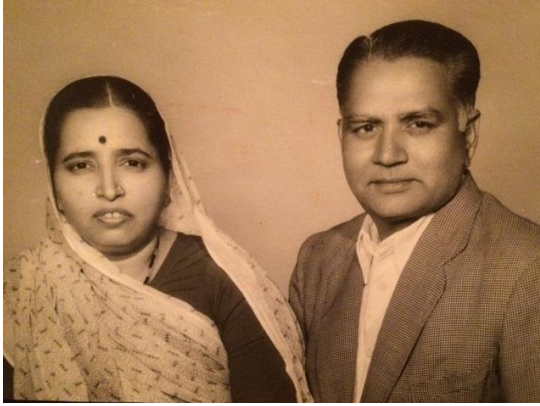

હાસ્ય વાર્તાસંગ્રહ
હરનિશ જાની

સ્મરણ

સ્વ. પિતાશ્રી સુધનલાલ વિશ્વનાથ જાની,
સ્વ. માતૃશ્રી સુશીલાબહેન જાની,
જો આવતા જન્મમાં તમે માબાપ તરીકે
મળવાનાં હો તો મોક્ષ પણ ન માગું.

‘સુધન’ના ઈ.બુક-અવતરણ નિમિત્તે આનંદ અને આભાર..

મારા આ પ્રથમ હાસ્ય વાર્તા-સંગ્રહ ‘સુધન’ને ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર’ તરફથી ‘હાસ્ય વિભાગ’માં, સને ૨૦૦૭માં બીજું પારિતોષિક મળ્યું છે. મારા બીજા હાસ્યરચનાના સંગ્રહ ‘સુશીલા’એ ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર’નું ૨૦૦૯નું પહેલું અને ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ’નું ‘શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે પારિતોષિક’ પ્રથમ ક્રમે મેળવ્યું હતું. બન્ને સાહિત્ય સંસ્થાઓનો હું અંતઃકરણથી ઋણી છું..

સુરતના સ્નેહી શ્રી ઉત્તમભાઈ અને મધુબહેન ગજજરની પ્રેરણાથી અને માર્ગદર્શનથી જ મારું પ્રથમ પુસ્તક ‘સુધન’ હવે ઈ.બુક સ્વરૂપે પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. તો એ દમ્પતિને માનસહિત વંદું છું.

અમદાવાદ સ્થિત ‘ગુજરાતીલેક્સિકન’ના સંચાલિકા બહેન મૈત્રી શાહનો પણ આભાર વ્યક્ત કરું છું. આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવામાં એમનો સ્નેહભાવ અને પરિશ્રમ સમાયેલો છે..

મારાં પત્ની હંસાએ પણ આ ઈ.બુક માટે ભારે ઉમળકાથી સહકાર કર્યો છે. તો તેમને કેમ ભુલાયા! તેમનો પણ આભાર.

આશા રાખું કે **નેટજગતના મિત્રો**, નેટ પર ભેટ સ્વરૂપે મળનારા આ ઈ.ગ્રંથને વધાવશે. વાંચતાંવાંચતાં સતત મોં મલકતું રહે કે કદીક ખડખડાટ હસી પડાય તો, તમારી પાસે આ લેખક, ઈ.મેલ મારફત, તમારા પ્રતીભાવની માત્ર આશા રાખે છે. બાકી તો આ ઈ.ગ્રંથ ઘરબેઠે તમને ભેટ મળવાનો છે.

એવા **ભાવકમીત્રો**નો હું ખૂબ આભારી થઈશ અને સમય મળતાં ઈ.મેલથી જવાબ પણ લખીશ...

—હરનિશ જાની

સમ્પર્ક :

Harnish Jani,

4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

ઈ.મેલ : harnishjani5@gmail.com ફોન : 1-609-585-0861

‘સુધન’ માટે સાક્ષરોનાં વચનો :

–હરનિશભાઈ રેખા ચિત્ર અને નવલિકાના નિષ્ણાત છે. કુશળ વક્તા છે. વડિલો અને અનુગામી પેઢી સાથે આ લેખક તીવ્ર રાગાવેગાથી સંકળાયેલા છે.આ હાસ્યકથાઓ સાથે જ “સુધન” સિદ્ધ થાય છે. - શ્રી રઘુવીર ચૌધરી

–હરનિશભાઈનું આ સાદું ભરતકામ નથી પણ નક્સીકામ છે. - શ્રી ગુણવંત શાહ

–હરનિશભાઈની હાસ્યકળા બિલકુલ ગોઠવેલી નથી.એકની એક વાત તેમની પાસેથી બીજીવાર સાંભળવા મળતી નથી સુધન સુ-ધન છે. - શ્રી મધુરાય

–આ લેખકના હાસ્યમાં ડંખ કે દ્વેષ નથી. કે ક્યાંય છીછરાપણું પણ જણાતું નથી. હસતાં હસતાં સાચું કહી દેવાનું આ લખનારના સ્વભાવમાં છે. - શ્રી વિનોદ ભટ્ટ

–હાસ્ય વાર્તા સંગ્રહનું નામ “સુધન” મને સમજાયું નહીં. પછી તેમણે સમજાવ્યું સુધન તેમના પિતાશ્રીનું નામ છે. તેમની આ પિતૃભક્તિ મને ગમી. - શ્રી રતિલાલ બોરીસાગર

–હરનિશ જાનીના લેખો વ્યંગાત્મક છે. એમ કહી શકાય કે “હરનિશ બ્રાંડ” હાસ્યરચનાઓ છે. - શ્રી ધીરુ પરીખ

–ગુજરાતી સાહિત્યમાં હાસ્યના નિબંધો લખાયા છે પણ સૌ પહેલીવાર હાસ્ય વાર્તાઓ વાંચવા મળી. - શ્રી મધુસુદન કાપડિયા - યુ.એસ.એ.

–હરનિશ જાનીનો વાર્તા સંગ્રહ ‘સુધન’ વાંચી ગયો. મોપાંસા, ચેખોવ, ઓ’હેનરી અને આપણા ‘બનકુલ’ની જેમ એમની વાર્તાઓના અંત સચોટ હોય છે. - શ્રી ચીનુ મોદી

લેખકપરિચય :

નામ : હરનિશ સુધનલાલ જાની

(‘સુધન’ પુસ્તકના કવર પર છે તે જ છે. હજુ બદલાયું નથી.)

જન્મ : 5 – એપ્રિલ – 1941 (રામનવમી); છોટાઉદેપુર, જિ.
વડોદરા (‘રામને ખબર હોત કે હું પણ આ દિવસે જન્મવાનો છું, તો એમણે બીજો દિવસ પસંદ કર્યો હોત.’)

વતન – રજવાડાનું ગામ –રાજપીપળા

કુટુંબ :

માતા – સુશીલાબહેન (ગૃહલક્ષ્મી)

પિતા – સુધનલાલ (ખેડૂત)

પત્ની – હંસા (મારા ઘરની લક્ષ્મી)

પુત્રીઓ – આશિની(‘લેખિકા’); શિવાની(‘બિન્ધાસ્ત’)

પુત્ર – સંદીપ(‘શરમાળ’)

અભ્યાસ :

- 1962 - બી.એસસી.; ગુજરાત યુનિ.
(એન્જિનિયરિંગમાં એડમિશન ન મળ્યું એટલે')
- 1964 - ડી.ટી.સી. (ટેક્સટાઈલનો ડિપ્લોમા) એમ.
એસ. યુનિ. (એમ.એસ.સી.માં એડમીશન ન મળ્યું
એટલે)
- 1980 - પ્લાસ્ટિક ટેકનોલોજી - ન્યુજર્સી ('અમેરિકા
આવ્યાનું સાર્થક થાય અને થોડા ડોલર મળે
એટલે')

વ્યવસાય :

- ભારતમાં - અતુલ પ્રોડક્ટ્સ (જીવનની મારી
'આઝાદીનો સુવર્ણકાળ'; કારણ હજુ લગ્ન નહોતું
થયું.) અને અંબિકા મિલ('નાઈટ શિફ્ટમાં ઊંઘી
ખાધું'-પછી મિલો બંધ જ પડે ને !) - કુલ છ
વર્ષ....
- અમેરિકા - પાંચ વર્ષ - ટેક્સટાઈલ પ્રિટિંગમાં
મનેજર('જ્યાં ગધેડાની જેમ કામ કરવા છતાં
કમાયા નહીં')
- છેલ્લાં પચીસ વરસ પ્લાસ્ટિક ઇન્ડસ્ટ્રીઝમાં રિસર્ચ
કેમિસ્ટ અને પાંચ વરસ જર્મન કલર કંપનીમાં
ટેકનિકલ ડાયરેક્ટર.

(જગતના પર્યાવરણને યોખ્મું રાખવાની કલર રિસર્ચમાં
એક રંગીન ટપકું આપણું પણ છે ! દામ ઓછા અને નામ

ઘણું કમાયા.)

જીવનઝરમર :

- જીવનમાં કાંઈ કાંદા કાઢ્યા નથી.
- બાળપણમાં રાજપીપળાની કરજણ નદીમાં ભુસ્કા માર્યા, ટેકરીઓ પર અને ઝાડીઓમાં ખૂબ રખડ્યા.
- યુવાનીમાં ‘ચક્રમ’ સમેત પુષ્કળ ગુજરાતી સાહિત્ય વાંચ્યું.
- વીસ વરસની ઉંમરે સો-બસો હોલીવુડની ફિલ્મો જોઈ નાખી.

પછી ‘ફોરેનમાં ટોઇલેટ સાફ કરીશું; પણ ફોરેન તો જઈશું જ’ એવો ‘ફોરેન’નો નાદ ભરાયો.

- ‘ચિત્રલેખા’માં ત્રણ-ચાર વાર્તાઓ છપાઈ. ‘આરામ’ અને ‘ચાંદની’ અને જુદાં જુદાં માસિકોમાં વાર્તા લખવા માટે આમંત્રણો મળતાં થયાં!
- પ્રથમરચના – ૧૯ વર્ષની ઉંમરે પહેલી વાર્તા ‘સંઘર્ષ અંતે’, ‘ચાંદની’માં છપાઈ.
- ૧૯૬૫- ‘ચિત્રલેખા વાર્તા હરીફાઈ’માં પાંચમું ઇનામ મળ્યું(‘પન્નાલાલ પટેલને ત્રીજું ઇનામ મળ્યું હતું, એવું કહેવા માટે મારા પાંચમા નંબરને છાતીએ લગાડી ફરતો હતો.’)
- ૧૯૬૯-૯૧ - ‘અમેરિકા આવ્યા બાદ ગુજરાતીમાં એકે અક્ષર પાડ્યો નથી. પણ હું કોમામાં નહોતો!

- અમેરિકન અને ઇંગ્લિશ-ફ્રેંચ સાહિત્ય વાંચ્યું અને બ્રોડવેનાં નાટકોથી પરિચિત થયો.
- ૧૯૯૧- ન્યુજર્સીમાં ‘સાઠ દિન’ની ગુજરાતી કવિ અને લેખકોની સભામાં પાર્ટી સમજીને પહોંચી ગયો અને ગુજરાતીલેખનના રવાડે ચઢ્યો ! તે આજ દિન લગી દેશપરદેશનાં અને ઇન્ટરનેટનાં મેગેઝીનોમાં લખતો રહ્યો છું.
- ૧૯૯૨-૯૪ -અમેરિકામાં પ્રથમ ટી.વી. પ્રોગ્રામ - ‘ગુજરાતદર્શન’ - પ્રોડ્યુસર, ડાયરેક્ટર, લેખક, અભિનેતા (સારું થયું કે ચહેરો સારો હતો)- ઓલ ઈન વન બનીને રજૂ કર્યો. ‘મનોરંજન’ના કાર્યક્રમમાં ‘કવિસમ્મેલન’ રજૂ કરવાની પણ હિમ્મત કરી હતી!
- ન્યુયોર્ક અને ન્યુજર્સીમાં બરફ અને ઠંડીમાં ચાર દાયકા વિતાવ્યા; પરંતુ ઉષ્માભર્યા કેલિફોર્નિયામાં જવાનું ન સૂઝ્યું.

રચના : હાસ્યલેખો અને હાસ્યવાર્તાઓ - (‘સુધન’ હાસ્ય વાર્તાસંગ્રહ અને ‘સુશીલા’ હાસ્ય નિબંધસંગ્રહ.)

સન્માન :

- ‘નર્મદ સુવર્ણચન્દ્રક’ મળ્યો નથી.
- ‘રણજિતરામ સુવર્ણચન્દ્રક’ જોઈતો નથી. (સાંભળ્યું છે કે તે સોનાનો નથી!)
- ‘કુમાર સુવર્ણચન્દ્રક’ (જે ઝડપે મારા લેખ કુમારમાં છપાય છે તે જોતાં, લાગે છે કે મારી ઉંમરના ૧૮૯મા

વરસે મને એ મળવો જોઈએ.)

- ૨૦૦૩- ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’, ગાંધીનગરનો ‘સુધન’ની હાસ્યરચનાઓ માટેનો દ્વિતીય પુરસ્કાર. (એનો અસ્વીકાર કરવા જેટલો મોટો લેખક હું નથી બન્યો..)
- ૨૦૦૯ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે પારિતોષિક-ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ તરફથી અને ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીનું શ્રેષ્ઠ હાસ્ય રચના માટેનું પારિતોષિક ‘સુશીલા’ને.
- ૨૦૧૪નું ગુજરાતી અકાદમી ઓફ નોર્થ અમેરિકાનું શ્રી યુનીલાલ વેલજી મહેતા પારિતોષિક
- ૨૦૧૪થી સુરતના ‘ગુજરાતમિત્ર’ દૈનિકની ‘દર્પણપૂર્તિ’માં દર બુધવારે ‘ફિર ભી દિલ હૈ હિન્દુસ્તાની,’ શીર્ષકે મારી કોલમ પ્રગટ થાય છે.

પણ – જીવનનું સૌથી મોટું પારિતોષિક તો - જ્યારે મિત્રો અને અજાણ્યા વાચકો એમ કહે છે કે : ‘ તમારો લેખ બહુ ગમ્યો’ ત્યારે જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડ મળ્યા જેટલો આનંદ થાય છે એમ કહેવામાં મને સંકોચ નડતો નથી.

સંપર્ક :

Harnish Jani,

4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

ઈ.મેલ : harnishjani5@gmail.com ફોન : 1-609-585-0861

અનુક્રમણિકા

‘સુધન - હાસ્ય વાર્તાસંગ્રહ’

ક્રમ	કૃતિ	પાન
<u>1</u>	સુપર કંડક્ટર	14
<u>2</u>	સ્વીટ થર્ટીન	24
<u>3</u>	જમણા હાથનો ખેલ	31
<u>4</u>	મરદ	39
<u>5</u>	સિનેમા, નાટક અને વાર્તા	48
<u>6</u>	અમેરિકા અમેરિકા	56
<u>7</u>	ધી લોટરી	69
<u>8</u>	નાગાલેન્ડ (યુ.એસ.એ.)	80
<u>9</u>	ઇન્સ્યોરન્સ	93
<u>10</u>	બારાખડીનો પહેલો અક્ષર	102
<u>11</u>	શ્રી સત્યનારાયણની કથા	110
<u>12</u>	મહાકવિ ‘ગુન્દરમ્’	121
<u>13</u>	મેઘદૂત	134
<u>14</u>	સેવાનો મારગ	145

15	પ્રેમની ટેકનોલોજી	153
16	સફરમાં સફર	162
17	ચેત મછંદર	169
18	શકિલાબાનુ ઇન્ટરનેટવાલી	181
19	એલ. રંગમ્	196
20	મારા કાકા	207
21	રામ + રામ = માતા	215
22	પરિશિષ્ટ 1 – રામગઢવીનું નિવેદન	224
23	પરિશિષ્ટ 2 – મારી વાર્તા	225
24	પરિશિષ્ટ 3 – ઋણસ્વીકાર	229
25	પરિશિષ્ટ 4 – મધુ રાયનું નિવેદન	233

વાચકોને વિનંતી :

અનુક્રમણિકાના 'ક્રમાંક' પર ક્લિક કરતાં જ તે કૃતિ ખૂલશે અને શીર્ષકના બોક્સની નીચે ઝીણા અક્ષરે 'અનુક્રમણિકા' પર ક્લિક કરતાં ફરી અનુક્રમણિકા પર જવાશે..
આ સુવિધાનો લાભ લેવા વીનન્ટી છે..

..આભાર..

સુપર કંડક્ટર

અનુક્રમણિકા

1996ના ઉનાળામાં આખી દુનિયામાં વ્યવસ્થિત અફવા ફેલાઈ કે ગણપતિની મૂર્તિ દૂધ પીએ છે. મૂર્તિની સૂંઢને, જો દૂધની વાડકી અડકાડવામાં આવે તો અંદરનું દૂધ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. આ અફવા ભારતમાં જ નહીં પરંતુ લંડન, હોંગકોંગ અને ન્યૂયોર્કમાં એટલી પદ્ધતિસર ફેલાઈ કે તે સમાચાર બની ગઈ. જગતભરના ટીવીવાળાઓ કેમેરા લઈને જુદાં જુદાં મંદિરો પર પહોંચી ગયા. તેઓ પાત્રમાંથી અદૃશ્ય થતા દૂધને ટીવી પર નહોતા બતાવતા, પરંતુ દૂધને અદૃશ્ય કરવા મથતાં લોકોનાં ટોળાં બતાવતા. ભારતમાં તો લોકો ભગવાનને એટલું દૂધ પિવડાવવા મથતાં કે લોકોને પીવા માટે દૂધ નહોતું મળતું. મોટા ભાગના લોકો જિજ્ઞાસાથી પ્રેરાઈને લાઇનમાં ઊભા રહેતા. જે ભાવકનું દૂધ ભગવાને પીધું તે ભક્ત બની ગયા અને જેમનું ન પીધું તે વૈજ્ઞાનિક બની ગયા. ભગવાન પૃથ્વીને ભૂલી ન જાય માટે થોડાં-થોડાં વરસે મનુષ્ય રામાયણમાંથી કંકુ ખરવાના કે કુરાનમાંથી હજરતના વાળ મળી આવવાના ચમત્કારો ભગવાન માટે યોજે છે આ તેવી વાત હતી.

પ્રભુદાસ અને ઉમાબહેનની ઉંમર સાઠની આજુબાજુ હશે. ન્યૂયોર્ક શહેરમાં એક ભાડાના એપાર્ટમેન્ટમાં રહેતાં હતાં. એક દીકરો અને એક દીકરી દેશમાં કોલેજમાં ભણતાં હતાં. છોકરાંઓના ભવિષ્ય માટે ઉમાબહેનના ભાઈની સિટીઝનશિપ ઉપર તેઓ અમેરિકા આવ્યાં હતાં. પ્રભુદાસ, દેશમાં કોલેજમાં પ્રોફેસર હતા. અમેરિકામાં દેશી ગ્રોસરી સ્ટોરમાં નોકરી કરતા હતા.

એક સાંજે પ્રભુદાસ નોકરી પરથી ઘેર આવ્યા ત્યારે ઉમાબહેને તેમને કહ્યું,

‘આપણા ગણપતિએ સવારની પૂજામાં ધરાવેલું દૂધ પીધું.’

‘લાવ, બતાવ જોઈએ.’ પ્રભુદાસે શંકાથી કહ્યું.

‘હમણાં દૂધ નહીં પીએ. સંધ્યાકાળે પૂજા કરીશ ત્યારે બતાવીશ. ભગવાન ગમે ત્યારે દૂધ ન પીએ.’ ઉમાબહેને નિયમ બનાવી દીધો. સંધ્યાકાળની પૂજામાં ઉમાબહેને આંખો મીંચી, બે હાથ જોડ્યા અને ધ્યાન ધર્યું. પ્રભુદાસે જાતે છલોછલ દૂધ ભરેલી વાડકીમાં શ્રીગણેશની મૂર્તિની સૂંઢ ડુબાડી. પ્રભુદાસે જોયું તો ધીમે ધીમે બધું દૂધ અદૃશ્ય થવા માંડ્યું. પ્રભુદાસ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેમનો હાથ ધૂજવા લાગ્યો, શરીર ધૂજવા લાગ્યું. વાડકી જમીન પર મૂકી દીધી.

મૂર્તિને લાંબા થઈ પ્રણામ કર્યા. ‘હર હર મહાદેવ’

‘ગણપતિદાદા મોરિયા’ના પોકાર કરવા લાગ્યા. બીજી ક્ષણે ભાનમાં આવ્યા. મૂર્તિ ઊંચકી લીધી. મૂર્તિ કોઈ મિશ્ર ધાતુની બની હતી. તેમણે નીચે જોયું. ક્યાંય દૂધ ઢોળાયાનું નિશાન નહોતું. આજુબાજુની જગ્યા જોઈ, લાકડાના મંદિરની આજુબાજુ ફરીને જોયું, ક્યાંય ભીનાશ નહોતી. ખરેખર ભગવાન દૂધ પી ગયા.

બન્ને જણાંએ વિચાર્યું કે કોઈ સાધુસંતને આ વાતની ખબર પડશે તો ધરને સરકસમાં ફેરવી કાઢશે. આ ચમત્કાર તો આજના આધુનિક વિજ્ઞાનને એક પડકાર આપે છે. કોઈ વૈજ્ઞાનિકને વાત કરવી જોઈએ. પ્રભુદાસે તેમના મિત્ર ડૉ. પટેલને ફોન કર્યો. તેઓ બન્ને ગુજરાત કૉલેજમાં સાથે ભણ્યા હતા. ન્યૂયોર્કમાં એ ટી એન્ડ ટી ટેલિફોન કંપનીમાં રીસર્ચ ડિપાર્ટમેન્ટના વડા હતા. ડૉ. પટેલે આ દેશની ટેલિફોનની પ્રગતિમાં ઘણો ફાળો આપ્યો હતો.

ડૉ. પટેલ બીજે દિવસે સાંજે પૂજામાં હાજર રહ્યા. તેમણે જાતે જોયું કે ગણેશજીની મૂર્તિ વાડકીમાં ધરાવેલું દૂધ પી ગઈ. પટેલસાહેબે પૂછ્યું.

‘વાડકીમાં જ દૂધ ધરાવવું પડે એવું ખરું? કાચની પ્યાલીમાં ભગવાન દૂધ પીએ ખરા?’

ઉમાબહેને કહ્યું.

‘આ વાડકીને કાનો નથી એટલે સીધી ધાર પેટ અને

સૂઢ વચ્ચે જઈ શકે છે.’

પટેલસાહેબે મૂર્તિ ઊંચકી લીધી. તેમણે સૂઢનું નિરીક્ષણ કર્યું. પછી મોટેથી બોલ્યા.

‘હું ઝીણાં છિદ્રો જોવા પ્રયત્ન કરું છું. કેપિલટી ટ્યૂબ્સ – કેશવાહિનીનો નિયમ તો કામ નથી કરતો ને!’

તેમણે મૂર્તિને ટકોરા મારી જોયા. તેમણે ચારે બાજુ ફરી ફરીને અને લાકડાના મંદિરના ખૂણા તપાસ્યા. પછી ઉમાબહેનને પૂછ્યું,

‘આ ગણપતિ ક્યાંથી ખરીદ્યા?’

તેમણે જણાવ્યું,

‘મારા બાપુજી રજવાડામાં રાજપુરોહિત હતા અને તેઓ આ મૂર્તિની પૂજા વરસોથી કરતા હતા. હું એકની એક મૂર્તિ મારે ભાગ આવી. આ તો સાચા ગણપતિ છે.’

ડૉ. પટેલ બોલ્યા. ‘વેરી ઇન્ટેસ્ટિંગ!’

જ્યારે કોઈ વાતની સમજ ન પડે ત્યારે અમેરિકામાં ‘વેરી ઇન્ટેસ્ટિંગ’ બોલાય છે.

તેમણે પ્રભુદાસને આ ચમત્કારની વાત કોઈને પણ ન કરવાનું કહીને બીજા દિવસે પાછા આવવાનું વચન આપીને વિદાય લીધી.

તે સાંજે ડૉ. પટેલ પોતાના ઉપરી અધિકારી ડૉ. મોર્ગન, જે ટેલિફોન કંપનીના મોટા ડાયરેક્ટર હતા તેમને

લઈને આવ્યા. પટેલસાહેબના કહ્યા પ્રમાણે ઉમાબહેને પૂજા ચાલુ કરી. બન્ને વૈજ્ઞાનિકોએ વાડકીમાંથી દૂધ અદૃશ્ય થતાં જોયું. ડૉ. મોર્ગન તરત જ બોલી ઊઠયા. ‘આ ચમત્કાર નથી, આ વિજ્ઞાન છે.’

પટેલસાહેબે પતિપત્ની બન્નેને કહ્યું કે ‘આમ કાંઈ જાદુથી બને નહીં. જગતની દરેક ક્રિયા-પ્રક્રિયામાં વિજ્ઞાન સમાયેલું છે.’

ઉમાબહેને ગુસ્સામાં કહ્યું.

‘પટેલસાહેબ, આ ભાઈને તો ગણપતિ શું છે તે ખબર નથી. પરંતુ તમે પણ આમ બોલો છો? તમારી આંખ આગળ દૂધ અદૃશ્ય થયું કે નહીં? આવું ભગવાનની કૃપા સિવાય બને ખરું? તમે એમ કહો છો કે દુનિયામાં બધું તમે વૈજ્ઞાનિકો કરો છો? આ ફૂલ કોણ ઉગાડે છે? કયા ચિત્રકારે મેઘધનુષ્યમાં રંગો પૂર્યા? કયા વિજ્ઞાને માછલીઓને તરતાં શીખવ્યું? તેથી ઊલટું આવા અનેક ચમત્કારોમાંથી વિજ્ઞાન પેદા થાય છે.’

ડૉ. મોર્ગને પ્રભુદાસને જણાવ્યું કે તેમને આ મૂર્તિ પર વધુ રિસર્ચ કરવામાં રસ છે. તો તેઓ આ મૂર્તિ તેમને આપે ખરા?

ઉમાબહેને પૂછ્યું,

‘તમે મૂર્તિનું શું કરશો?’

ડૉ. પટેલે જણાવ્યું.

‘અમારે જોવું છે કે આ મૂર્તિ દૂધ સિવાય કયા કયા પ્રવાહી પીએ છે? પાણી, કેરોસીન અને દૂધ ત્રણેની વિશિષ્ટ ધનતા જુદી જુદી હોય. તો અમે મૂર્તિને કેરોસીન પિવડાવવાનો પ્રયોગ કરીશું.’ ઉમાબહેનનો પિત્તો ગયો. ‘તમે કઈ જાતના હિંદુ છો? ભગવાવને કેરોસીન પિવડાવાતું હશે ખરું?’

ડૉ. પટેલ સીધા મુઠ્ઠા પર આવી ગયા. ‘મારી કંપની તમને આ મૂર્તિની કિંમત દસ હજાર ડૉલર આપશે.’

પ્રભુદાસ કાંઈ બોલે તે પહેલાં ઉમાબહેને કહ્યું, “પટેલસાહેબ, દુનિયામાં માનવીની શ્રદ્ધાનું મૂલ્ય નથી હોતું. ભગવાનની કિંમત ન હોય. આ ચમત્કાર જોઈને તમારા જ્ઞાનનો ધમંડ ઓછો થવો જોઈએ. નમ્રતાનો અનુભવ થવો જોઈએ.’

પટેલસાહેબે તેમને પોતાની ઓફર પર વિચારવાનું કહીને બન્ને મહાનુભાવોએ રજા લીધી.

બીજે દિવસે ફરીથી બંને વૈજ્ઞાનિકો પાછા આવ્યા. બંનેએ પૂજા નિહાળી. દૂધ અદૃશ્ય થતાં જોયું. બંને જણાએ અંદરોઅંદર થોડી ગુસપુસ કરી. ડૉ. પટેલ બોલ્યા: ‘જુઓ આ મૂર્તિ અમારી રિસર્ચ માટે ખૂબ જરૂરી છે. તમારી લાગણીને માન આપીને અમે તમને પચાસ હજાર ડૉલર આપીશું.’

પ્રભુદાસે પૂછ્યું. ‘તમે આ મૂર્તિ પર કયા કયા પ્રકારની રિસર્ચ કરશો?’

ડૉ. પટેલે જવાબ આપ્યો.

‘અમને એવું લાગે છે કે બક નામના વૈજ્ઞાનિકે બક ટ્યુબનો નિયમ બનાવ્યો છે. જેના સિક્કાંત પર ટોઈલેટ બાઉલ શોધાયા છે કે જેમાં ટાંકી ભરીને પાણી રેડો તોપણ ઊભરાયા વિના પાણી જતું રહે છે. તો તે પ્રમાણે દૂધ એક વખતે ચૂસવાનું ચાલુ થઈ જાય છે પછી વાડકીમાંથી બકના નિયમ મુજબ ખાલી થઈ જાય છે. આ મૂર્તિની ધાતુ અમારે ઇન્ફારેડ કિરણોથી તપાસવી પડશે. આજકાલ અમે સુપર કંડકટર પર કામ કરીએ છીએ. સુપર કંડકટર એટલે એવી ધાતુ કે જે ગમે તેટલા ઠંડા કે ગરમ ઉષ્ણતામાને અવરોધ વગર ઇલેક્ટ્રિસિટી પસાર કરે. આ સુપર કંડકટર ભવિષ્યમાં કમ્પ્યુટર અને ટેલિફોનની રચનામાં વપરાશે. તો આ મૂર્તિ જે ધાતુની બની છે એ ધાતુ અમને અમારા સંશોધનમાં કામ લાગે ખરી? આને માટે સૂંઢ કાપવી પડે. પેટ વહેરવું પડશે.’

ઉમાબહેન એકદમ ક્રોધે ભરાયા.

‘આ તો તમે કસાઈ કરતાં પણ હલકા થયા. ભગવાનની સૂંઢ કપાતી હશે? હું મરી જઈશ પણ મૂર્તિને ભાંગવા નહીં દઉં.’

બંને વૈજ્ઞાનિકોએ રજા લીધી.

તેમના ગયા પછી પ્રભુદાસે મનોમન ગણતરી કરી કે 50 હજારમાં કેટકેટલાં કામ થાય. બીજું કશું નહીં તો આ નાના એપાર્ટમેન્ટમાંથી તો છુટાય. ઉમાને કેવી રીતે સમજાવવી? ઉમા

એકની બે નહીં થાય. આમ જુઓ તો ઉમા પણ સાચી હતી. પચાસ હજાર તો વરસ-બે વરસમાં કમાઈ લઈશું.

‘પ્રભુદાસ અમે તમને એક લાખ ડોલરની ઓફર મૂકીએ છીએ.’ ડૉ. પટેલનો ફોન આવ્યો. અમારું રિસર્ચનું બજેટ 5 કરોડ ડોલરનું છે. અમારી એ. ટી. એન્ડ ટી. કંપનીનું બજેટ કોઈ નાના દેશના સમગ્ર દેશના બજેટ કરતાં પણ મોટું છે.

વાત પૂરી થતાંમાં જ પ્રભુદાસનું મગજ ચકડોળે ચઢ્યું. લાખ ડોલર શું ન કરી શકે? નવું ઘર, નવી કાર, નવો ધંધો, શું ન કરાય? છેવટે કશું ન કરે અને પૈસા બેન્કમાં મૂકે તો વ્યાજમાંથી જિવાય. નોકરીમાંથી તો છુટાય.

ઉમાબહેને પ્રભુદાસને શાંતિથી જણાવ્યું. ‘આજે પૈસા વિના આપણે સુખી નથી? દુનિયામાં કેટલાય લોકોને કેટલાય જાતના રોગો થાય છે. ત્યારે આપણે અને આપણાં બાળકો તંદુરસ્ત છીએ. આપણા કુટુંબમાં કોઈ અકાળે મર્યું નથી. આજ સુધી કોઈને એક્સિડન્ટ નથી થયો કે હોસ્પિટલમાં રાત ગાળી નથી. શું મને પૈસા નથી ગમતા?’

પ્રભુદાસને પત્નીની વાત ગળે ઊતરી. જો મૂર્તિ વેચીને ભગવાનના કોઈ શાપના ભોગ બની જઈએ તો!

એમનું મગજ શાંત થાય ત્યાં તે દિવસે સાંજના ડૉ. મોર્ગનનો ફોન આવ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘અમારે મૂર્તિ જોઈએ જ છે અને છેલ્લી ઓફર બે લાખ ડોલરની મૂકીએ છીએ અને

હા, બહુ વિચારતા નહીં અને આવતી કાલે બપોરે બાર વાગ્યા પહેલાં જવાબ મળવો જોઈએ.’ પ્રભુદાસને સમજ ન પડી. આનંદથી ફૂટવું કે દુઃખ અનુભવવું. આ તો મોટું ધર્મસંકટ માથે આવ્યું. તેમણે ઉમાબહેનને વાત કરી. ઉમાબહેન બોલ્યાં,

‘મારે મૂર્તિ વેચવી નથી. પરંતુ તમને જોતાં લાગે છે કે તમારી શ્રદ્ધા ડગવા માંડી છે. આનો નિર્ણય ભગવાન પર છોડી દઈએ. ભગવાન આપણને સાચા રસ્તે દોરશે.’ પ્રભુદાસ વિચારોમાં ને વિચારોમાં ખુરશીમાં ફસડાઈ પડ્યા. ઉમાબહેન પલાંઠી લગાવીને ભગવાન સામે દીવો પ્રગટાવીને બેસી ગયાં.

બંનેમાંથી કોઈ આખો દિવસ કાંઈ ન બોલ્યું

બીજા દિવસે સવારના પહોરમાં ઉમાબહેન બોલ્યા: “ગઈ કાલે રાતના મને સ્વપ્નમાં ગણપતિદાદાએ દર્શન દીધાં. મને કહ્યું કે ‘મારી મૂર્તિ વેચી દો. દુનિયામાં મારી લાખો મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ તૂટવાથી મારો નાશ નથી થવાનો. આ રીતે તમને જે પૈસા મળે તે મારી કૃપા ગણજો.”

લગભગ દસેક વાગ્યે ટેલિફોનની ઘંટડી રણકી. પ્રભુદાસે ફોન ઉપાડ્યો. સામેના છેડે ડૉ. પટેલ હતા. તેમણે કહ્યું: “પ્રભુદાસભાઈ, ગઈ કાલે રાતે એ. ટી. એન્ડ ટી.ના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે અમારો સુપર કંડક્ટરનો પ્રોજેક્ટ કન્સલ કર્યો છે. હવે ફાઈબર ઓપ્ટિક્સ પર કામ કરવાનું છે એટલે હવે અમારે

મૂર્તિની જરૂર નથી.”

ઓગસ્ટ, 1998

સ્વીટ થર્ટીન

અનુક્રમણિકા

સાલ હતી 1955. ત્યારે હું તેર વરસનો હતો. સવારે સ્કૂલમાં જવાનું, ઘેર આવીને મિત્રો સાથે મોટાની વાડીમાં જાંબુડાં પાડવાનાં, કાચી કેરીઓ ચોરવાની, આંબલીપીપળી રમવાની, નદીના ભાંગેલા ઓવારેથી પાણીમાં ફૂદવાનું, આ મારી દુનિયા હતી. જીવન શાંતિથી વહ્યું જતું હતું.

આમાં કનુએ ધરતીકંપ સર્જ્યો. કનુ મારો બાળપણનો ભાઈબંધ, રતન શેઠાણીનો છોકરો. તે મને મારા જીવનના વણખેડાયેલા ક્ષેત્રના ઉંબરે લઈ ગયો. કનુએ મને સમજાવ્યું કે બાળક કેવી રીતે પેદા થાય. બાળક પેદા કરવા માટે સ્ત્રી-પુરુષ શું કરે. તેની વાત મારા ગળે ન ઊતરી. મને એમ કે જ્યારે સ્ત્રી-પુરુષ પરણે ત્યારે બાળક થાય અને જે કુંવારાં હોય તેને ન થાય. કનુએ પોતાની થિયરી ખરી કરવા મને ઘણા અઘરા સવાલો પૂછ્યા અને ગૂંચવી નાખ્યો. આ જ્ઞાનથી મારું માથું ચક્કર-વક્કર ફરવા લાગ્યું. ત્યાર પછી ઘરનાં તથા બહારનાં સૌ સગાંવહાલાંઓને હું ટગર ટગર જોવા લાગ્યો અને વિચારું કે આ લોકો આવું કરતાં હશે? બીજી વાત તેણે સમજાવી કે બાળકને જન્મ આપવા સ્ત્રીએ કપડાં કાઢવાં પડે. મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું કે

બાળકને જન્મ આપવા જગતની બધી સ્ત્રીઓએ ડોક્ટર આગળ ખુલ્લાં થવું પડે.

કનુએ મને સમજાવ્યું કે તેણે આ જ્ઞાન તેની બાપાસેથી મેળવ્યું છે.

કનુના બાપા જગત શેઠની કાપડની દુકાન હતી. બાપાના મરણ પછી તે દુકાન તેની બા રતન શેઠાણીએ ચાલુ રાખી હતી પરંતુ મેં તેમને કદી કોઈને કપડું વેચતા જોયા નથી. કનુના બાપાના બેચાર મિત્રોને એના ઘરમાં જતાં આવતાં જોયા છે. આમાં મારા મોટા કાકા પણ ખરા. કનુના બાપાના સૌથી જૂના મિત્ર હતા તે.

અમારા ઘરમાં દાદીમા, વિધવા ફોઈ, વિધુર મોટા કાકા, મારા બાપુજી, બા અને હું એટલાં જણ રહેતાં. મારા બાપુજી ખેતી કરાવતા હતા. મોટાકાકાએ પોતાના ભાગની જમીનનો યજ્ઞ કરી નાખ્યો હતો. જે પૈસા તેમાંથી મળ્યા તેને જુગારમાં ઉડાડી દીધા હતા. તેમને નોકરીની જરૂર કદી લાગી નથી. જુગારમાં આંકડો લાગે તે કાંઈ કમ છે? જ્યારે વીસના આઠસો થતા ત્યારે ગામ આખાને ખબર પડતી. ફળિયાનાં છોકરાંઓને પેંડા-જલેબી મળતાં. ફળિયામાં બધાંને કાંઈનું કાંઈ આપતા.

આ બાજુ કાકાનો આંકડો લાગતો અને બીજી બાજુ ઘરમાં મોટું નાટક થતું. દાદીમા હાથમાં કઠીયાળી ડાંગ લઈ

મોટા કાકાને મારવા દોડતાં. એમની બૂમોમાં “વાણિયાણ”, “નાલાયક”, “વેશ્યા”, “શેઠાણી” જેવા શબ્દો આવતા. મારા બાપુજી ઉંમરમાં નાના પરંતુ મોટાભાઈ પર ગરમ થતાં. કારણ કે ઘર બાપુજીના પૈસાથી ચાલતું. આજે વિચારું છું તો લાગે છે કે મોટાકાકા સ્વાર્થી હતા. તેમણે ઘર ચલાવવામાં પૈસા આપવા જોઈતા હતા. ઘણી વાર તેમની પાસે પૈસા ન હોય તો પરચૂરણ પડાવી લેતા હતા અને તેમાંથી આંકડો રમતા હતા.

કનિયો મારો નાનપણનો મિત્ર. અમે પહેલા ધોરણથી સાથે ભણતા. તેની બા કાયમ બનીઠનીને ફરતી. જમણી બાજુ સેંથો રાખી પટિયાં પાડેલા કાળા વાળથી કાન ઢાંકીને અંબોડો વાળતી ત્યારે તે, તે જમાનાની ફિલ્મસ્ટાર દુર્ગા ખોટે જેવી લાગતી. જ્યારે હું મારી બાને કહેતો કે ‘તું રતન શેઠાણી જેવાં કપડાં પહેરને!’ ત્યારે તે ગુસ્સે થતી હતી. આજે વિચારતાં લાગે છે કે રતન શેઠાણી ખૂબ દેખાવડાં હતાં. તેમને જોવાનું મને ગમતું.

એક વાર કનુ ઘરમાં નહોતો. ત્યારે રતન શેઠાણીએ મને એમનાં ઘરમાં સાકરવાળું મસાલા દૂધ પિવડાવ્યું હતું. તે વાતે વાતે કહેતાં કે કનુ જેટલો જ હું તેમને વ્હાલો છું. આ વાત મેં ઘેર કોઈને કહી નહીં કારણ કે રતન શેઠાણીને ત્યાં મારે પાણી પણ નહીં પીવાનું દાદીમાનું ફરમાન હતું.

કનુનું ઘર અમારા ફળિયામાં હતું. આગળ કાચનાં

કબાટોવાળી કાપડની દુકાન હતી પછી ઓરડો આવતો અને છેલ્લે રસોડું હતું. ઓરડામાં સોફાસેટની ગરજ સારતો એક હિંચકો હતો. ઓરડામાંથી ઉપર જવાનો દાદર હતો. કનિયો મને કદી ઉપરના માળે લઈ ગયો નથી.

તે દિવસે હું કનિયાને શોધવા એને ઘેર ગયો. નીચે ઓરડામાં બૂમો પાડી. કોઈ નહોતું, ઉપરથી અવાજ આવતો હતો. ઉપરનો માળ જોવાની તક મળી એમ સમજી ઉપર ગયો. ત્યાં દાદરમાં ઊભાં ઊભાં મેં જોયું તો ત્યાં મચ્છરદાનીવાળો સીસમનો એક પલંગ જોયો. પલંગ ઉપર પગ લટકાવીને રતન શેઠાણી બેઠાં હતાં. એક ખભે સફેદ સાડીનો છેડો નાંખ્યો હતો અને બીજો ગોરો ખભો ખુલ્લો હતો. તેમણે બ્લાઉઝ નહોતું પહેર્યું. મારા તરફ જોઈને મીઠું મીઠું હસીને બોલ્યાં “કનુને શોધે છે? કદાચ તે બહાર હશે. અહીં આવ જોઈએ.” રતન શેઠાણીની પાછળથી મેં બીડીના ગોટા આવતા જોયા. તે વ્યક્તિ બેઠી થઈ. મેં જોયું તો મોટાકાકા હતા. હસીને બોલ્યા. “અહીં આવ, આ તારી કાકીને પગે લાગ. આ તારી નવી કાકી છે હં કે?”

બંનેને મેં સાથે જોયાં અને કનિયાએ આપેલ બ્રહ્મજ્ઞાનનું એક ચેપ્ટર યાદ આવી ગયું.

તે દિવસે સાંજના અમારા ઘરમાં બૂમાબૂમ થઈ. દાદીમાએ પાછી ડાંગ ઉપાડી “લગ્ન નહીં થવા દઉં.” “ઘરેણાં ક્યાં ગયાં?” “વાણિયણ ઘરમાં ન જોઈએ.” મારાં બા-બાપુજી કથું

બોલતાં નહોતાં. એકલાં દાદીમાં અને ફોઈ ઘાંટા પાડતાં હતાં. મોટાકાકા નિરાંતે હિંચકા પર ઝૂલતા ઝૂલતા બીડીના ગોટે ગોટા કાઢતા હતા.

મારી બા તેમની પાસે ગઈ અને બોલી: “સામી હોળીએ લગન ન લેવાય. હોળી પછી તમતમારે લગન કરજો. હોળીને હવે દશ પંદર દિવસ જ બાકી છે.”

હોળી મારા જીવનમાં ખૂબ મહત્ત્વની હતી. ફળિયામાં અમે સરખી ઉંમરના આઠ-દસ ગોઠિયા હતા. મહિના પહેલાં અમે ગેડીદડા રમવાનું ચાલુ કરતા. સવઈ દરજીના બાપુ અમને ગાભાનો મસ્ત મોટો દડો બનાવી આપતા. રસ્તા પર ધૂળ અને કાંકરા હતા પરંતુ વિના બૂટ ચંપલે રમવાની મઝા હતી. અઠવાડિયા પહેલાં લાકડાં ઉઘરાવવાનું ચાલુ કરતાં અને હોળી પછી બરાબર પાંચ દિવસ રંગે રમતા. રસ્તે આવતા જતા લોકો પાસે રંગ છાંટવાની ધમકી આપી પૈસા ઉઘરાવતા. એકઠા થયેલા પૈસાની ધૂળેટી પછી ઉજાણી કરતા જેમાં ફળિયાના ત્રીસ-ચાલીસ છોકરા ભાગ લેતા.

સારી ઉજાણી માટે ત્રીસેક રૂપિયા જોઈતા. આમાં મોટાકાકાના બે રૂપિયા હોય. એક રીતે તે અમારા લીડર હતા પરંતુ અમે અમારા એકઠા થયેલા પૈસા એમનાથી છુપાવીને રાખતા. હોળીને દિવસે અમે બપોરે હોળી ગોઠવતા. વચ્ચે ઊભું રાખવાનું ખાસ આઠ-દસ ફૂટનું લાકડું લાવતા. તેની આજુબાજુ

નાનાં મોટાં લાકડાં ગોઠવતા અને શંકુ આકારની હોળી ગોઠવાતી. તેની આજુબાજુ ફળિયાની સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓ છાણાંના બનાવેલા હાર લટકાવતી.

આ વખતની હોળીમાં પણ મોટાકાકાએ હંમેશ મુજબ ભાગ લીધો હતો. બપોરની હોળી ગોઠવાઈ ગઈ હતી. છાણાંના હારની સાથે સાચાં ફૂલોના હાર પણ લટકાવવામાં આવ્યા હતા.

સંધ્યાકાળે શુકલ મહારાજ આવ્યા, પૂજા થઈ અને આગ ચંપાઈ. મોટાકાકા અને મોટા છોકરાઓ હોળીમાં લોકોનાં ચઢાવવાનાં નાળિયેર ખોસતા હતા. બે-ચાર મિનિટ અંદર રાખી ગેડીથી બહાર કાઢતા હતા. મોટાકાકા એકલા એવા હતા કે જે હોળીનો તાપ જીરવી અને હાથથી નાળિયેર ખોસતા અને હાથથી નાળિયેર બહાર કાઢી આપતા અને એ વાત ખૂબ ખતરનાક હતી કારણ કે હોળી સળગાવ્યા પછી પંદર વીસ મિનિટ પછી હોળી તૂટી પડતી અને અમે આનંદની ચિચિયારીઓ પાડતાં.

આ વખતે પણ મોટાકાકા લોકોનાં નાળિયેર ગોઠવવામાં મશગૂલ હતા અને તેમણે સળગતી હોળી પાસે જઈ દાદીમા માટે પ્રસાદનું નાળિયેર કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો બરાબર તે જ વખતે ઉપરથી અડધી સળગતી હોળી બહારના ભાગમાં પડી. નીચે મોટાકાકા બેઠા બેઠા નાળિયેર કાઢતા હતા. આજુબાજુના લોકોએ મિનિટ બે મિનિટમાં મોટાકાકાને સળગતી

ચિતામાંથી ખેંચી કાઢ્યા. માથું કાળું થઈ ગયું હતું. આંખ-કાન બળી ગયાં હતાં. અઠવાડિયા સુધી હોસ્પિટલમાં રાખ્યા પરંતુ ભાન ક્યારેય ન આવ્યું. છેવટે મૃત્યુ પામ્યા.

દાદીમાં રડતાં રડતાં બોલ્યાં હતાં કે “એ બીજી વાર પરણે તે પહેલાં સવિતાએ એને બોલાવી લીધો.” સવિતાકાકી મોટાકાકાનાં પહેલાં પત્ની હતાં. તે વિશ્વેશ્વરના મંદિરમાં દીવાની ઝાળથી અક્સ્માતથી સળગી ગયાં હતાં.

મોટાકાકાના મૃત્યુ પછી ત્રણચાર દિવસ પછી હું કનિયાને ઘેર ગયો. કનુને બૂમ પાડી. કનુએ જવાબ ન આપ્યો પણ ઉપરથી રતન શેઠાણીનો અવાજ આવ્યો. “ઉપર આવ.” હું ઉપર ગયો. તેમના વાળ ખુલ્લા હતા અને પલંગ ઉપર બેઠા હતાં. મને જોઈને તેમની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. તે બોલ્યાં “કાકા ગયા!!” અને એમનાથી ડૂસકું મુકાઈ ગયું. મારી આંખમાં પણ પાણી આવી ગયું. રતન શેઠાણી ઊભાં થઈ મારી પાસે આવ્યાં. ભેટી પડ્યાં. આવું એમણે મને કદી કર્યું નહોતું. મારા માથા પર એમનો ગરમ ગરમ શ્વાસ આવતો હતો. એમનો સુંવાળો સ્પર્શ મને ગમ્યો. મેં જોયું તો તેમણે બ્લાઉઝ નહોતું પહેર્યું.

માર્ચ, 1999

જમણા હાથનો ખેલ

અનુક્રમણિકા

રવિવારની એક બપોરે એક આઘડ વયનો પુરુષ દેવદત્ત જોષીનું ઘર પૂછતો પૂછતો આવ્યો. બારણે ઊભેલી સ્ત્રીને તેણે પૂછ્યું, “જોષી સાહેબ ઘરમાં છે?”

સ્ત્રી બોલી “જોષી છે. સાહેબ નથી.”

પેલાને લાગ્યું કે આ એની પત્ની હશે. દેવદત્ત જોષી બહાર આવ્યા. પેલાને આગલા રૂમમાં બેસાડ્યો.

દેવ જોષી ગામના પ્રખ્યાત જોષી હતા. જાતે કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ હતા. કથા-પૂજન ઉપરાંત જ્યોતિષવિદ્યામાં પ્રવીણ હતા. તમે જે પ્રસંગ કહો તે પ્રસંગનું મહૂરત એવું તે કાઢી આપે કે બેડો પાર! પોતાના ગામમાંથી જ નહીં આજુબાજુનાં ગામોમાંથી અને નજીકનાં શહેરમાંથી પણ લોકો જ્યોતિષ માટે એમની પાસે આવતા. જે કોઈ એમના સંપર્કમાં આવતાં તે સૌ કોઈ એમની વિદ્યાથી પ્રભાવિત થતાં ફક્ત નહોતી પ્રભાવિત થઈ એમની પત્ની કલ્યાણી.

દેવદત્ત જોષીએ આવનાર વ્યક્તિને બેસવાનું કહ્યું અને કલ્યાણીને ચા બનાવવા કહ્યું. કલ્યાણી બોલી, “એ શા માટે

આવ્યા છે તે તો પૂછી જુઓ!" પેલી વ્યક્તિએ કહ્યું કે "હું એક ખાસ વસ્તુ જાણવા આવ્યો છું."

દેવ બોલ્યા, "પહેલાં ચા પીઓ; પછી તમારા સવાલોના જવાબ હું આપીશ."

દેવ જોષી કહેતા કે જ્યાં સુધી માનવમાં જિજ્ઞાસાવૃત્તિ રહેશે ત્યાં સુધી જ્યોતિષનો ધંધો ચાલશે."

ચા પીતાં દેવ બોલ્યા, "તમારે શું જાણવું છે?"

પેલાએ જવાબ આપ્યો, "મને નાનાં મોટાં સાહસ કરવાની ટેવ છે. હમણાં છેલ્લે છેલ્લે બેત્રણમાં અડચણ આવી છે તો હવે મારે શું કરવું? કોઈની બાધા રાખવી?"

દેવ બોલ્યા, "તમારું નામ શું?"

"લાલુસિંગ. જાતના રાજપૂત છીએ. અહીંથી પચાસ કિલોમીટર પરના રાજપરા તરફના છીએ."

"તમારી જન્મતારીખ કહો."

"છવ્વીસમી જાન્યુઆરી, 1950; સવારના ૬સ." લાલુસિંગે કહ્યું.

દેવે એક કાગળ લીધો, તેના પર ચોકડી કરી, ફૂંડાળાં કર્યાં, હં હં ના ઊંહકારા કર્યાં.

લાલુસિંગ બોલ્યા, "શું લાગે છે?"

"તમારી જન્મરાશિ મેષ છે. તેથી તમે સાહસી છો એ વાત ચોક્કસ."

“જે છે તે છે; એના કરતાં કાંઈ નવું કહો ને!”

“તમારો જમણો હાથ જોવા દો!” લાલુસિંગે દેવના હાથમાં પોતાનો હાથ મૂક્યો. દેવે ધ્યાનથી રેખાઓ જોવા માંડી. આંગળીનાં ટેરવાં, નખનાં રંગ અને આકાર, જાડો-ટૂંકો અંગૂઠો, હાથની ચામડી બરછટ હતી. દેવે ફરી આંગળીઓ તપાસી અને પછી કુંડળી પર નજર નાંખી. પછી ગંભીર થઈ ગયા. “લાલુસિંગ તમારા હાથની રેખાઓ સૂચવે છે કે તમારા જીવનમાં સ્ત્રીઓએ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે.”

“તે તો સમજ્યા, પણ તમે ગંભીર કેમ થઈ ગયા?”

“તમારા મંગળ અને શુક્ર વિકસેલા અને જોડાયેલા છે.”

“કાંઈ સમજાય એવું બોલો!”

“મંગળ ક્રોધનો સ્વામી છે; જ્યારે શુક્ર પ્રેમનો દેવતા છે. એ એમ સૂચવે છે કે સ્ત્રી અને ગુસ્સાએ તમારા જીવનમાં ખૂબ ભાગ ભજવ્યો છે.”

“આગળ બોલો, આગળ બોલો!”

“મને લાગે છે કે વાત અહીંથી અટકાવીએ તો સાડું.” દેવ જોષી બોલ્યા.

“એટલે તમે મને જવાનું કહો છો? પૈસા જેટલા જોઈએ એટલા લેજો, પણ ભવિષ્ય કહો!”

પૈસાનો સવાલ નથી. હાથ એટલો સરસ છે કે... જુઓ, આજે રાત્રે હું તમારી કુંડળી બનાવીશ. તેનાથી મને તમારું

ભવિષ્ય સચોટ દેખાશે. તમે કાલે આ સમયે આવો.”

“પણ તમને બીજું શું દેખાય છે?”

લાલુસિંગના નખ તપાસી દેવ જોષી બોલ્યા, “જેના નખ શંકુ આકારના હોય તે વ્યક્તિ કલાકાર હોય; સંગીત, ચિત્રકલામાં નામ કાઢે. જેના નખ પાવડાના આકારના હોય તે પોલિટિશિયન બને કે લૂંટારા બને.”

“પછી”

એવું કરો; તમે કાલે જ આવો!”

લાલુસિંગ એક ક્ષણ અટકીને પછી ચાલ્યો ગયો.

કલ્યાણી આગલા રૂમમાં આવી. પતિની ગંભીર છાયા જોઈને બોલી, “તમને કેટલી વાર કહું છું કે લોકોના ભવિષ્ય જોડે તમારી લાગણી ન જોડો!...” પત્ની હંમેશ મુજબ પેલી ગીતાબહેનના વર મુકુંદરાયની વાત કરતી હતી જે છાપામાં અઠવાડિક ભવિષ્ય લખતા હતા. પણ દેવ જોષી પોતાના વિચારોમાં હતા.

બીજે દિવસે લાલુસિંગ આવ્યો ત્યારે દેવ જોષી તેની રાહ જોતા હતા. તેમની પત્ની બહારના રૂમમાં નહોતી પણ એક ઊંચા સરખા કોઈ સદ્ગૃહસ્થ દેવ જોષી સાથે બેઠા હતા. દેવ જોષીએ કહ્યું, “આવો! કાલે મેં તમારી કુંડળી તૈયાર કરી દીધી છે. હવે હું તમારા બધા સવાલોના જવાબ આપી શકીશ.”

ત્રીજા માણસને જોઈ લાલુસિંગ સંકોચાયો. દેવ બોલ્યા,

“આ મારા પરમ મિત્ર છે. એમની હાજરીથી મારા જ્યોતિષમાં કાંઈ ફેર નહીં પડે.” પેલા સદ્ગૃહસ્થે કશું બોલ્યા વિના ખુરશી પર બેઠા બેઠા મંદ મંદ હસતા રહ્યા.

“તમારી કુંડળી બહુ સુંદર છે! બધા ગ્રહો મજબૂત છે.” દેવ જોષીએ શરૂઆત કરી.

“પણ મેં મારા સાહસ વિશે સવાલ પૂછેલો, એનું કેવુંક લાગે છે?” લાલુસિંગે પૂછ્યું.

“આ તો સાહસ ઉપર આધાર! પરણવું છે? ધંધો કરવો છે? એ બે માટે હમણાં ગ્રહો સારા નથી.”

“હમણાં તો કહ્યું કે ગ્રહો મજબૂત છે!” લાલુસિંગે ખિજવાઈને પૂછ્યું.

“હા, પણ તમે જે સાહસ કરવા માગો છો તે દુઃસાહસ છે.”

“એટલે?”

“તમારા ભૂતકાળના સાહસમાં મને એક મૃત્યુ દેખાય છે.”

લાલુસિંગને આંચકો લાગ્યો. લાલુસિંગે ખિસ્સામાંથી બીડી કાઢી સળગાવી, સામે બેઠેલા સદ્ગૃહસ્થે જોયું તો લાલુસિંગની આંગળીઓ ધૂજતી હતી.

લાલુસિંગ બોલ્યો, “કેવું મૃત્યુ?”

દેવ જોષીએ કુંડળીના કાગળ પર કાંઈક નોંધણી કરી;

બે ચાર લીટીઓ દોરી, આંગળીઓના વેઢે કાંઈ ગણતરી કરી. પછી બોલ્યા, “જમણો હાથ ધરો!”

લાલુસિંગે હાથ ધર્યો. દેવ જોષીએ હાથ તપાસીને કહ્યું, “આ હાથમાં મને ખૂનની રેખા દેખાય છે.”

લાલુસિંગે ઝટકા સાથે હાથ ખેંચી લીધો અને તે એકીસપાટે ઊભો થઈ ગયો. દેવ જોષી બોલ્યા -

“દેવદત્ત જોષીની નજરમાંથી કશું છૂપું ન રહે. તમે નીચે બેસી જાઓ! તમારા હાથે એક નિર્દોષ સ્ત્રીનું ખૂન થયું છે. તમે જે નવા સાહસની વાત કરો છો તેમાં પણ લૂંટ અને હુમલાની વાત છે.”

લાલુસિંગ ઉશ્કેરાઈ ગયો. “તમે કુંડળીના નામે ગપ્પાં મારો છો! તમારી પાસે સાબિતી શી છે?”

“અમે રહ્યા જોષી, અમે તો ગ્રહો જોઈએ. અમે જજ નથી કે વકીલ નથી. તમે જાણો ને કાયદો જાણો. અમારે તેની સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી.”

લાલુસિંગ બીડી પીતો રહ્યો, “તમારી વાત સાચી છે. તમે વકીલ કે જજ નથી. એટલે તમે આક્ષેપો કરી શકો પણ તે આક્ષેપો જ રહેશે; પુરાવા વિના તે ગુનો નહીં બને!”

દેવ જોષી બોલ્યા, “હું તમને વધુ માહિતી આપું. થોડા વખત પહેલાં તમે અંબાજી જતી એક ટેક્સી લૂંટી હતી અને તે દરમિયાન એક સ્ત્રીનું ખૂન કર્યું હતું.”

લાલુસિંગ ચિંતિત થઈને જોઈ રહ્યો. આખરે તેણે કહ્યું, “તમે કદાચ સાચા હશો; પણ જ્યોતિષી છો એટલે કાંઈ નહીં કરી શકો.”

“હું કાંઈ નહીં કરી શકું. પણ મારા આ મિત્ર છે તે આ ગામના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મિ. ખાન છે. તે તમને વધુ સવાલો પૂછશે, તમારા સાથીઓનાં નામ પૂછશે...”

દેવ જોષી બોલી રહે તે પહેલાં લાલુસિંગ ઊભો થઈ જવા માંડ્યો; ઇન્સ્પેક્ટરે તેને રોક્યો.

લાલુસિંગે ઇન્સ્પેક્ટરને કહ્યું, “એક જ્યોતિષીની વાત પરથી તમે મને ન પકડી શકો! મેં નથી એકરાર કર્યો કે નથી તમારી પાસે કોઈ પુરાવો!”

ઇન્સ્પેક્ટરે દેવ જોષી સામે જોયું.

“અરે તમે પોલીસ છો! મેં તમને ગુનેગાર બતાવ્યો, હવે સાબિતી તમે શોધો! અને ન મળે તો પાછા મારી પાસે આવજો.” દેવ જોષીએ પોલીસને જણાવ્યું.

ઇન્સ્પેક્ટર લાલુસિંગને હાથકડી પહેરાવી લઈ ગયા.

દેવદત્ત પ્રસાદ માથે હાથ દઈને ખુરશીમાં બેસી ગયા. કલ્યાણીએ અંદર ઊભાં ઊભાં આ બધું જોયું હતું. તે બહાર આવીને દેવદત્ત પ્રસાદની સામે બેસી ગઈ અને બોલી, “તમારી જ્યોતિષ વિદ્યાએ તો કમાલ કરી! પણ પોલીસ પુરાવા માટે પાછી આવશે તો તમે શું કરશો?”

દેવદત્તપ્રસાદ કાંઈ ગણગણતા હોય તેમ બોલ્યા,
“પેલી વીંટી.”

કલ્યાણી પતિને જોઈ રહી.

“પેલી વીંટી તેણે પહેરેલી, તે મારી બહેન શર્માને
આપણે બનાવડાવી આપેલી તે હતી. છ માસ પહેલાં અંબાજી
જતાં... લૂંટમાં શર્માને આ લોકોએ ગોળી મારી હતી.”

એપ્રિલ, 1996

મરદ

અનુક્રમણિકા

પ્રીતમે ‘ઇટાલિયન ટાવર્સ’ના એપાર્ટમેન્ટ નંબર ‘ઇલેવન-એ’નો ડોરબેલ દબાવ્યો. તેના હાથમાં ગરમ ગરમ પીઝાનું બોક્સ હતું. અડધું બારણું ઊઘડ્યું. અંદરથી આછી કાળી મૂઠોવાળા જુવાનનો ચહેરો દેખાયો હશે તે ત્રીસ પાંત્રીસનો.

‘કમ ઇન’ પેલાએ હસતાં હસતાં આવકાર આપ્યો. તેનું શરીર ખુલ્લું હતું. તેણે એકલી બોક્સર શોર્ટ પહેરી હતી. પેલાએ પાછળ જોઈને બૂમ મારી “લિન્ડા, પીઝા બોય ઇઝ હીયર”. લિન્ડાનું નામ સાંભળી પ્રીતમનું આખું અસ્તિત્વ હાલી ઊઠ્યું. તે લિન્ડાને નહોતો ઓળખતો પરંતુ લિન્ડા એક સ્ત્રી છે તેની તેને જાણ હતી. પ્રીતમનું સમસ્ત જીવન સ્ત્રીની આજુબાજુ ધૂમતું હતું. સ્ત્રીઓ ખાતર એ જીવતો હતો. નાનપણમાં છોકરાઓ સાથે ન રમતાં છોકરીઓ સાથે રમતો. તે કહેતો કે છોકરીઓ સાથે તો મરદ જ રમે. સ્કૂલમાં ‘સર’ કરતાં ‘મેડમ’ ગમે, પુસ્તક કરતાં ચોપડી ગમે. ‘પિકચર’ કરતાં વધુ ‘ફિલ્મ’ ગમે. એને માટે અમેરિકા મેરિલીન મનરોનો દેશ હતો, અબ્રાહમ લિંકનનો નહીં! અમેરિકામાં ફૂડ માર્કેટમાં લાંબી લાઇન હોય કે ટૂંકી પરંતુ જે લાઇનની કેશિયર દેખાવડી હોય તે લાઇનમાં ઊભો રહેતો.

જ્યારે જુવાનીમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે ઘણી વાર વિચારતો કે દુનિયાના બધાં પુરુષ મરી જાય અને પોતે એકલો બચે તો કેવી મઝા? કોલેજમાં છોકરીઓ હતી એટલે તે ભણતો હતો. ન્યૂયોર્ક યુનિવર્સિટીના વૉશિંગ્ટન સ્કવેરના કૅમ્પસમાં જોડાયો હતો. ગ્રીનીચ વિલેજમાં રહેતો હતો. રોજ સાંજે પીઝા ડિલીવરીનો પાર્ટ ટાઇમ જોબ કરતો. એમ કહો કે પીઝા ડિલીવરીની વચ્ચે જે સમય મળતો તેમાં ભણતો.

પેલાએ ફરી બૂમ પાડી.

“લિન્ડા, પીઝા બોય ઇઝ હીઅર.”

અંદરથી લિન્ડાનો જવાબ ન આવ્યો,

સામાન્ય રીતે લોકો પ્રીતમને બારણામાંથી જ પતાવી દેતા. કોઈક જ તેને અંદર બોલાવતા. પૈસાની આપલે થાય એટલા સમય દરમિયાનમાં તે ઘર જોતો, ઘરની સ્ત્રી જોતો. ઘરની ગોઠવણી જોતો, માણસો જોતો અને પછી વિચારતો કે ટીપ કેટલી મળશે. ઘરમાં સુંદર રાચરચીલું હોય, દીવાલો પર સુંદર પેઈન્ટિંગ્સ હોય તે ઘરમાંથી ગણતરીની દશ ટકા ટીપ મળતી. અસ્તવ્યસ્ત ઘરવાળા વગર વિચારે દશ ડોલરના પીઝાના પંદર આપતા. આપણાં દેશી લોકો બિલની પરવા કર્યા વિના એક ડોલર પકડાવી દેતા.

પેલાએ પ્રીતમના હાથમાંથી પીઝા લઈ લીધો. પ્રીતમ તેની પાછળ અંદર ગયો. આગળના ભાગમાં જ કીચન હતું.

લાઝ્યું કે આ માણસ સિંગલ હોવો જોઈએ. ક્રિયન સિંક વણ વપરાયેલી ડિશોથી ભરેલી હતી. તેના સ્ટીરીઓમાંથી “ઇટાલિયન વેડિંગ” વખતે વાગતા એકોર્ડિયનની મસ્ત ધૂન વહી રહી હતી અને તેના તાલે આ ભાઈ ફૂટતા ફૂટતા ચાલતા હતા. પેલાએ ટેબલ પર બે પેપર ડિશ અને સોડા માટેના બે પેપર કપ ગોઠવી રાખ્યા હતા.

“લિન્ડા, હરી અપ. આઈ એમ હંગ્રી.” તેણે બૂમ પાડી. અંદરથી અવાજ ન આવ્યો. સાથે સાથે પાકીટમાંથી પૈસા કાઢવા લાઝ્યો. પ્રીતમને જન્મજાત ટેવ પ્રમાણે લિન્ડાને જોવાની તાલાવેલી લાગી. આ ભાઈ આખા શરીરે ઉઘાડા કેમ છે? લિન્ડા ખુલ્લી હોઈ શકે!! પેલાએ પ્રીતમને વીસ ડોલર પકડાવી દીધા. પ્રીતમે પરાણે વિદાય લીધી.

ન્યૂયોર્ક યુનિવર્સિટીના ગ્રીનીચ વિલેજના આ આખા વિસ્તારના રસ્તાઓ ખૂબ નાના છે. પ્રીતમ પીઝા ડિલીવરી કરવા બાસ્કેટવાળી બાઈસિકલ વાપરતો હતો. વિલેજમાં ઝડપથી હેરફેર માટે પાર્કિંગની જગ્યા વિના બાઈસિકલ જેવું એકે ઉત્તમ સાધન નથી. તેનું રહેવાનું એપાર્ટમેન્ટ, ‘લેનીઝ પીઝા’ અને કોલેજ બધું એક બે માઈલમાં જ.

બીજા શુક્રવારની રાતે પીઝા શોપમાં ગયો ત્યાં લેનીએ તેને પાંચ પીઝાની ડિલીવરી પકડાવી. પાંચે બોક્સ પર એડ્રેસની ચબરખીઓ બિલ સાથે હતી. જ્યારે તે ડિલીવરીના

ક્રમ મુજબ પિઝા ગોઠવવા ગયો ત્યારે તેની નજર પડી “ઇટાલિયન ટાવર્સ એપાર્ટમેન્ટ ઇલેવન-એ” ઉપર અને ન જોયેલી લિન્ડાનો ચહેરો એના મગજમાં ઝબક્યો. એણે સાચકલ ભગાવી. એપાર્ટમેન્ટ ‘ઇલેવન-એ’નો ડોરબેલ વગાડ્યો.

થોડું બારણું ખૂલ્યું. અંદરથી એકાર્ડિયનના સૂર આવતા હતા. અને હસતો ખુશખુશાલ મૂછોવાળો ચહેરો દેખાયો. પ્રીતમે જોયું કે પેલાનું શરીર ખુલ્લું હતું. આજે તો તેણે ડિઝાઈનર જેકી શોર્ટ પહેરી છે. પ્રીતમને શંકા ગઈ કે “આ મારો બેટો, જે તો નહીં હોય ને!”

ત્યાં તો તેણે બૂમ પાડી, “લિન્ડા ધ પીઝા બોય ઇઝ હીઅર”.

પેલો પાછું બારણું બંધ ન કરે એટલે પીઝા પોતાની પાસે રાખી અને પ્રીતમ અંદર ધૂસી ગયો. ડાઈનિંગ ટેબલ પર પીઝા મૂકી દીધો. પેલો કઢંગી રીતે નાચતાં નાચતાં વાગતા મ્યુઝિક પર તાલ દેતો હતો અને ન સમજાય એવા ઇટાલિયન શબ્દોમાં ગીત ગાતો હતો. તેણે બેડરૂમનું બારણું ખોલી વચ્ચે ઊભા રહીને લિન્ડાને બૂમ પાડી. “વી ગોટ પીઝા સ્વીટ હાર્ટ” પછી પ્રીતમને વીસ ડોલર આપીને બોલ્યા “બાચ ધ વે આઈ એમ મારિયો.” પ્રીતમે હાથ મિલાવતાં કહ્યું, “આઈ એમ પીટર”. લિન્ડા બહાર આવે તે પહેલાં મારિયો તેને બારણા સુધી લઈ આવ્યો. મારિયો બોલ્યો, “થુ નો પીટ! આઈ લાઈક યૂ. નેક્સટ

ટાઇમ યૂ ઇટ વિથ અસ.” પ્રીતમને વિદાય આપી. બારણું બંધ થયું. “લિન્ડાનું શું?” પ્રીતમ વિચારવા લાગ્યો. તેણે પીનહોલના આઈ પીસ જોવા પ્રયત્ન કર્યો. કશું ચોખ્ખું ન દેખાયું. બે માનવ આકૃતિઓ જેવું દેખાયું.

તે રાતે પ્રીતમને આખી રાત લિન્ડાનાં સપનાં આવ્યાં.

બીજા શુક્રવારની સાંજે પ્રીતમે લેનીને કહી દીધું કે “ઇટાલિયન ટાવર્સ”ની બધી ડિલીવરી એ પોતે કરશે. આખી સાંજ ‘ઇલેવન-એ’ના ઓર્ડરની રાહ જોઈ તે થાક્યો. છેવટે ઘેર જવા નીકળ્યો ત્યારે ઓર્ડર આવ્યો.

પ્રીતમ ફક્ત એક પીઝા લઈને નીકળી પડ્યો.

ડોરબેલ વગાડ્યો. બારણું ખૂલ્યું. એ જ હસતો ચહેરો. એ જ ઉઘાડું શરીર અને એ જ મધુર બૂમ.

“લિન્ડા ડાર્લિંગ પીઝા બોય ઇઝ હીઅર!”

પ્રીતમથી ન રહેવાયું. “મે બી શી ઇઝ નોટ હોમ.”

મારિયોએ એને સમજાવ્યું કે સામાન્ય રીતે લિન્ડા અજાણ્યા સામે આવતાં શરમાય છે. પરંતુ હવે પ્રીતમ તો તેનો નવો મિત્ર છે એટલે લિન્ડા બહાર આવશે અને ત્રણે જણ સાથે પીઝા ખાશે. મારિયોએ ત્રણ પેપર ડિશ સજાવી. બિયરનાં કેન ગોઠવી દીધાં.

“લિન્ડા, આય હેવ આસ્કડ પીટ ટુ જોઈન અસ.”

પ્રીતમ ખુશ થઈ ગયો. અંદરથી અવાજ ન આવ્યો.

મારિયો બેડરૂમમાં ગયો, પાછો આવ્યો ત્યારે સાથે હતી માનવકદની હવા ભરેલી રબર ડોલ. ક્રીમ કલરની આ ડોલ પર આંખો, કાન અને મોઢું ચીતરેલાં હતાં. મોઢું થોડું ખુલ્લું હતું, માથા પર બ્લોન્ડ વિગ ચોટાડી હતી. ડોલે બિકિની પહેરી હતી.

પ્રીતમ આશ્ચર્યથી બોલી ઊઠ્યો.

“યુ પ્લે વિથ ડોલ?”

મારિયો બોલ્યો, “યૂ ડોન્ટ નો. ધીસ ઇઝ લિન્ડા. પીટ મીટ લિન્ડા.”

પ્રીતમ, એક ઝટકે ખુરશીમાંથી ઊભો થઈ ગયો. મારિયોએ લિન્ડાના ખુલ્લા આંગળાવાળા પ્રસરેલા હાથમાંનો એક હાથ પ્રીતમ તરફ શેકહેન્ડ કરાવવા ફેરવ્યો. પ્રીતમને હજુ સમજ નથી પડતી. મારિયો બોલ્યો, “લિન્ડા, પીટ અન્ડરસ્ટેન્ડઝ અસ. હી ઇઝ માય ફ્રેન્ડ.” પ્રીતમે જોયું કે મારિયોએ રબરડોલ જોડે પ્રેમગોષ્ઠી ચાલુ કરી દીધી. ડોલને આગ્રહ કરતો જાય અને પોતે પીઝા ખાતો જાય. પ્રીતમ જોતો રહ્યો. હવે એની ગભરામણ ઓછી થવા માંડી. મારિયોએ લિન્ડા આગળ પ્રીતમનાં વખાણ કર્યાં. પ્રીતમને કાંઈ ન સમજાયું. પ્રીતમ જેમ તેમ કરીને પાંચ દશ મિનિટ બેઠો. વીસ ડોલર લઈને ભાગ્યો.

તે રાતે તેને સપનામાં મારિયો અને રબરડોલ દેખાયા. આંખ ખૂલી ગઈ પછી ઊંઘ ન આવી.

બીજા શનિવારની રાતે લેનીએ પ્રીતમને “ઇટાલિયન ટાવર્સ”નો ઓર્ડર પકડાવ્યો. ચાર પીઝા હતા. એક પર ‘ઇલેવન-એ’ લખેલું જોયું. પ્રીતમે ઓર્ડર લીધો. ધૂજારી આવી ગઈ, નક્કી કર્યું કે અંદર જવું નહીં. હવે તેને મારિયોની લિન્ડામાં ઇન્ટ્રેસ્ટ નહોતો. તેણે ડોરબેલ વગાડ્યો. અડધું બારણું ખૂલ્યું. મારિયોનો ચહેરો દેખાયો. મોં ગંભીર હતું. પ્રીતમે જોયું તો તેણે બૂટ સહિત પેન્ટ અને શર્ટ પહેર્યાં હતાં. તેને કાંઈ સમજાયું નહીં.

“નેન્સી, પીઝા ઇઝ હીઅર!”

પ્રીતમે અંદર એક કાળા વાળવાળી રૂપાળી અમેરિકન છોકરી જોઈ. જાણે અપ્સરા જોઈ લો. તે ખુશ થઈ ગયો. તેણે પીઝા ડાઈનિંગ ટેબલ પર મૂક્યો. પેલી છોકરીએ બે કાચની ડિશો ગોઠવી વચ્ચે કેન્ડલ સળગતી હતી. ત્યાં રેડ વાઈનની બોટલ હતી અને બે વાઈન ગ્લાસ હતા.

મારિયો બોલ્યો “યૂ ડોન્ટ ટેક વાઈન વીથ પીઝા.”

નેન્સી બોલી, “આઈ લાઈક વાઈન વીથ એવરીથિંગ.” પ્રીતમને ગૂંચવાતો જોઈ મારિયો બોલ્યો, “શી ઇઝ માઈ ફ્રિયાન્સે નેન્સી.” પરંતુ તેણે પ્રીતમની આંખ સાથે આંખ ન મેળવી. મારિયો પોતાની હંમેશની ખુરશી પર બેસી ગયો. નેન્સી મારિયોની બાજુની ચેરમાં બેસવા જતી હતી ત્યારે મારિયોએ ચીસ પાડી “નો નો ડોન્ટ સીટ ઓન ધીસ ચેર. નેવર એવર.” નેન્સી તેની વોર્નિંગ અવગણીને બેઠી. મારિયો એકદમ ચિઢાઈ

ગયો તેણે નેન્સીને હાથ ખેંચીને ઊભી કરી દીધી. પ્રીતમને ખ્યાલ આવ્યો કે આ લિન્ડાની જગ્યા હતી.

પ્રીતમે જોયું તો આજે ઘર વ્યવસ્થિત ગોઠવાયેલું છે. સ્ટીરીઓમાંથી કલાસિકલ પિયાનો વાગી રહ્યો હતો. મારિયોએ શર્ટનાં બધાં બટન ખોલી નાખ્યાં. જાણે કે કપડાંમાં તેનો જીવ ન ગૂંગળાતો હોય? પ્રીતમની નજર નેન્સી પરથી હઠતી નહોતી. તેને વિચાર આવ્યો નેન્સી વધુ દેખાવડી કે જુદી ચાવલા? પ્રીતમને નેન્સી ગમી ગઈ.

તે રાતે પ્રીતમને આખી રાત નેન્સીનાં સપનાં આવ્યાં.

ત્રણ ચાર અઠવાડિયા સુધી “ઇલેવન-એ”માંથી પીઝાનો ઓર્ડર આવ્યો નથી. પ્રીતમ ઊંચોનીચો થાય છે. તેને નેન્સીને જોવાની ખૂબ જ ઇચ્છા છે. આમ તો તે ‘ઇટાલિયન ટાવર્સ’માં બીજે બધે ડિલીવરી માટે જતો પરંતુ ‘ઇલેવન-એ’નો કાંઈ મેળ પડતો નહોતો. ત્યાં એક શનિવારની સાંજે ‘ઇલેવન-એ’નો ઓર્ડર આવ્યો.

પ્રીતમ ખુશ થઈ ગયો. ગરમાગરમ પીઝા લઈ ભાગ્યો ‘ઇટાલિયન ટાવર્સ’ તરફ.

‘ઇલેવન-એ’નો બેલ દબાવ્યો. અડધું બારણું ખૂલ્યું. અંદરથી ઇટાલિયન વેડિંગના એકોર્ડિયનનું મ્યુઝિક વાગતું હતું. મારિયોનો મલકાતો ચહેરો ચમક્યો. તેણે શરીર પર એકલી લાલ હાર્ટની ભાતવાળી બોક્સર શોર્ટ પહેરી છે. તેણે પ્રીતમને

સ્માઈલ આપ્યું અને પાછળ જોઈ બૂમ પાડી.

“લિન્ડા, ગેસ હુ ઇઝ હીઅર!”

નવેમ્બર, 2000

સિનેમા, નાટક અને વાર્તા

અનુક્રમણિકા

વરસો પહેલાં જ્યારે અમારા ગામમાં ખમીસ પહેરવાનો રિવાજ નહોતો ત્યારે કનુભાઈ પટ્ટી, સ્ટાર્ચ કરેલ ઇસ્ત્રીવાળા શર્ટના કોલરમાં લાંબી ગડી વાળેલો લાલ રૂમાલ ખોસીને ફરતા. કોઈક વાર રૂમાલ બહાર રાખી ગાંઠ વાળતા. નીચે સફેદ લેંઘો હોય કે પેન્ટ હોય પરંતુ ખમીસ બહાર લટકતું રાખવાની ફેશન તેમણે ચાલુ કરી હતી. લોકો તેમને કનુ પટ્ટી કહેતા કારણ કે કનુભાઈ ગામના એકમાત્ર સિનેમાના પ્રોજેક્ટનિસ્ટ હતા. પરંતુ લોકોને તે બોલતાં નહોતું ફાવતું તેથી સિનેમાના પટ્ટી માસ્તર કહેતા અને કાળક્રમે તેમાંથી કનુ પટ્ટી થઈ ગયું.

કનુભાઈ દાદા માણસ, અમે છોકરાંઓ અમારા શિક્ષક કરતાં કનુભાઈને વધુ માન આપતા. અમારામાંથી દરેકને મોટા થઈને કનુભાઈ જેવા થવું હતું. કનુભાઈ અઠ્યાવીસ-ત્રીસના હશે. કનુભાઈ પર ફિલ્મોની જબરી અસર. મુંબઈની લેટેસ્ટ ફેશન તેમને ખબર પડે. હીરો-હીરોઈનના રોમાન્સની વાતો સાંભળવી હોય તો કનુભાઈને પૂછવું. કનુભાઈ પર સૌથી વધુ અસર હોય

તો તે દિલીપકુમારની, ‘આઝાદ’ ફિલ્મ જોયા પછી કનુભાઈએ દિલીપકુમારની જેમ દાઢી વધારી. વિના વરસાદે કનુભાઈ પેન્ટ ધૂંટણ સુધી વાળે તો માનવું કે દિલીપકુમારે કોઈ ફિલ્મમાં તેમ કર્યું હશે. તે દિલીપકુમાર જેવી લટ રાખતા. દુનિયા આખીમાં દિલીપકુમારના લાખો ભગત હશે પરંતુ કનુભાઈની તોલે કોઈ ના આવે. ‘નયા દૌર’ ફિલ્મ જોઈને કનુભાઈએ ઘોડાગાડી વસાવી હતી તેથી ઘણાં લોકો કનુ પટ્ટી કહેવા કરતાં તેમને ‘નયા દૌર’ કહેવાનું પસંદ કરતાં. ‘દેવદાસ’ ફિલ્મ જોઈને કનુભાઈ ખૂબ ગંભીર થઈ ગયા હતા. દુઃખની વાત એ હતી કે એમનું દિલ તોડનારી ‘પારો’ ક્યાંય હતી નહીં. છેવટે બાજુના ગામમાંથી રમાભાભી લઈ આવ્યા. રમાભાભી બિચારાં સાદાં અને સરળ તેથી ઊલટું, કનુભાઈ દેવદાસની ચંદ્રમુખીને શોધવા નીકળી પડ્યા અને તેમણે બે-ત્રણ ચંદ્રમુખી પણ શોધી નાખી હતી. ઊભી સડકે બાજુમાં કોઈ છોકરીને બેસાડીને ઘોડાગાડી દોડાવવાની હિંમત કનુભાઈમાં હતી. ગામના વડીલોને તેમના વિષે જે બોલવું હોય તે બોલે પરંતુ અમારે છોકરાઓને મન તો તે દાદા હતા દાદા. ઘોડાગાડીની સહેલ અને મફત સિનેમા કોઈ પણ છોકરીને પટાવવામાં કનુભાઈને ખૂબ ઉપયોગી હતી. મને રમાભાભીની ખૂબ દયા આવતી. કનુભાઈ રંગીલા માણસ અને દિલના રાજા તેમણે ગોપાનો ઉદ્ધાર કર્યો.

ગોપો મારો મિત્ર હતો. ઘણા લોકો તેને હૈદરઅલી કહેતા. હૈદરઅલી એકસાથે એકવીસને સાંભળી શકતો હતો ત્યારે ગોપાને એકની એક વાત એકવીસ વાર કહેવી પડતી હતી. કદાચ આ એની ટેવ નાનપણથી પડી હશે. એની બા ‘ગોપા ઊઠ, ગોપા ઊઠ’ની બૂમો એક કલાક પાડતી ત્યારે ગોપો હાલતો. બીજા અવગુણની વાત જવા દઈએ તોપણ આ મોડા ઊઠવાનો અવગુણ માત્ર તેને પૂજારી બનાવવામાં બાધક હતો એમ કરુણાશંકરનું માનવું હતું. ખરું પૂછો તો ગોપામાં અવગુણ નહોતા પણ ગુણોનો અભાવ હતો અને આને કારણે ગામની દરેક વ્યક્તિનો તે પ્રિય હતો. વ્યક્તિમાં જે ગુણ હોય તેનાં વખાણ કરીએ તો તે જેટલી ખુશ થાય તેના કરતાં તેનામાં જે ગુણ ન હોય તેનાં વખાણ કરીએ તો તે બમણી ખુશ થાય. તેથી હું ગોપાને કહેતો કે “સાલા, તું બહુ સ્માર્ટ છે. તારી બુદ્ધિ તો હૈદરઅલી જેવી છે.” હૈદરઅલી કોણ હતો તે અમે ઇતિહાસમાં સાથે ભણ્યા હતા. ગોપાનું મૂળ નામ ગોપીચંદ અને તેની ફોઈએ તેમાંથી ગોપો કર્યું હતું. ગોપાના બાપુ કરુણાશંકર શીતળા માતાના મંદિરના પૂજારી હતા. ગામમાં દર વર્ષે શીતળા સાતમે મંદિર પાસે મેળો ભરાતો. તેની કમાણી ખૂબ સરસ હતી અને ગામના પાણીમાં કાંઈ કસ નહીં તેથી બાળકોને શીતળાની માંદગી કાયમ રહેતી, શીતળા થાય એટલે મંદિરે તો જવું જ પડે.

કરુણાશંકરને તો તે પણ કમાણી હતી. તેમની ઇચ્છા ખરી કે દીકરો પૂજારી બને પરંતુ દશ વરસની ઉંમરે લીધેલા એપ્ટીટ્યુડ ટેસ્ટમાં ગોપો ફેઈલ થયો.

ગોપાને તેના બાપુજી, યજમાનના કપાળે ચાંદલો કેમ કરવો તે શિખવાડતા હતા. હું પણ ત્યાં બેઠો હતો. બાપુજીએ તિલકનું ધાર્મિક માહાત્મ્ય સમજાવ્યું અને ગોપાને ગૂંચવી દીધો. ચાંદલો કરવામાં કઈ બે આંગળીઓ વાપરવી અને કેમ વાપરવી તેનું રહસ્ય સમજાવીને ગોપાની બુદ્ધિને થકવી નાખી. બાપુજીએ તેની વચલી બે આંગળીઓ કંકુમાં બોળાવી. તેમણે કહ્યું “બેટા, મને ચાંદલો કરો.” તેમણે તેમનું ડોકું લંબાવ્યું અને ગોપા સામે કપાળ ધર્યું. ગોપાએ બે આંગળાં ઊંચાં કરી નિશાન લીધું. આ જ વખતે ગોપાની બાએ કહ્યું “આમ જુઓ તો, તમને બહાર કોઈ મળવા આવ્યું છે.” અને કરુણાશંકરે ડોકું તે તરફ ફેરવ્યું અને ગોપાને પોતાની સામે ધરાયેલા કરુણાશંકરના કાન પર બે ટપકાં ઠોકી દીધાં. આમ ગોપાની પૂજારીની કેરિયર પર પાણી ફરી વળ્યું.

ગોપાને બહુ યાદ ન રહેતું. તેનો અર્થ એવો નહીં કે તે ડફ્ટળ હતો. કઈ વાત યાદ રાખવી અને કઈ નહીં તેની પ્રાયોરિટીમાં ફક્ત ગરબડ થઈ જતી હતી. બાકી તે અમારા ગામથી વડોદરા જતી ગાડીનાં બધાં સ્ટેશનનાં નામ કડકડાટ બોલી જતો. અમારું ગામ આમ નાનું હતું. દરેક જણ દરેકને

ઓળખે. આઝાદી પહેલાં અંગ્રેજ સરકારે અમારા ગામમાં જેમને જાસૂસ બનાવ્યા હતા, તે કીકુભાઈનું ઘર તો નાનાં છોકરાં પણ અજાણ્યાને બતાવે. હવે આવા ગામમાં જૂની એસ.એસ.સી.નું સેન્ટર ક્યાંથી હોય? હું પરીક્ષા આપવા સુરત સેન્ટરમાં ગયો અને ગોપો પરીક્ષા આપવા વડોદરા ગયો. સૌ છોકરાં પરીક્ષા આપીને ગામમાં પાછાં આવી ગયાં પણ ગોપો ન આવ્યો. પાછળથી ખબર પડી કે ગોપો કલામંદિર ટોકીઝમાં ડોરકીપર થઈ ગયો છે. આથી કરુણાશંકર પર દુઃખનો પહાડ તૂટી પડ્યો. તે જાતે વડોદરા જઈને, ગોપાને પટાવીને પાછો લઈ આવ્યા.

કનુભાઈમાં પણ ગુણોનો અભાવ હતો. છતાં તેમણે કરુણાશંકરના છોકરાનો ઉદ્ધાર કર્યો. પોતાની સિફારસ વાપરીને સત્યવિજય ટોકીઝવાળા રમણભાઈ શેઠ પાસે ગોપાને ડોરકીપરની નોકરી અપાવડાવી. ગોપાની નોકરી કાંઈ સહેલી નહોતી. પાંચ ડોર અને એક ડોરકીપર. ગોપાએ નવી પદ્ધતિ દાખલ કરી હતી. તે કમ્પાઉન્ડમાં ઊભો રહીને ટિકિટ ફાડતો હતો અને પછી લોકોને અંદર દાખલ થવા દેતો. સાથે સાથે લોકોના ચહેરા યાદ રાખવા પ્રયત્ન કરતો. જ્યારે થિયેટરમાં અંદર ડોકિયું કરતો ત્યારે બધું ભૂલી જતો અને ચાલુ પિકચરે શાંતિથી બેસીને ફિલ્મ જોવાનું બાજુએ મૂકીને ટિકિટ ચેક કરવા તેને જવું પડતું. હાથમાં ટોચ પકડી ટિકિટ ચેક કરવી પડતી આમ કરતાં કોઈના મ્હોં ઉપર લાઈટ જતી ત્યારે તે વ્યક્તિ બૂમ

પાડી ઊઠતી. મરદ અને સ્ત્રી સાથે બેઠાં હોય તો ગોપો ટિકિટ પણ ચેક ન કરતો. જો ભૂલથી સ્ત્રીના મોં પર લાઈટ ફેંકાઈ જાય તો? ગોપા પર રમણભાઈ શેઠ ખુશ રહેતા. ગોપો ડબલ ચેકિંગમાં આઠ દશ મફતિયાઓને રોજ પકડતો.

કનુભાઈ પટ્ટી મને અને ગોપાને પ્રોજેકશન રૂમમાં આવવા દેતા અને ઘણી વાર એક પ્રોજેક્ટર ચાલતું હોય ત્યારે બીજા પ્રોજેક્ટરને કેવી રીતે તૈયાર કરવું તે બતાવતા હતા. મને તે ફિલ્મ રીવાઈન્ડ કરવાનું કામ પણ આપતા હતા અને જ્યારે બધું બરાબર ચાલતું હોય તો એમની જીવન જીવવાની ફિલોસોફીની વાતો કરે. તે કહેતા કે “ચાર, નાર અને ચાકર માથાથી નીચાં જોઈએ” ચાર એટલે ઘાસ, નાર એટલે પત્ની અને ચાકર એટલે કે નોકર તે આપણા કરતાં નીચાં હોવાં જોઈએ. પોતાના ઘરમાં પોતે કેવા બાદશાહ છે તેની વાતો કરતા. જ્યારે કનુભાઈ આનંદમાં આવતા ત્યારે કહેતા કે “તમે થોડા મોટા થાવ પછી તમને ગુરુવિદ્યા આપીશ કે ઘરની સ્ત્રીને કેવી રીતે કાબૂમાં રાખવાની.” ગોપો અને હું એસ.એસ.સી. પાસ થઈ ગયા. ઊતરતી કક્ષાનું શિક્ષણ ગણો, શીતળામાતાની પ્રસાદી ગણો કે ગોપાની યાદશક્તિ, જે ગણો તે પણ ગોપો સેકન્ડ ક્લાસ આવ્યો હતો તેમ છતાં ગોપાએ ફિલ્મલાઇનમાં ડોરકીપર તરીકેનું કેરિયર બનાવવાનું નક્કી કર્યું હતું.

તે દિવસે ગોપાએ ગજબ કર્યો. રવિવાર હતો, ગોપાએ

મને નવી લાગેલી દિલીપકુમારની ફિલ્મ ‘કોહીનૂર’ જોવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. હું રાતે આઠ વાગ્યે ત્યાં પહોંચી ગયો. મેં ગોપાને લાઈટો સળગાવવામાં અને પંખા ચાલુ કરવામાં મદદ કરી. તેવામાં પ્રોજેકશન રૂમમાંથી કનુભાઈની બૂમ સંભળાઈ “ગોપા, ઉપર આવ.” ગોપા સાથે હું પણ ઉપર ગયો. તો ત્યાં મેં જોયું કે કનુભાઈ સાથે એક રૂપાળી બાઈ હતી. બીડી પીતી હતી. મને લાગ્યું કે કે કોઈ હલકા વરણની હશે. કનુભાઈ બોલ્યા, “જો ગોપા, તું મારે ઘેર જા અને તારી ભાભીને કહી આવ કે હું રાતના શો પછી રમણભાઈ શેઠ સાથે વડોદરા જવાનો છું. અમારે કાલે વહેલી સવારે પ્રોજેક્ટરના કાર્બનના સળિયા ખરીદવાના છે, અને બપોર સુધીમાં પાછા આવી જઈશું.”

ગોપો બોલ્યો, “કાર્બનના સળિયા? આપણી પાસે સ્ટોરરૂમમાં એક બોક્સ પડ્યું છે.” દુનિયામાં લુચ્યાઈ અને અસત્યનો સામનો કરવો અઘરો નથી પણ સત્યને ખોટું પાડવું ખૂબ અઘરું છે. તેમાં પણ ભોળપણથી વીંટાયેલું સત્ય અભેદ્ય હોય છે. કનુભાઈ સત્ય-ફત્યને ઘોળીને પી ગયા હતા. તેમણે કહ્યું, “તારું ડહાપણ રહેવા દે અને જા, મેં જે કહ્યું છે તે કહી આવ. અને હા, સામેની હોટલમાંથી બે કડક રૂા અને બે મસાલાવાળાં પાન લઈ આવ. એક ચાર મિનારનું બોક્સ પણ લાવજે.” ગોપાને કાંઈ સમજ ન પડી પણ રૂાનું કહેવા માટે ચાલતી પકડી. મેં પાછા વળીને જોયું તો બાઈ મરક મરક

હસતી હતી. અમે બન્નેએ લોકોની અવરજવર ચાલુ થાય તે પહેલાં કમ્પાઉન્ડમાં પાણી છાંટવા માંડ્યું.

પછી ગોપો ટિકિટો ફાડવાના કામે લાગ્યો અને હું એક ખુરશી પર પિકચર જોવા બેસી ગયો. ઇન્ટરવલમાં મેં ગોપાને યાદ કરાવ્યું કે કનુભાઈના ઘેર સંદેશો આપવાનું ભુલાય નહીં. ગોપાએ જવાબમાં ડોકું ધુણાવ્યું. જ્યારે પિકચર પૂરું થવા આવ્યું ત્યારે ઉપરથી કનુભાઈએ ઇશારો કર્યો. કનુભાઈનો ઇશારો એ કનુભાઈ અને ગોપા વચ્ચેનો સંકેત હતો. જ્યારે ફિલ્મ ચાલતી હોય ત્યારે કનુભાઈ લેન્સ ઉપર આંગળી હલાવતા. ઓડિયન્સને પડદા ઉપર જીવડું હશે એવો ભાસ થાય અને ગોપો સમજી જાય કે કનુભાઈ બોલાવે છે. પિકચર પૂરું થવાને પાંચેક મિનિટ હશે. હું ગોપા સાથે ઉપર ગયો. કનુભાઈ કહે કે “પછી ઘેર તારી ભાભીને કહી આવ્યો કે નહીં?” ગોપો ભોળાભાવે બોલ્યો. “અરે, તમને કહેવાનું તો ભૂલી ગયો. ભાભી મને નીચે જ રમણભાઈ શેઠ સાથે બોક્સમાં મળ્યાં. તમને ખબર છે? એમને પણ દિલીપકુમાર ગમે છે!”

નવેમ્બર, 1992

અમેરિકા અમેરિકા

અનુક્રમણિકા

‘મારા મનુમામા મારા કરતાં વધારે મૂરખ છે.’ મને લાગે છે કે મેં ઉપમા આપવામાં બાજ્યું. મનુમામાને અમેરિકા નથી જવું એટલે એમને મૂરખ કહેવાય. પરંતુ હું તો જરાય મૂરખ નથી. છેલ્લાં બાર વરસથી હું અમેરિકા જવાના પ્રયત્નો કરું છું. તેથી લોકો મને મારી પીઠ પાછળ મૂર્ખો કહે છે. પરંતુ અમેરિકા જવાનું મારું સ્વપ્ન એક દિવસ અચૂક ફળશે. કારણ કે મેં મારા કરતાં વધારે મૂરખ હોય તેવા લોકોને અમેરિકા જતાં જોયા છે. મૂરખ તો મૂરખ પરંતુ ગાંડા પણ અમેરિકા પહોંચી ગયા છે. પેલો ભૂલો ભંગાર, જેનો એક પૈસો પણ ન ઊપજે તે અમેરિકા પહોંચી ગયો. ભંગારને વરસોથી કોઈ નોકરી નહોતું આપતું. તેના બનેલીએ અમેરિકા બોલાવી લીધો, અને બનાવી દીધો મોટેલ-મેનેજર. તેનો પહેલો કાગળ આવ્યો તેમાં તેણે તેની શોધ લખી. ‘અમેરિકામાં અમેરિકનો ગુજરાતી નથી બોલતા’ હવે આને ગાંડપણ ન કહેવાય? પરંતુ દુનિયા તો વળી ગાંડાની દયા ખાય અને આવી જ દયાના પરિણામે ભંગારને અમેરિકામાં કોઈકે કન્યા પણ આપી દીધી. જ્યારે દેશમાં ફરવા આવ્યો ત્યારે બધાંને કહેતો ફરતો હતો કે ‘જોઈ’, આપણી વાઇક.

ટોપ છે ને!’ આ ગાંડાનું હવે ઇંગ્લિશ પણ સુધરી ગયું હતું. તેના કહેવા પ્રમાણે તે ‘પીઝા’ અને ‘મોટેલ’ના સાઈન તો માઈલો દૂરથી ઓળખી કાઢતો હતો. મને ખાતરી હતી કે આવા ગાંડા અમેરિકામાં ઠેકાણે પડે છે તો મને તો ઇંગ્લિશ આવડે છે!

અમારા ગામની વસ્તી આઠ હજારની. તેમાંના બે હજાર ન્યૂ જર્સીમાં વસે છે. ગામનાં ઘણાં લોકો એવું માનતાં કે ન્યૂ જર્સી ખૂબ દૂર આવ્યું, કલકત્તા પાસે. ગામનું નાનું છોકરું પણ ‘ન્યૂ જર્સી’ બોલવાનું પહેલું શીખે. અમેરિકાનું વિશેષ જ્ઞાન દર્શાવવા ઘણા વિદ્વાનો ‘જર્સી’ બોલતા. ઘણી વાર મારી મશ્કરી કરવા લોકો મને પૂછતાં કે ‘અલ્યા, તું ન્યૂ જર્સી ક્યારે જવાનો?’ ત્યારે હું કહેતો કે આપણે તો અલાસ્કા જવાના છીએ. ત્યાંનું હવામાન આપણા ગામ જેવું છે ને એટલે!’ અલાસ્કાનું નામ સાંભળીને લોકોની બોલતી બંધ થઈ જતી.

હું દૃઢપણે માનતો કે મારો જન્મ અમેરિકા જવા માટે જ થયો છે. અમેરિકાનું જનરલ નોલેજ વધારવા હું કાયમ ‘ચિત્રલેખા’ વાંચતો. ગામમાં કોઈ અમેરિકાથી ફરવા આવતું તો તેમને સામે ચાલીને મળતો. તેમને યા માટે નિમંત્રણ આપતો. તેમનું ધ્યાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કરતો. તેઓ ધીમું ધીમું બોલે છે. આપણી જેમ બૂમો પાડીને વાત નથી કરતા. તેઓ યા પીતાં સૂસવાટા નથી બોલાવતા. ગરમ ચાથી જીભ બળવા દેશે પરંતુ યા ઠંડી કરવા ફૂંકો નહીં મારે. તેઓ ગંદકી જોઈને મોં મચકોડે

છે. કારણ કે તેઓ હવે સુધરેલા દેશમાં રહે છે. તેઓ ગુજરાતી બોલે ત્યારે ઇંગ્લિશ બોલતાં હોય એવું લાગે છે. તેઓ ઇંગ્લિશ ફિલ્મ જોતાં જોતાં જ્યારે હસવાનું હોય ત્યારે જ હસે છે. હું જ્યારે અમેરિકાવાળાનાં વખાણ કરતો ત્યારે મારો મિત્ર મદન મદારી કહેતો ‘જો ડોલરનો ભાવ ગગડીને રૂપિયા જેટલો થઈ જાય તો બધા અમેરિકનો એક રાતમાં દેશ ભેગા થઈ જાય.’ આમ છતાં અમેરિકાવાળાઓને આંજી દેવા માટે હું જ્યારે મળવા જતો ત્યારે મારો એકનો એક સૂટ પહેરીને જતો. તે જોઈને તેઓ અવાચક બની જતા આથી મદન ખૂબ જલતો. તે કહેતો ‘સૂટમાં તો ગઘેડો પણ દીપે.’

મને ભણવામાં જરાય રસ નહોતો. મેં કોઈ દિવસ આખું પુસ્તક વાંચ્યું નથી. મને ‘મદન’ના નામની અદેખાઈ આવતી. મારું નામ પણ કાનામાતર વિનાનું ખરું પરંતુ ‘મદન’ જેટલું સહેલું નહીં. મારા નામ ‘મફત’માંનો ‘ફ’ મને કાયમ ખૂંચતો. એ તો ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિની મહેરબાની કે એકેય વરસ પરીક્ષા આપ્યા સિવાય, બી.એ. થઈ ગયો. પહેલે વરસે બી.સી.નાં તોફાનો થયાં. બીજા વરસે પ્રોફેસરો પગારવધારા માટે હડતાળ પર ગયા હતા. ત્રીજા વરસે આપણે વન ડે ક્રિકેટમાં વર્લ્ડ ચેમ્પિયન બન્યા હતા અને ચોથા વરસે ગરમી પુષ્કળ પડી હતી અને પેપરો ફૂટ્યાં હતાં. જો ઓક્ટોય નાકા પર નોકરી ન મળી હોત તો આગળ ભણવાનો વિચાર હતો. મારા

બાપુજી મોજૂદ નહોતા. નાનકડા ગામમાં ઘરનું ઘર હતું. ઓકટ્રોય નાકાની કમાણી બા અને મારા માટે પૂરતી હતી. નાકાની નોકરીનો ફાયદો એ હતો કે કોઈ અમેરિકાથી આવે તો તેની મને જાણ થઈ જતી. અમેરિકાવાળા પાસેથી હું કદી લાંચ ન લેતો. તેમાંનું કોઈક મને કોઈ દિવસ કામ લાગશે એ આશાએ.

છેલ્લાં બેપાંચ વરસથી અમેરિકા જવા માટે મેં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ અપનાવીને ત્રણ પ્લાન બનાવ્યા હતા. એક પ્લાન કામ ન લાગે તો પ્લાન નંબર બે તૈયાર રાખ્યો અને કમનસીબે પ્લાન નંબર બે પડી ભાંગે તો? એમ વિચારીને પ્લાન નંબર ત્રણ સ્પેરમાં રાખ્યો. આ ત્રીજો પ્લાન તો આપણને અમેરિકા લઈ જ જશે એ વાતમાં શંકા નથી.

પ્લાન નંબર એક કંઈક આમ હતો. મનુમામા મારા સગા મામા થાય. તેમનો અશોક ન્યૂ જર્સીમાં રહેતો હતો. જો મનુમામા અમેરિકા જઈને સિટીઝન થાય અને બાને બોલાવે, તો પછીથી બા મને બોલાવે અને આપણે અમેરિકા પહોંચી જવાનું. પ્લાન નંબર એક લાગે છે સાદો અને સરળ પરંતુ વાસ્તવિકતા કંઈક જુદી જ હતી. પોતાની પાસે ગ્રીનકાર્ડ હોવા છતાં મનુમામાને અમેરિકા બીજી વાર નહોતું જવું. તેમને દમની બીમારી હતી. બીડીઓ ખૂબ પીતા હતા. ડૉક્ટર કહેતા કે એમનાં ફેફસાં કેન્સલ થવા આવ્યાં છે. અશોક લખતો કે ‘બાપુજી,

અમેરિકા આવી જાઓ. તમારી સારવાર અહીં કરાવીશું.’ પરંતુ મનુમામા અમેરિકા જવા તૈયાર નહોતા. તેમને અને ગંગામામીને એમ કે મનુમામાને રસ્તામાં જ કંઈ થઈ જાય તો? હું મામાને કહેતો કે ‘અમેરિકાની ચોખ્ખી હવામાં પહોંચી જાઓ. અહીં રહેશો તો ફેફસાં તો જશે જ પરંતુ સાથે સાથે હાર્ટ પણ જતું રહેશે અને સિટીઝનશિપ ન મળે ત્યાં સુધી તમને કાંઈ નહીં થાય.’

સવારનાં નોકરીએ જતાં પહેલાં નાકા પર મામાને ત્યાં ચા પીવા રોકાવાનો મારો રોજનો નિયમ અને મામાને અમેરિકા જવા માટે કાલાવાલા કરવાના. હવે આ મામાને મૂરખ ન કહેવાય તો શું કહેવાય” ભગવાન પણ કેવા કેવા ખેલ કરે છે? જેને જવું છે તેને બાર બાર વરસથી લટકાવે છે અને જેને નથી જવું તેને બધાં જવા માટે સમજાવે છે.

પ્લાન નંબર બેના સૂત્રધાર હતા સાધુરામ. ગામ આખું તેને બાવો કહેતું. તેઓ પોતાને મહંત કહેતા. અમારા ગામનાં નસીબ કે આવા મહાત્માનાં પગલાં પડ્યાં હતાં. તેમણે આવીને નદીકિનારાના જૂના હનુમાન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો. મારી દૃષ્ટિએ સાધુરામની વિદ્વત્તાને કોઈ ન પહોંચી શકે. ધર્મને લગતા કોઈ પણ સવાલનો જવાબ એવા ઊડાણથી આપતા કે કોઈને સમજ ન પડે. એમના મુખ પર તેજ ઘણું દેખાય. તે રાતે કોઈ બત્તી નીચે બેસીને રામાયણ વાંચતા ત્યારે આ તેજ ઓર

વધી જતું. તેમની રામાયણ કહેવાની શૈલી ઘણી સુંદર હતી. મને થતું કે આજકાલ જેને રામાયણનું થોડું ઘણું જ્ઞાન હોય છે તેય અમેરિકા પહોંચી જાય છે તો સાધુરામનો નંબર લાગે જ લાગે. સાધુરામનું તો હિન્દી પણ પાકું હતું. તે હાર્મોનિયમ પણ એટલું સરસ વગાડતા કે શ્રોતાઓનું કથામાં બહુ ધ્યાન ન રહેતું. હું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી ઢોલક વગાડતો એટલે સાધુરામ કાયમ મને જ કથા વખતે સંગત માટે શોધતા.

સાધુરામ મહંત, રામાયણમાંથી તમે કહો તે પાના પરથી કંકુ ખેરવી બતાવે અને તે જોવા રામાયણની કથા પહેલાં લોકોનો ધસારો સારો રહેતો હતો. હું તેમને કહેતો, ‘મહંતજી, ચાલોને આપણે ભાગમાં કંકુ બનાવવાનું કારખાનું નાખીએ.’ ત્યારે સાધુરામ મારી સામે તાકી રહેતા. જાણે કે હું મૂરખ ન હોઉં!

પૂ. મોરારિબાપુની કથામાં બહુ લોકો જવાનું પસંદ ન કરે તેમાં નવાઈ નહીં; કારણ કે જ્યારે જુઓ ત્યારે તેમની કથામાં ગિરદી પુષ્કળ હોય છે. જ્યારે સાધુરામની કથામાં પુષ્કળ લોકો આવે; કારણ કે અહીં પગ લાંબા કરીને બેસવા મળતું.

આ પ્લાન નંબર બેને અમલમાં મૂકવા માટે બે વસ્તુ જરૂરી હતી. એક તો સાધુરામને અમેરિકાનું પ્રલોભન આપવાનું અને બીજું કોઈ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનને સાધુરામનું પ્રલોભન

આપવાનું. પહેલું કામ સહેલું હતું, બીજામાં થોડી બુદ્ધિ વાપરવાની હતી. સાધુરામે રામાયણ સિવાય બીજું પુસ્તક જોયું નહોતું. અમેરિકામાં રામાયણ હોઈ શકે પરંતુ રામાયણમાં અમેરિકા નહોતું. તેમ છતાં મેં સાધુરામને કહ્યું કે ‘રાવણનો છોકરો ઇન્દ્રજિત પાતાળમાં જઈને સોનેરી વાળવાળી નાગકન્યા લઈ આવ્યો હતો. તે યુગનું પાતાળ એ હાલનું અમેરિકા. ભારતના દરિયા નીચે અમેરિકા આવ્યું. સાધુરામ બોલ્યા, તું હોલક વગાડવાનું કામ ચાલુ રાખ અને કથા મારા માટે રહેવા દે.’

મારા સારા નસીબે સાધુરામે, ભૂલા ભંગારને અમેરિકા જતાં પહેલાં જોયો હતો. મેં તેમને ભૂલાના જાતજાતના ફોટાઓ આજ સુધી બતાવ્યા હતા, જેવા કે ભૂલો અને કોર્ડલેસ ટેલિફોન, ભૂલો અને ઇમ્પાલા કાર, ભૂલો અને મોટેલનું ‘નો વેકેન્સી’નું બોર્ડ. મેં સાધુરામને મારો પ્લાન સમજાવ્યો કે એક વાર આપણને કોઈ કથા માટે સ્પોન્સર કરે તો અમેરિકા પહોંચી જવાનું અને ત્યાં જઈને કોઈ સિટીઝન છોકરીને પરણી જવાનું. મને લાગ્યું કે સાધુરામને અમેરિકાનું શમણું ગમી ગયું છે. મારી અમેરિકાની ગાડીના ડબ્બા તૈયાર હતા. જો પાટા મળી જાય અને એક એન્જિન મળી જાય પછી તો છુક છુક છુક!

મારા પ્લાન નંબર ત્રણનો આધારસ્થંભ તે રમેશકુમાર એન્ડ પાર્ટી. રમેશકુમાર આ મ્યુઝિકલ ગ્રુપના સ્થાપક હતા અને

ગુપમાં ચાર જણ હતા. હું ઢોલક અને બોંગો વગાડતો. કાજલ સહગાયિકા હતી અને મદન મદારી ઓરગન વગાડતો. રમેશકુમાર એટલે સાયગલનો અવતાર. મદન કહેતો કે ‘એ અવતાર ખોટા યુગમાં થયો છે.’ રમેશકુમાર, રફી અને કિશોરકુમારનાં ગીતો સાયગલના અવાજમાં ગાતા. રમેશકુમારને સંગીતનું જ્ઞાન ઘણું હતું. ભણવાનું મૂકીને તે પ્લેબેક સિંગર થવા મુંબઈ પહોંચી ગયા હતા. તેમના મુંબઈના અનુભવો મને સાંભળવા ગમતા. તેમણે બે-ત્રણ વરસ, કલ્યાણજી આણંદજીને અને લક્ષ્મીકાંત પ્યારેલાલને યા પિવડાવી હતી. તેમણે વીનસ રેકોર્ડિંગ સ્ટુડિયોઝની નીચે આવેલ વીનસ ટી સ્ટોલમાં કામ કર્યું હતું. નૌશાદઅલીએ પાન ખાઈને પિયકારી મારી ત્યારે તેમણે તેના છાંટા પોતાના બુશકોટ ઉપર કેવી સિફતથી ઝીલ્યા હતા તે વાત તો અમારા ગુપમાં બધાં સાંભળી રહેતાં!

કાજલનાં બે નૃત્ય અમારા પ્રોગ્રામમાં લોકોને બેસાડી રાખવામાં ઉપયોગી નીવડતાં અને કાજલ રમેશકુમારને ગીતમાં સાથ દેતી. મદન મદારી ઓરગન વગાડવા કરતાં જાદૂના ખેલમાં ઉસ્તાદ હતો. ગામ તેને મદારી કહેતું. કોઈ કોઈ તો તેને છોટે કે. લાલ કહેતા. પ્રોગ્રામની શરૂઆત મદનના ખેલથી કરતા. કે. લાલ જેમ મોટા ટોપામાંથી સસલું કાઢતાં તે ખેલ મદન કરતો પરંતુ અમારા ગામમાં સસલું નહોતું અને મોટો

અમેરિકન ટોપો કોઈની પાસે નહોતો એટલે મદન કોથળામાંથી બિલાડી કાઢતો હતો. મદન માટે કોથળામાંથી બિલાડી કાઢવી સહેલી હતી પરંતુ કોથળામાં બિલાડી મૂકવાની ખૂબ અઘરી હતી અને તે કામ મને સોંપવામાં આવ્યું હતું. રાતના પ્રોગ્રામની ચિંતા મારે બપોરથી કરવાની રહેતી. પડદા પાછળ મદન મદારીનો હાથ દેખાય કે મારે તેને બિલાડીવાળો કોથળો આપી દેવાનો. આ ખેલ અમારા આખા પ્રોગ્રામના શિરમોર સમો હતો.

મને ખબર હતી કે અમેરિકામાં ગરબાનું મહત્વ ધણું છે. ત્યાં ગરબા નવરાત્રિમાં જ નહીં પરંતુ ગ્રેજ્યુએશન પાર્ટી અને બર્થ ડે પાર્ટીમાં પણ ગવાય છે. મને થતું કે જો પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાય જેવા અમેરિકા ગરબા ગાવા ઊપડી જાય છે, તો રમેશકુમાર એન્ડ પાર્ટીનો નંબર લાગે જ લાગે. રમેશકુમારની પાર્ટી તો જાદૂના ખેલ પણ કરતી હતી. અમારા ગ્રુપને તો અમેરિકાના ફાયદા સમજાવવાની જરૂર પણ નહોતી. બધાં જ જવા તૈયાર હતાં એક એન્જિનની રાહ જોતાં હતાં. પછી તો અમારી ગાડી છુક છુક છુક!

આપણે જાણીએ છીએ કે અમેરિકામાં કોઈ વસ્તુની અછત નથી અને તે નિયમ મુજબ અમેરિકામાં ઇન્ડિયન એસોસિએશનોનો રાફડો ફાટ્યો છે અને આ બધાં મંડળો ભારતીય પ્રણાલિકા મુજબ એકમેક સાથે ઝઘડે છે. એક જ શહેરમાં એક મંડળ પંદરમી ઓગષ્ટે ભારતદિન ઊજવશે, તો

બીજું મંડળ સોળમી ઓગષ્ટે ઊજવશે. મતભેદ માટે કારણોની ખોટ જરાય નથી એટલે મને વિશ્વાસ હતો કે જે લોકો પૂ. મોરારિ બાપુને સ્પોન્સર કરે તેના વિરોધીઓને મારે શોધી કાઢવાના અને સાધુરામને સ્પોન્સર કરાવવાના અને જેઓ પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાયને બોલાવે તેમના દુશ્મનને રમેશકુમાર સાથે ભેગા કરી આપવાના.

અમેરિકાથી અમારા વતનમાં આવનાર દરેક જણ મને ઓળખતા કારણ કે સાધુરામની અને રમેશકુમારની વાતો હું દરેક જણને કરતો. ઘણા લોકો તો મને જોઈને રસ્તો બદલતા હતા પરંતુ ઘેલાભાઈ પર મને વિશ્વાસ હતો. ઘેલાભાઈ, ભૂલા ભંગારના પિતરાઈ થાય. ઘેલાભાઈ ન્યૂ જર્સીમાં મોટેલના ધંધામાં હતા. જ્યારે જ્યારે તેઓ દેશ આવતા ત્યારે સાધુરામની કથા સાંભળતા. તેમને રામાયણમાંથી કંકુ ખેરવાનો ખેલ ગમતો. તેમને રમેશકુમારની પાર્ટી કરતાં કાજલના ડાન્સ વધારે ગમતા. આ વરસે પણ અમેરિકાથી તે આવ્યા હતા. હું અને કાજલ તેમને મળવા ગયાં હતાં અને નવરાત્રિ વખતે સ્પોન્સર કરવાની વાત કરી હતી. સાધુરામને પણ તે મળ્યા હતા. ઘેલાભાઈ ચાળીસ વરસે પણ પરણ્યા નહોતા. મારે અમેરિકા જવું હતું એટલે હું કુંવારો હતો અને ઘેલાભાઈ અમેરિકામાં હતા એટલે કુંવારા હતા.

મારું નસીબ તો જુઓ. સવારના પહોરમાં બાએ કહ્યું

‘અલ્યા મફત, જા મનુમામાને મળી આવ. તેમણે તને બોલાવ્યો છે.’ સ્ક્રૂટર સીધું મારી મૂક્યું મનુમામાના ઘર તરફ. મામા કહે, ‘મફત, હું અમેરિકા જાઉં છું. પાસપોર્ટ તો તૈયાર હતો જ. તારી મામા અને અશોક મારી પાછળ પડ્યાં છે. મારે અમેરિકા તબિયત બતાવવા જવાનું છે.’ મેં તેમને સલાહ આપી કે ‘પહોંચીને તરત જ સિટીઝનશિપ માટે એપ્લાય કરી દેજો. જેથી હું અને બા ત્યાં આવી શકીએ.’ હું તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો. ઘેર આવ્યો તો જોઉં છું તો હીંચકા ઉપર ઘેલાભાઈ બેઠા હતા. ઘેલાભાઈ મારા ઘરમાં? ત્યાં તો ઘેલાભાઈ કહે, ‘મફત, મેં નક્કી કર્યું છે કે સાધુરામની રામાયણની કથા આપણે ન્યૂ જર્સીમાં રાખીએ અને રમેશકુમાર તથા કાજલને નવરાત્રિમાં બોલાવીશું. તારે અને મદને પણ આવવાનું. નવરાત્રિનો પ્રોગ્રામ તૈયાર કરવા માટે કાજલને મળતા રહેવું પડશે.’

ઘેલાભાઈની વાણીમાં મને સંગીતનો ઝંકાર સંભળાતો હતો. ઘેલાભાઈની વાતોમાં મને મારા પ્લાન નંબર બે અને ત્રણની સફળતા દેખાતી હતી. ઘેલાભાઈના અવાજમાં મને મારી અમેરિકાની ગાડીના એન્જિનનો અવાજ સંભળાતો હતો. મેં સૌને વાત કરી. સાધુરામનું ચિત્ત હવે પૂજાપાઠમાં નહોતું ચોંટતું. રમેશકુમારે તીખું ખાવાનું છોડી દીધું. કાજલે ડાયેટિંગ શરૂ કર્યું. મદન મને પૂછતો કે, ‘આપણે અમેરિકા જઈએ તો અહીંથી બિલાડી લઈ લેવાની?’

ઘેલાભાઈએ અમને સૌને ઘેલા બનાવ્યા હતા.

વાતને માંડ બે અઠવાડિયાં થયાં હશે અને એક દિવસ વહેલી સવારે બાએ મને ઉઠાડ્યો. ‘મફત, ઊઠ. મામાને હાર્ટએટેક આવ્યો છે તેમને હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા છે.’ આપણે સ્કૂટર મારી મૂક્યું હોસ્પિટલ તરફ. સાથે બા પણ હતી. મામા અને બે-ત્રણ સંબંધી ત્યાં હતાં. મામાને સુવડાવ્યા હતા. મને મામા નહીં પરંતુ મારો પ્લાન નંબર એક સૂતેલો દેખાતો હતો. મને થયું કે હજુ મારી પાસે બીજા બે તકો છે.

ત્યાં હોસ્પિટલના બીજા બે કર્મચારીઓ એક ઠેલણગાડીમાં આખા શરીરે પાટાપિંડી કરેલા દર્દીને લઈને મામાના રૂમમાં આવ્યા. દર્દીનું સ્વરૂપ ઇજિપ્શિયન મમી જેવું લાગતું હતું. સાથે બે પોલીસો હતા. મેં એક પોલીસને પૂછ્યું, ‘આને શું થયું?’ ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો, ‘આ તો પેલો બાવો સાધુરામ છે. સાલાએ રાતે દારૂ પીને કોઈ રબારીની બાયડીની મશ્કરી કરી હશે તે બધાં રબારીઓએ એને ખોખરો કર્યો છે અને પોલીસ કેસ કર્યો છે તે જુદો.’ મેં જોયું તો મારા પ્લાન નંબર બેને મામાની રૂમમાં જ ખાટલામાં નાખ્યો. મને મારો ત્રીજો પ્લાન યાદ આવ્યો અને મારી દીર્ઘદૃષ્ટિ માટે માન ઊપજ્યું.

હજુ હું સાધુરામને જોઉં છું ત્યાં મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે એક સ્ટ્રેચર આવતું દેખાયું. સાથે મદન પણ હતો. હું કાંઈ પૂછું તે પહેલાં મદન બોલ્યો, ‘આ રમેશકુમારને જોયા? પેલી કાજલ,

આપણને ઊંઘતા રાખીને ઘેલાભાઈ સાથે ગઈકાલે અમેરિકા ઊપડી ગઈ. રમેશકુમારનું દિલ તોડી નાખ્યું કાજલે. રમેશકુમારે ગઈ કાલે રાતના ઊંઘની ગોળીઓ ખાઈ લીધી છે. ડૉક્ટર કહે છે કે એ બચી તો જશે.’

મારી આંખ સામે મારા ત્રણ પ્લાન સૂતા હતા. લાગે છે કે પ્લાન નંબર ચાર, પાંચ અને છનો સમય પાકી ગયો છે.

એપ્રિલ, 1992

ધી લોટરી

અનુક્રમણિકા

એક રવિવારની સવારે તે મારા સ્ટોરમાં આવ્યો. ન્યૂ જર્સીના એડીસન ગામમાં મારો સ્ટેશનરીનો સ્ટોર હતો. આવતામાં જ તેણે હસીને “હેલો” કહ્યું.

મેં પણ તેને સ્મિતથી આવકાર્યો. તેણે પહેલો સવાલ કર્યો: “આર યૂ ઇન્ડિયન?”

મેં ડોકું હલાવી હા પાડી.

“યૂ સ્પીક ગુજરાતી?” મેં હા કહ્યું.

“તમે પટેલ છો?” મેં ના પાડી.

તેણે હસીને કહ્યું, “પટેલ હોય તો મોટેલ ના હોયા!” અને પોતાના જોક પર હસવા લાગ્યો.

મેં પૂછ્યું, “તમે આ વિસ્તારમાં નવા રહેવા આવ્યા છો?”

“હા, છેલ્લા મહિનાથી જ. પરંતુ અમેરિકામાં વરસથી છું. બાય ધ વે, મારું નામ એનડી છે. નરેશ દેસાઈ.”

મેં કહ્યું કે “હું દીપક મહેતા છું.”

એનડી બોલ્યો, “આપણે તો લોટરીની ટિકિટ લેવા આવ્યા છીએ”, લોટરી-મશીન પાસેથી એક કાર્ડ લઈને તે ભરવા

માંડ્યો.

ન્યૂ જર્સીમાં સ્ટેટ તરફથી કાયદેસર લોટરી રમાય છે. દર સોમવારે રાતે આઠ વાગ્યે સ્ટેટ તરફથી મશીન દ્વારા એકથી છેતાલીસ નંબરોમાંથી છ નંબર ચૂંટવામાં આવે છે અને આ નંબર સાથે તમારી લોટરી ટિકિટના છ નંબર મળતા આવે તો તમે વિજેતા ગણાવ અને તમને લાખો ડોલરનાં ઇનામ મળે. પાંચ નંબર કે ચાર નંબર મળતા આવે તોપણ નાનાંમોટાં ઇનામ મળે. તમારી પસંદના નંબરવાળી લોટરી ટિકિટ, સ્ટેટે જે સ્ટોરને એજન્ટ નીમ્યા હોય તે સ્ટોરમાંથી એક ડોલરની એક લેખે ખરીદવાની. અમે એજન્ટ હતા. અમારા સ્ટોરમાં લોટરી-મશીન હતું. એનડીએ કાર્ડ પર લોટરીના નંબર લખવાની શરૂઆત કરી. લખતાં પહેલાં તેણે ઊંચું જોયું. મને પૂછ્યું “તમારી ઉંમર કેટલી?”

મેં કહ્યું, “47”

તે બોલ્યો, “તે ન ચાલે. મારે 46ની અંદરના નંબર જોઈએ. તમે અમેરિકા કેટલાં વરસથી રહો છો?”

મેં જવાબ આપ્યો “20”

“તમારા શર્ટની સાઇઝ કેટલી?” તેણે પૂછ્યું.

“16 ઇંચ.”

“તમારા પેન્ટની સાઇઝ કેટલી?”

“36 ઇંચ.”

તેણે શંકાથી મારું પેટ જોયું.

“તમારું વજન કેટલું?” તેણે પૂછ્યું.

મેં કહ્યું, “170 રતલ.”

તે બોલ્યા, “એક વત્તા સાત. વત્તા મીડું, જવાબ આવ્યો આઠ. તો આપણે આઠ નંબર રમીશું, હવે બીજા નંબર જોઈએ. તમારી જન્મતારીખ કઈ?”

“ડિસેમ્બર ૩૦” મેં જવાબ આપ્યો.

તેણે કહ્યું, “12 અને ૩૦.”

તે બોલ્યો, “હું લોટરી જુદા જુદા સ્ટોરમાં રમું છું અને જોઉં છું કે કયો સ્ટોર નસીબદાર નીવડે?”

મેં તેને શાંતિથી કહ્યું, “સ્ટોર તો નસીબદાર છે પણ તમારા નસીબનું શું?”

તે ગંભીર થઈ ગયો અને બોલ્યો, “તમારી વાત ખરી હં! નસીબની બાબતમાં આપણે થોડા પાછળ છીએ. ઝાઝું ભણ્યો નહીં એમાં સારી નોકરી ન મળી. સારી નોકરીના અભાવે પૈસા નહીં અને પૈસાના અભાવે કન્યા નહીં. તેમાં આજે ત્રીસ વરસે કુંવારો છું. ઇન્ડિયામાં તો કાંઈ પત્તો ખાધો નહીં પરંતુ અહીં પણ કોઈ ગ્રીનકાર્ડવાળી મળતી નથી.” પછી પાછું ગંભીર મોં કરી બોલ્યો, “જે લોકો બઘેથી માર ખાય છે તે નસીબમાં માનતા થઈ જાય છે. એવા લોકો માટે લોટરી જીવન જીવવાનું કારણ બની જાય છે.”

હું તો તેની ફિલસૂફી સાંભળતો રહ્યો. છ નંબરની એક ડોલરની ટિકિટ લઈ, બીજી કશી ખરીદી કર્યા સિવાય તે ચાલતો થયો.

સોમવારે એનડી ન જણાયો પરંતુ મંગળવારે સવારના દુકાન ખોલ્યે માંડ પાંચ-દશ મિનિટ થઈ હશે અને એનડી આવ્યો. “મારા છ નંબરમાંથી ચાર નંબર ખરા નીકળ્યા એટલે કે મને દોઢસો ડોલર મળશે. જો છએ છ નંબર ખરા હોત તો એક મિલીયન ડોલર (દશ લાખ ડોલર) મળ્યા હોત” અને તેણે બોલવાનું ચાલુ રાખ્યું. “ચાર, તમે સહેજ સાચું બોલ્યા હોત તો બંદા લાખોપતિ થઈ ગયા હોત” મેં ચમકીને તેના સામે જોયું અને કહ્યું, “કાંઈ સમજાય એવું બોલો.”

તે બોલ્યો, “જુઓ ને, તમારી કમર ૩૬ ઇંચની નથી પરંતુ ૪૦ ઇંચની હોવી જોઈએ. ૪૦ નંબર આવ્યો. અને તમારું વજન ૧૭૦ રતલ નહીં પરંતુ ૧૯૦ રતલ હશે. જુઓને ૧૦ નંબર આવ્યો, મેં તમને એવું નહોતું પૂછ્યું કે, તમારી કમર કેટલા ઇંચની હોય તો તમને ગમે, કે તમારું આદર્શ વજન કેટલું હોવું જોઈએ.”

હું તો આ મૂર્તિને જોઈ રહ્યો. મેં તેને જણાવ્યું કે, “સવારના પહોરમાં મારી પાસે દોઢસો ડોલર નથી. સાંજે નોકરી પરથી સીધા સ્ટોર પર આવજો ત્યારે તમને પૈસા આપી દઈશ.”

એ બોલ્યો, “આપણે તો સવારે નોકરી પરથી આવીએ

છીએ. એક વેરહાઉસમાં નાઈટગાર્ડની નોકરી કરું છું. નોકરી એ નોકરી. તમારા જેવો બિઝનેસ એ જિંદગી કહેવાય. મરદના બચ્ચા બિઝનેસ કરે. તમારે સમાજસેવા કરવી છે તો બિઝનેસ કરો. દેશ માટે કાંઈ કરવું છે તો બિઝનેસ કરો. નોકરીઆત નોકરીના ટાઇમ સાચવે કે બપોરે પરમાર્થનાં કામ કરે? હિટલરને કે ગાંધીજીને રોજ સવારે નોકરી પર જવા ટ્રેઈન કે બસ પકડવાની ચિંતા હોત તો જગતનો ઇતિહાસ સાવ જુદો હોત. હિટલર કહેતો હોત કે સાંજે હું જોબ પરથી આવું પછી ઇંગ્લેન્ડ પર ત્રાટકીશું અને ગાંધીજી કહેતા હોત કે સત્યાગ્રહ આ રવિવારે ફાવે તેમ નથી, મારે ઓવરટાઇમ છે.”

“તો તમે સમાજસેવા માટે લોટરી રમો છો. ખરું ને!” મેં હસતાં હસતાં કહ્યું. પછી ઉમેર્યું, “તમે હમણાં જાઓ. સાંજે મળીશું.” તે ગયો. તેના વિષે કાંઈ વિચારવાની તક મળે તે પહેલાં હું મારા કામમાં વ્યસ્ત થઈ ગયો.

સ્ટોર બંધ કરવાના સમયે તે ગાર્ડના યુનિફોર્મમાં આવ્યો. તે બોલ્યો, “ચાલો આપણી ટિકિટ કેશ કરી દો.” મેં તેને દોઢસો ડોલર આપ્યા અને તેની ટિકિટ લોટરી મશીનમાં રજિસ્ટર કરી દીધી.

તે બોલ્યો, “તમે અને તમારો સ્ટોર મારા માટે શુકનવંતા નીવડ્યા છો. એટલે હવે આપણે લોટરી કાયમ અહીંથી લઈશું.” તેણે ત્યાં પડેલું લોટરી કાર્ડ લીધું અને નંબર

ભરવા લાગ્યો. તે બોલ્યો કે “આ વખતે બે કરોડ ડોલરનું ઇનામ છે. મને નંબર પસંદ કરવામાં મદદ કરો.” અને તેણે મારા ઘરનો નંબર, મારો ટેલિફોન નંબર, મારી કારનો લાયસન્સ પ્લેટ નંબર વગેરે લખી લીધું અને તેમાંથી તેણે છ નંબર પસંદ કરીને એક ટિકિટ લીધી અને બીજી ટિકિટ મારા શરીરના જુદા જુદા માપના નંબરની લીધી. તે બોલ્યો, “લોકો 2 કરોડ ડોલર જીતવા પચાસ પચાસ અને બસો બસો ટિકિટો લે છે. પરંતુ જો તમારું નસીબ હોય તો બે ટિકિટમાંથી પણ જિતાય.”

મેં ગમ્મત કરવા પૂછ્યું, “તમે બે કરોડ ડોલર જીતી જાઓ તો શું કરો?” મારા સ્ટોરમાં અમે અઠવાડિયાની પાંચ હજાર લોટરી ટિકિટ વેચીએ છીએ. દરેક લોટરી લેનાર પાસે “જો પોતે લોટરી જીતે તો?” નો એક પ્લાન હોય છે. મોટા ભાગના લોકો બોસને ગાળ દેશે અને નોકરી છોડવાની વાત કરશે અને નોકરી પણ કેવી રીતે છોડશે તેના પ્લાન તેમની પાસે હોય છે.

આ ત્રીસ વરસના કુંવારાએ પહેલું સ્ટેટમેંટ બહાર પાડ્યું.

“જુહી અને રવિનાને મારા ઘરમાં નચાવું.”

મેં કહ્યું, “એટલા પૈસા હોય તો પછી એ લોકો તમને પરણી ના જાય?”

એનડી બોલ્યો, “જો હું પરણી જાઉં તો પછી મારે નાચવું પડે.” પછી ગંભીર થઈને બોલ્યો, “જેટલા લોકોએ મને

ઈન્ડિયામાં હેરાન કર્યો છે. એ બધાનું મેં એક લિસ્ટ બનાવ્યું છે. સાલાઓને જેલમાં ધકેલી દેવાના. બે કરોડ ડોલર હોય તો પછી પોલીસ આપણા ખીસ્સામાં રહે. આપણી લોટરી લાગવાની શક્યતા ઓછી છે. મેં જોયું છે કે જે બુદ્ધાનો એક પગ કબરમાં હોય તેને લોટરી લાગે છે. જુવાન લોકોને લાગતી નથી.”

મેં કહ્યું, “જો ભગવાનની દયા હોય તો તમારી પણ લોટરી લાગે.”

એનડી બોલ્યો, “તમારી વાત ખરી છે. ભગવાનની દયા મેળવવા મેં જાતજાતના ભગવાન અજમાવ્યા છે. પરંતુ છેલ્લે છેલ્લે મેં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી સંશોધન કર્યું છે. હું ન્યૂયોર્ક, ન્યૂ જર્સીનાં બધાં મંદિરોમાં ફરી વળ્યો છું અને બધાં મંદિરની દાનની યાદીનો અભ્યાસ કર્યો છે. તેનાથી મને ખબર પડી કે કયા ભગવાનના ભક્તો પૈસાવાળા છે અથવા તો એમ કહો કે કયા ભગવાનને ભજીએ તો પૈસાવાળા થવાય.”

મેં પૂછ્યું કે “કયા ભગવાનના ભક્તો પૈસાવાળા છે?”

એનડી બોલ્યો, “પહેલા નંબર માટે સ્વામિનારાયણ અને શ્રીનાથજી વચ્ચે રસાકસી છે. લક્ષ્મીજી ત્રીજા નંબરે છે. છેલ્લા નંબર બ્રાહ્મણોના શંકર ભગવાન છે. અરે, ગણપતિ, અંબાજી અને હનુમાનજી પણ શંકર ભગવાન કરતાં આગળ છે એટલે જ તો આપણે સ્વામિનારાયણની કંઠી પહેરીએ છીએ.”

મને થયું કે આ માણસની જો લોટરી ના લાગી તો

એનું યસકી જશે.

તે બોલ્યો, “જુઓ ટીપકકુમાર, મારી પાસે આ બે ટિકિટ છે. મારી સાથે ભાગમાં જોડાઈ જાઓ. એક જ ડોલરનું મોત છે ને! એક ડોલર મને આપી દો અને આપણે બે ટિકિટ ફિક્કટી ફિક્કટી ગણીશું. એક કરોડ તમારા અને એક કરોડ મારા અને આપણે રાજ કરીશું. એક ડોલરની નથી પડી પરંતુ એક કરતાં બે ભલા.”

હું તેમાં સંમત થયો અને બન્ને ટિકિટોની કોપી કરી લીધી. એનડીએ બે છૂટી ટિકિટો રાખી અને હસતાં હસતાં છૂટો પડ્યો.

તે શનિ-રવિમાં સ્ટોર પર ન દેખાયો. હું તો એને ભૂલી પણ ગયો હતો અને સોમવારે રાતના બાર વાગ્યે મારા ઘરમાં ફોનની રિંગ થઈ. હું ઊઠતો હતો. મેં ફોન હાથમાં લીધો.

“હું એનડી બોલું છું. તમે જોયું કે નહીં?” તેણે ચીસ પાડીને કહ્યું.

મેં પૂછ્યું, “શું જોયું!”

“હમણાં ટી.વી. પર લોટરીના નંબર આવ્યા તે જોયું કે નહીં?”

“તમે કાંઈ સમજાય એવું બોલો. મારે સવારે સ્ટોર પર જવાનું છે. કાલે સવારે વાત કરીશું.”

“અરે દીપકકુમાર, સવારે સ્ટોર પર જવાનું નથી. આપણી લોટરી લાગી છે. તમે હમણાં ને હમણાં મારા એપાર્ટમેન્ટ પર આવી જાવ.”

“જુઓ તમે પણ સૂઈ જાઓ. અરે! તમારે રાતની નોકરી છે કે નહીં?” મેં સમજાવ્યું.

તે બોલ્યો, “હવે નોકરી કેવી? એનડી કરોડપતિ થઈ ગયો. આપણી બે ટિકિટોમાંની એકમાં બધા વિનિંગ નંબર છે. મેં ઓછામાં ઓછા સો વાર નંબર મેળવ્યા છે. આપણે જીત્યા છીએ. મારું માથું ક્યારનું ગોળ ગોળ ફરે છે. તમે હમણાં ને હમણાં મારા એપાર્ટમેન્ટ પર આવી જાઓ.” એની વાત સાંભળીને મારું દિલ ધડકવા માંડ્યું. કદાચ અમે લોટરી જીત્યા પણ હોઈએ. એનડીની વાત કદાચ સાચી હોય તો!

મેં એનડીને કહ્યું, “જુઓ તમને એટલી જ ખાતરી હોય તો તમારે ત્યાં હમણાં આવું છું.”

“દીપકકુમાર, તમે એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો. તમે આ લોટરીની વાત કોઈને ન કરતા. જો લોકોને ખબર પડી ગઈ તો પૈસા આવતાં પહેલાં સંબંધીઓ આવવા માંડશે.” મારી પત્ની અને બાળકો તો દેશ ફરવા ગયાં હતાં એટલે આજકાલ હું એકલો જ હતો. એનડી પણ જાણતો હતો કે મારે ઘેર કોઈ નથી. એનડીએ ફોન પર પોતાનું સરનામું મને લખાવ્યું અને કેવી રીતે ત્યાં પહોંચવું તે સમજાવ્યું. હું અડધી રાતે ત્યાં જવા

નીકળ્યો..

એનડી એના એપાર્ટમેન્ટ બિલ્ડિંગના પાર્કિંગ એરિયામાં ઊભો હતો. એનડી તદ્દન જુદો લાગતો હતો. ભૂત જોયું હોય એવી બ્હાવરી આંખો હતી. ઊંડા ઊંડા શ્વાસ લેતો હતો. “જીતી ગયા” “સાલાઓને મારીશ.” એવી લવરી કરતો હતો. મને જોતાં બોલી ઊઠયો, “તમે અહીં આવ્યા છો તે કોઈ જાણતું નથી ને!”

મેં ડોકું ધુણાવ્યું અને અમે ઉપર તેના સ્ટુડિયો એપાર્ટમેન્ટમાં ગયા. સ્ટુડિયો એપાર્ટમેન્ટ એટલે કિચનમાં ઊંઘવાનું અને બેડરૂમમાં રાંધવાનું, મતલબ કે એક જ રૂમ હતો. એનડી બીજા દિવસનું છાપું લાવ્યો હતો. તેમાં લોટરીના નંબર હતા. મેં એનડી પાસેથી લોટરીની ટિકિટ લીધી. ધીમેથી એક પછી એક નંબર મેળવવા માંડ્યા. 10, 12, 16, 20, 30, અને 40. બરાબર એ નંબરો છાપામાં હતા. હું જેમ જેમ નંબરો ચેક કરતો ગયો તેમ તેમ મારા શ્વાસની ઝડપ વધતી ગઈ. મેં ફરીથી નંબર ચેક કર્યાં. એનડી ખરો હતો. અમે લોટરી જીત્યા હતા. અમે કરોડપતિ થઈ ગયા.

એનડી બોલ્યો, “તમે બેસી જાઓ. મગજ શાંત રાખો. મેં તમારા માટે ગરમ મસાલાવાળું દૂધ બનાવ્યું છે તે પી લો. પછી આપણે વાત કરીએ.”

તેણે ઊભા થઈને સ્ટવ પરની તપેલીમાંથી એક પ્યાલામાં દૂધ કાઢ્યું અને દૂધનો પ્યાલો મને આપ્યો. મેં પ્યાલો

બાજુમાં મૂકી દીધો અને એનડીને ભેટી પડ્યો. “એનડી, તમારા જેવો મિત્ર મળવો મુશ્કેલ છે. આજે બે કરોડ ડોલર – સાઠ કરોડ રૂપિયા તમે મારી સાથે તમારા બોલને માન આપીને વહેંચવા તૈયાર થયા છો. તે મારું ખુશનસીબ છે.”

એનડી બોલ્યો, “નસીબવાન તો આપણે બન્ને છીએ, ચાલો દૂધ પી લો તો મગજ શાંત થાય.”

પરંતુ મારું મન ન માન્યું. મેં પાછું છાપું ખોલ્યું અને લોટરીની ટિકિટ કાઢી. પાછા નંબર મેળવ્યા. આ વખતે લોટરી પરના અક્ષરે અક્ષર વાંચ્યા અને હું ચીસ પાડી ઊઠ્યો. “એનડી! આ ટિકિટ તો ૩૦મી ઓગસ્ટની છે અને આ તો ડિસેમ્બર મહિનો ચાલે છે. ઓગસ્ટની ટિકિટ તો કેન્સલ ગણાય.” એનડી ધસી આવ્યો. તેણે ટિકિટના ખૂણામાં ઝાંખા અક્ષરે છપાયેલી તારીખ પહેલી વાર વાંચી. તે બોલ્યો. “જૂની ટિકિટો સંઘરી રાખું છું તેમાં આ ગરબડ થઈ” અને મારી સામે પડેલા દૂધના પ્યાલાને હું અડકવા જાઉં તે પહેલાં એક ઝપાટે તેણે પ્યાલો સીન્કમાં ઊંધો કરી દીધો. હું ફાટી આંખે જોતો રહ્યો.

એપ્રિલ, 1995

નાગાલેન્ડ (યુ.એસ.એ.)

અનુક્રમણિકા

અમેરિકાના વરસોના વસવાટ દરમિયાન દેશમાંથી આવતા મહેમાનોના સ્વાગત પછી મેં ફરજિયાત ત્રણ કસમ ખાધી હતી. એક એ કે અમદાવાદી મહેમાનોથી દૂર રહેવું. એ લોકો દરેક વસ્તુના ભાવ આપણને પૂછ્યા કરશે પછી એ ભાવને રૂપિયામાં બદલશે અને એ વસ્તુ દેશમાંથી લીધી હોય તો કેટલી સસ્તી પડે એ સમજાવશે. પોતે નહીં ખરીદે પરંતુ તમારી પાસે ભેટ અપાવડાવશે. બીજી કસમ યુરોપથી ફરી અને અમેરિકા આવતા મહેમાનોથી દૂર રહેવાની હતી. વાતેવાતે કહેશે અમેરિકા કરતાં ઇંગ્લેન્ડ સારું. અમેરિકામાં મોટાં ઘર જ્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં મઝાનાં નાનકડાં ઘર. અમેરિકામાં મોટી મોટી કાર ઇંગ્લેન્ડમાં નાની નાની આપણા દેશના જેવી કાર અને ચાલે પણ ડાબી બાજુ. ત્રીજી કસમ ખવડાવી હતી રામુભાઈ ને બાલુકાકાએ, કે કોઈપણ દેશી મહેમાનને, ખાસ કરીને પુરુષ મહેમાનને લઈને બીચ ઉપર ન જવું.

એક શનિવારે ભાભીને અને કાકીને મારી પત્ની રિદ્ધિ સાથે શોપિંગમાં મોલમાં મોકલી અને આ બન્ને બિરાદરોને લઈને

હું ન્યૂયોર્કના જોન્સ બીચ પર ગયો હતો. બાલુકાકા, રમાકાકીને લઈને પહેલી વાર અમેરિકા ફરવા આવ્યા હતા ત્યારની આ વાત છે. બાલુકાકા સાઠ વટાવી ગયા હતા પરંતુ વાતવાતમાં કહેતા કે ચાલીસનાને શરમાવું એવો છું. રામુભાઈ મારા મોટા કાકાના દીકરા હતા હશે આડ્રીસ-ચાલીસના સાથે નીતાભાભી પણ આવ્યાં હતાં.

એમનો ખરો પરિચય તો ન્યૂયોર્ક ઍરપોર્ટ પરથી અમારે ઘેર લાવતાં રસ્તામાં થયો હતો. રામુભાઈએ મને પૂછ્યું, “મડોનાને મળવાનો કાંઈ મેળ પડે ખરો?” મને સવાલ ન સમજાયો.

બાલુકાકાએ મલકાતાં મલકાતાં કહ્યું, ‘એને પેલી ગાયિકા મડોના છે ને! એને મળવું છે.’

રામુભાઈ જરાય ખાસિયાણા પડ્યા સિવાય બોલ્યા, ‘કાકા, આવી વાતને મજાકમાં ન ફેરવો. અમેરિકા એટલે મડોના અને મનરોની જન્મભૂમિ.’

બાલુકાકા કહે, ‘અમેરિકા એટલે નાગાઓનો દેશ, નાગાઓનો. ઍરપોર્ટ પર આપણે પેલી છોકરીઓ નહોતી જોઈ? નામ માત્રનાં કપડાં પહેર્યાં હતાં.’

રમાકાકી બોલ્યાં, ‘લો, અમને તો એવું કાંઈ દેખાયું નહોતું અને તમને નથી ગમતું તોય તમારા જેવા લોકોની સામે આવી છોકરીઓ આવ્યાં કરે છે.’

રામુભાઈ બોલ્યા: ‘અમેરિકાએ જગત માટે બીજું કશું ના કર્યું હોત અને એકલી મેરિલીન મનરોને પેદા કરી હોત તોપણ ઘણું હતું. મારું તો માનવું છે કે મેડોના એ મેરિલીન મનરોનો બીજો અવતાર છે.’ પછી મારા તરફ જોઈને બોલ્યા: ‘બિપિનભાઈ, અહીંના લોકોનો એ વિષે શો અભિપ્રાય છે?’ હું કાંઈ ન બોલ્યો. મેં વિચાર્યું કે આ લોકો હજુ ઘેર તો પહોંચ્યાં નથી.

એમનો વિશેષ પરિચય ઘેર ગયા પછી થયો. લિવિંગ્સ્ટનમાં બધાં બેઠાં હતાં અને રામુભાઈએ ટી.વી. ચાલુ કરી દીધો. એક પછી એક બધી ચેનલ બદલવા લાગ્યા. વીસ ત્રીસ ચેનલ ફેરવી હશે પછી તેમણે ધીમેથી બાલુકાકાને ઇશારો કર્યો. મને એમના ઇશારામાં સમજ ન પડી ત્યારે ભાભી કહે કે, ‘રામુએ ‘ચિત્રલોખા’માં વાંચ્યું છે કે અમેરિકામાં ટી.વી. પર બધું જ બતાવે છે તે માટે ફાંફાં મારે છે.’

બાલુકાકા કહે: ‘નાગો દેશ છે ભાઈ, અહીં તો બધું ચાલે.’

રિક્કિ બોલી: ‘એવું કાંઈ નહીં. હં! અહીં પણ કુટુંબ છે, સભ્યતા છે, સંસ્કાર છે.’

બાલુકાકા કહે, ‘આ લોકોને વળી સંસ્કાર કેવા?’

ત્યારે હું ડાહ્યો થયો. મેં કહ્યું, ‘અસભ્યતા તો ભારતમાં પણ છે. જુઓને ગીતો લખાય છે: ‘ચોલી કે પીછે ક્યા હૈ.’

બાલુકાકા તાડૂકી ઊઠ્યા: ‘અમે લોકો તો લખીએ જ છીએ પરંતુ તમારે ત્યાં તમે આ અમેરિકન છોકરીઓને પૂછો કે ‘ચોલી કે પીછે ક્યા હૈ’ તો તમને ચોલી ખોલીને બતાવે.’

આ વાત સાંભળી રામુભાઈના મોં પર ચમક આવી ગઈ. તે બોલ્યા: ‘હેં, એવું કરે?’

રિક્કિ કડવું મોં કરીને બોલી: ‘આ પણ તમે કોઈ છાપામાં વાંચ્યું હશે, નહીં?’ તેણે આગળ ચલાવ્યું: ‘મારા મત મુજબ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ભારતીય મૂલ્યો ભારતમાંથી હવે અદૃશ્ય થવા માંડ્યાં છે. જ્યારે જ્યારે તમારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે અમેરિકા તરફ દૃષ્ટિ માંડજો.’

બાલુકાકા કહે, ‘હું કાંઈ આપણાં લોકોની થોડી વાત કરું છું? આ તો આ નાગાઓની, અમેરિકનોની વાત કરું છું.’

પહેલું અઠવાડિયું તો ચારેય જણે ઊંઘવામાં કાઢ્યું. પછી રામુભાઈએ એક દિવસે મને કહ્યું, ‘બિપિન, આપણે બીચ પર જવાનો પ્રોગ્રામ ગોઠવવાનો છે.’

નીતાભાભી બોલ્યાં: ‘હા, બિપિનભાઈ, બીચનો પ્રોગ્રામ એક વીકેન્ડમાં ગોઠવો.’

બાલુકાકા અને રામુભાઈ બોલી ઊઠ્યા: ‘ના, ના, હં. ત્યાં લેડીઝનું કામ નહીં.’

કાકીને બીચનો વિષય ખબર નહીં. એટલે કહે કે, ‘નીતા, એ લોકોને જવા દે ને!’

તે શનિવારે એ બન્નેને લઈને બીચ પર આવ્યો. સવારના અગિયાર વાગ્યા હશે. 90 ડિગ્રી ફેરનહાઈટ ગરમી હતી. મેં ઘેરથી જ પેન્ટ નીચે સ્વિમિંગ કોશ્ચ્યૂમ પહેરી લીધું હતું. જેવી કાર પાર્ક કરી કે મેં મારાં કપડાં કાઢીને કારમાં મૂકી દીધાં. મેં બન્નેને પૂછ્યું, ‘કપડાં અહીં કાઢવાં છે કે લોકર રૂમમાં?’

બાલુકાકા કહે, ‘સાવ નફફટ જેવી વાત ન કર. આમ જાહેરમાં કપડાં બદલાતાં હશે? હું તો મારો ઝભ્ભો અને ધોતિયું રાખીશ.’

રામુભાઈ કહે: ‘કાકા, ગાંડા થયા છો? કપડાં રાખશો તો સૂર્યસ્નાન કેવી રીતે કરશો?’

એ લોકોને કપડાં બદલવા માટે લોકર અને શાવરના ભાગમાં લાવ્યો. હું બહાર ઊભો રહ્યો. બન્ને જણ અંદર ગયા અને બીજી જ ક્ષણે બન્ને બહાર આવ્યા

રામુભાઈ બોલ્યા: ‘અંદર તો બધા નાગા છે.’

બાલુકાકા બરાડી ઊઠ્યા: ‘આ શું તેં અમને કહ્યું પણ નહીં? આ તો સાલી નાગી પ્રજા છે.’

મેં કહ્યું, ‘તેમાં શું થઈ ગયું? બધા પુરુષો જ છે ને!’

બાલુકાકા કહે, ‘એટલે તું એમ કહે છે કે આ રામલા આગળ હું ખુલ્લો થાઉં?’

હું તેમને અંદર લાવ્યો અને રામુભાઈ થોડી હિંમત રાખી પોતાની આજુબાજુ ફરતા નઝન પુરુષોને જોઈ રહ્યા. કોઈ

ઠ્ઠાતું હતું તો કોઈ શરીર લૂછતું હતું, તો કોઈ ખભે ટુવાલ નાખીને ફરતું હતું. એક બાપ નઝન અવસ્થામાં પોતાના નઝન બાળકોનાં ભીનાં શરીર લૂછતો હતો. રામુભાઈ ગૂંચવાતા હતા. મેં ઇશારાથી સમજાવ્યું. ‘કરો કંકુના કાઢો કપડાં.’ રામુભાઈએ કપડાં કાઢવા માંડ્યાં.

બાલુકાકા કહે, ‘રામલા, સાલા, શરમાતો નથી? તું ક્યારનો અમેરિકન થઈ ગયો? ટુવાલ તો લે.’

રામુભાઈએ સાંભળ્યું ના સાંભળ્યું કરીને સ્વિમિંગ કોશ્ચ્યૂમ પહેરી લીધું. ત્યાં બેત્રણ ઊંચા અને જાડા, કાળા પુરુષો શાવર લઈને બહાર આવ્યા. રામુભાઈની નજર તેમના પર પડી અને કાળાઓ સાંભળે ના એવી રીતે બાલુકાકાને કહે, ‘કાકા જોયું? જોયું એમનું શરીર?’

કાકા કહે, ‘તું તારું શરીર જોને. કાકા આગળ નાગો થતા શરમાયો પણ નહીં!’

રામુભાઈ કહે, ‘કાકા આપણે ત્યાં ટબમાં નાગા બેસીને નોંવાની પ્રથા નહીં ને! એટલે આપણે ત્યાં કોઈ આર્કિમિડીઝ પેદા ન થયો. બાકી વસ્તુના કદનો ને પાણીનાં સ્થળાંતરનો નિયમ આર્યભટ્ટના નામથી ભારતમાં જ બન્યો હોત.

કાકા કહે: ‘તને ખબર છે આ બિપિનને ત્યાં હું ધોતિયું પહેરીને જ ઠ્ઠાઉં છું.’ મને રિલ્લિના સવાલનો જવાબ મળી ગયો કે ‘આ કાકા રોજ ધોતિયું શા માટે પલાળે છે?’

રામુભાઈ ધીમેથી બોલ્યા: ‘લેડીઝની પણ આવી જ વ્યવસ્થા હશે, નહીં?’

મેં કહ્યું: ‘આ દીવાલની પેલી બાજુ.’

‘એ લોકો પણ આવાં જ હશે, નહીં?’ અને રામુભાઈએ પોતાના શરીર પર હાથ ફેરવ્યો.

મેં કહ્યું, ‘હાસ્તો.’

અને રામુભાઈ ટગર ટગર દીવાલ તરફ જોવા લાગ્યા. એમના માટે દીવાલ કાયની બની ગઈ. મેં અને રામુભાઈએ સ્વિમિંગ કોશ્ચ્યૂમ પહેર્યા અને બાલુકાકા ઉપરથી ખુલ્લા હતા અને નીચે ઘોતીનો કચ્છ માર્યો હતો.

અમે ત્રણેય જણાએ બહાર આવી રેતીમાં ચાલતાં ચાલતાં દરિયા તરફ પ્રયાણ કર્યું. તે દિવસે ગરમી હતી એટલે હજારોની સંખ્યામાં લોકો બીચ પર આવ્યાં હતાં. સ્ત્રી-પુરુષની ઘણી જોડ રેતીમાં પોતાના ટુવાલ પાથરીને સૂતી હતી. ઘણાં કુટુંબો બાળકો સાથે પિકનિક મનાવતાં હતાં. સૌએ સ્વિમિંગ કોશ્ચ્યૂમ પહેર્યાં હતાં. ઘણી સ્ત્રીઓએ શરીર પર સમ ખાવા માટે બિકીની પહેરી હતી અને આવાં શરીર ચારે બાજુ હતાં.

બાલુકાકા બોલ્યા: ‘નાગી પ્રજા, નાગો દેશ. તું જુએ છે ને રામલા?’

‘હા, કાકા, હા. એ જ જોઉં છું. મને લાગે છે કે સદેહે અમરાપુરીમાં આવી ગયો છું.’ અને રામુભાઈએ ઉમેર્યું, ‘અલ્યા,

બિપિન, અહીં આવું છે તો ન્યૂડ બીચ તો વળી કેવો ય હશે?’ મારા જવાબની રાહ જોયા સિવાય કહે, ‘આપણને ન્યૂડ બીચ પર જવા દે ખરા?’

કાકા કહે, ‘તારા જેવા નાગાને બધે જાવા દે.’

વાત આગળ વધે તે પહેલાં મેં કહ્યું: ‘ન્યૂયોર્કમાં ન્યૂડ બીચ નથી અને હોય તો ય મારે તમને નથી લઈ જવા.’

અમે દરિયા નજીક આવી ગયા અને અમારો ડેરો જમાવ્યો. રામુભાઈએ બિયરનાં કેન ખોલવા માંડ્યાં.

કાકા કહે: ‘રામલા, મને એક આપ જોઈએ’ પછી મારા તરફ જોઈને કહે: ‘આ તો આપણો દ્રાક્ષાસવ અહીં એને બિયર કહે.’

એટલામાં રામુભાઈએ થેલીમાંથી કેમેરો કાઢ્યો અને સામેથી આવતી ત્રણ છોકરીઓનો ફોટો પાડવાની તૈયારી કરી. મેં કહ્યું: ‘રામુભાઈ, એમ કોઈના ફોટા ન પડાય’

તો રામુભાઈ કહે કે, ‘સારું ત્યારે. તું મારો ફોટો એવી રીતે લે કે પાછળ બેઠેલી પેલી બે છોકરીઓ અને હું એક લાઇનમાં લાગીએ. જો હું કપાઈ જાઉં તો કાંઈ નહીં, પરંતુ પેલી બે તો આવવી જોઈએ. મારે એ ફોટો અમારી રોટરી કલબમાં બધાંને બતાવવાનો છે.’

મેં તેમના ફોટા પાડ્યા. રામુભાઈના આગ્રહથી કાકાએ પણ આ કુદરતી સૌંદર્યના બેકગ્રાઉન્ડમાં ફોટા પડાવ્યા.

અમે ત્રણે લાંબા થઈને રેતીમાં સૂતા. રામુભાઈએ પડ્યાં પડ્યાં કહ્યું, ‘કાકા, તમને ખબર છે કે આ અમેરિકન છોકરીઓનાં કદ કેમ મોટાં હોય છે?’ કાકાના જવાબની રાહ જોયા વિના એમણે ચલાવ્યું: ‘આ લોકો ઓપરેશન કરાવે એને બ્રેસ્ટ ટ્રાન્સપ્લાન્ટ કહે, કેમ ખરું ને બિપિન?’

મેં કહ્યું: ‘એને ટ્રાન્સપ્લાન્ટ નહીં પણ ઇમ્પ્લાન્ટ કહે.’

થોડી વાર કોઈ ન બોલ્યું. ત્યાં રામુભાઈ કહે: ‘બિપિન, પુરુષો માટે પણ એવી શોધ થઈ જ હશે, નહીં? આ તો અમેરિકા છે!’

બાલુકાકા કહે: ‘હાલ કશું શોધાયું નથી. કુદરતે તને જે આપ્યું છે તેનાથી સંતોષ માનવાનો.’

અમે પાણીની નજીકમાં જ બેઠા હતા અને અમારી બાજુમાં લાઇફગાર્ડનું સ્ટેશન હતું. આઠ દશ ફૂટ ઊંચી ચેરમાં મોડલ જેવી દેખાવડી અને કસાયેલાં શરીરવાળી બે છોકરીઓ બેઠી હતી. તેમની પાસે લાઇફ જેકેટ્સ, ઍર ટ્યૂબ્સ, ફર્સ્ટ એઈડનાં સાધનોની પેટી, ટેલિફોન વિગેરે હતું. રામુભાઈ તેમને તાકી તાકીને જોતા હતા. મેં કહ્યું: ‘રામુભાઈ, તે બન્ને લાઇફગાર્ડ છે. કોઈ ડૂબતું હોય તેને બચાવે.’

રામુભાઈ બોલ્યા ‘ના, હું જોઉં છું કે છોકરીઓ કેટલી સ્ટ્રોંગ છે.’

કાકા કહે: ‘અલ્યા, આપણા દેશમાં રબારણો પણ આવી

હટીકટી હોય છે.’

ત્યારે રામુભાઈ બોલ્યા: ‘પરંતુ તે આવી બિકીની પહેરીને થોડી દૂધ આપવા આવે છે?’

મેં કહ્યું: ‘વાતો કરવા કરતાં ચાલો પાણીમાં ઝંપલાવીએ.’

ત્યારે રામુભાઈ કહે કે ‘આપણને તરતાં નથી આવડતું.’

કાકા કહે: ‘ઠંડા પાણીથી મને તો શરદી થઈ જાય.’

હું બન્નેને જોતો રહ્યો. આ જ બે જણ અઠવાડિયાથી બીચ પર આવવા થનગની રહ્યા હતા. એમને ત્યાં છોડીને હું અડધો કલાક પાણીમાં એકલો તરી આવ્યો. ત્યાં સુધીમાં કાકા-ભત્રીજાએ બીજા બે બિયર અને પોટેટો ચીપ્સની બેગ પૂરી કરી. એવામાં લાઇફગાર્ડની સીટીના તીણા અવાજ આવવા માંડ્યા. કોઈને બચાવવા બે લાઇફગાર્ડ છોકરીઓ પાણીમાં ફૂટી પડી હતી.

અમે ત્રણે સફાળા ઊભા થઈ ગયા અને દરિયા તરફ જોવા માંડ્યા. મિનિટ બે મિનિટમાં તો તે લોકો એક જુવાન છોકરાને ગળે લાઇફ જેકેટ લટકાવીને કિનારા તરફ લઈને આવતાં હતાં. તે છોકરાને તરતાં આવડતું હતું પરંતુ દરિયામાં તરવાની હદની બહાર જતો રહ્યો હતો અને થાકીને ડૂબવા માંડ્યો હતો. એને તે લોકોએ રેતીમાં સુવડાવ્યો. આજુબાજુ દશ

પંદરનું ટોળું થઈ ગયું. તેમાં અમે પણ ઊભા રહ્યા. પેલા ડૂબેલા જુવાનના પેટ ઉપર એક છોકરી બેસી ગઈ અને નીચા નમીને પેલા જુવાનના નાક ઉપર પોતાના ગાલ અડાડીને જોતી હતી કે એનો શ્વાસોશ્વાસ ચાલે છે કે નહીં? પછી થોડી નીચે સરકી બે હાથથી જુવાનની છાતી પર એકસરખી રિધમથી પ્રેસર આપવા લાગી.

કાકા ધીમેથી બોલ્યા: ‘આમાં પેલાના શરીર પર બેસવાની શી જરૂર છે?’

રામુભાઈ કહે: ‘ક્યાં બેઠી છે તે જોયું?’

મેં કહ્યું: ‘પેલાનાં ફેફસાંમાં પાણી ભરાયું લાગે છે અને તેનાથી શ્વાસ લેવાતો નથી.’

ત્યાં તો બીજી લાઇફગાર્ડ પેલાનું મોં ખોલી તેની ઉપર પોતાના હોઠ મૂકીને પોતાના શ્વાસથી પેલાનાં ફેફસાંને હવા આપવા માંડી. રામુભાઈ કાકાનો હાથ દબાવવા માંડ્યા. મેં જોયું તો કાકાની આંખો મોટી થઈ ગઈ હતી. કાકા કહે: ‘નાગા લોકો, આમ જાહેરમાં વર્તતાં શરમ નથી આવતી? સરકાર આમ ચલાવી કેમ લે છે?’

મેં ડાહ્યા થઈને કહ્યું કે, ‘કાકા, પેલાનો જીવ જાય છે.’

કાકા કહે: ‘અહીં આપણી સંસ્કૃતિમાં અને આ લોકોની સંસ્કૃતિમાં ફેર છે. આપણે મરી જઈએ પણ સભ્યતા ન મૂકીએ.’

હવે પેલાના શરીર પર બેઠેલી છોકરી નીચી નમીને

પેલાના મોં પર પોતાનું મોં મૂકી ઊંડા શ્વાસ લેવા માંડી. આમ કરતાં તેનું ખુલ્લું શરીર જુવાનના ખુલ્લા શરીર સાથે ઘસાતું હતું. રામુભાઈ ધીમેથી મારા કાનમાં બોલ્યા: ‘પેલાને જલસા છે.’

આ જ વખતે જુવાનના મોંના એક ખૂણેથી થોડું પાણી નીકળ્યું. તેને છોકરીઓએ ઊંઘો ફેરવીને પીઠ પર દબાણ આપીને વધારાનું પાણી કાઢી નાખ્યું અને આ ગાળામાં એમ્બ્યુલન્સ આવી ગઈ હતી. છોકરીઓએ જુવાનને વચ્ચે રાખીને, તેના બંને હાથ પોતાના ખભા પર ટેકવીને એમ્બ્યુલન્સ સુધી ચલાવીને લઈ ગઈ. અમે ત્રણ તે જોતા હતા અને રામુભાઈ કહે: ‘મારો બેટો, ડૂબીને તરી ગયો.’ અમે પાછા અમારી જગ્યા પર આવી ગયા. સાથે લાવેલો નાસ્તો ઝાપટવા બેઠા. બન્ને લાઇફગાર્ડ એમનાં પ્લેટફોર્મ ઉપર જઈને બેસી ગઈ. લોકો પણ વિખરાઈ ગયા હતા.

ત્યાં રામુભાઈ બોલ્યા: ‘આપણે નહાવું તો નથી. તો કિનારા પર લોકો ચાલે છે એમ હું થોડો ચાલવા જઉં.’

બાલુકાકા કહે: ‘ચાલ, હું પણ સાથે આવું. ચાલવા જેવી એકેય કસરત નહીં.’

હું આંખ મીંચીને લાંબો થયો. માંડ પાંચ સાત મિનિટ થઈ હશે ત્યાં તો ‘હેલ્પ’ ‘હેલ્પ’ની બૂમો પડી. હું એકદમ બેઠો થઈ ગયો. મેં જોયું તો કિનારાની નજીકમાં જ બાલુકાકા ડૂબતા

હતા અને રામુભાઈ તેમને બચાવવા પાણીમાં ઝંપલવતા હતા.

ડિસેમ્બર, 1997

ઇન્શ્યોરન્સ

અનુક્રમણિકા

તે દિવસે બપોરે એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બની. જેકી એની એડીસનની ઇન્શ્યોરન્સ ઓફિસમાં બેઠો હતો. ત્યાં એક આકર્ષક સ્ત્રી-પુરુષની જોડી તેની ઓફિસમાં આવી. પુરુષ ત્રીસેકનો હશે. તે હિન્દી ફિલ્મના હીરો જેવો લાગતો હતો. સ્ત્રી ઉંમરમાં નાની હતી. ખભા સુધી કાપેલા વાળ અને અણિયાળી આંખો એને સુંદર બનાવતી હતી. સ્ત્રીએ અમેરિકન બિઝનેસ સૂટ પહેર્યો હતો.

જેકીએ તેમને બેસાડ્યા. ઔપચારિક વાતો પછી આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

પુરુષે કહ્યું. “મારું નામ વિજય મહેતા છે. આ મારી પત્ની કાશ્મીરા છે અને અમે લાઇફ ઇન્શ્યોરન્સ માટે આવ્યાં છીએ.”

આ ઘટના આશ્ચર્યકારક જ ગણાય. આજ સુધી સામે ચાલીને જેકી પાસે કોઈ લાઇફ ઇન્શ્યોરન્સ લેવા નથી આવ્યું.

“વિજયભાઈ, તમે મારું નામ ક્યાંથી મેળવ્યું?”

“ચલો પેજિઝમાંથી” વિજય બોલ્યો.

ટેલીફોન ડિરેક્ટરીનાં પીળાં પાનાં કોઈ જુએ છે એ જાણીને જેકીને આનંદ થયો. તે કાયમ કહેતો કે,

‘અરલી ટુ બેડ, અરલી ટુ રાઈઝ.

વર્ક હાર્ડ એન્ડ, એડવર્ટાઈઝ.’”

જગન્નાથ શાસ્ત્રીને અમેરિકા આવવાનાં બે આકર્ષણ હતાં. એક તો પોતાનું નામ બદલવું હતું. બીજું સૂટ અને ટાઈ પહેરવાં હતાં. આ બન્ને અરમાન એણે મુંબઈ એરપોર્ટ પર જ પૂરી કરી હતી. બહેન-બનેવીના પ્રયત્નોથી જગન્નાથ ઉર્ફે જેકી અમેરિકા આવ્યો હતો.

શરૂઆતમાં એને ડર હતો કે ઇંગ્લીશ તો બરાબર આવડતું નથી, અમેરિકામાં એને નોકરી કોણ આપશે? એડીસનના ઓક ટ્રી રોડ પરની એક મુલાકાતમાં તો તેનો એ ડર ઊડી ગયો. તેને ગુજરાત યાદ આવી ગયું. અમેરિકાનો મારો ગોલી, આપણા લોકોને શરણે જાઓ. તેણે વિચાર્યું. તેની સક્ષમ ત્રણ તકો હતી. કોઈ ઇન્ડિયન રેસ્ટોરન્ટમાં કામ કરો, કોઈ ટ્રાવેલ એજન્સી ખોલો કે કોઈ ઇન્શ્યોરન્સ એજન્સી ખોલો.

જેકીમાં અસામાન્ય પ્રમાણમાં સામાન્ય બુદ્ધિ હતી. ભારતીય રેલવેમાં મુસાફરી કરી કરીને તે માનવસ્વભાવનો અભ્યાસી બન્યો હતો. કોઈપણ કામ પૂરું કરવું હોય તો તે તેની પાછળ ખાઈપીને પડી જતો. આ ગુણોને કારણે તે ઇન્શ્યોરન્સ એજન્ટ બન્યો. તેમાં પણ ફોર્મ ભરવા જેટલું ઇંગ્લીશનું જ્ઞાન

તેને ઘણું ઉપયોગી નીવડ્યું.

જેકી, વિજય તરફ જોઈને બોલ્યો, “બોલો તમારી શું સેવા કરું?” વિજય બોલ્યો. “અમારાં લગ્નને બે મહિના જ થયા છે. આઈ એમ ઇન લવ વીથ માઈ વાઈફ. મારે એનો ઇન્શ્યોરન્સ લેવો છે.

“તે તો સારી વાત કહેવાય પણ આપણે કેટલાના ક્વરેજની વાત કરીએ છીએ?” જેકીએ સીધો સવાલ કર્યો. વિજય મહેતાએ પોતાની પત્ની તરફ જોયું અને કહ્યું, “મિલીયન ડોલરનો ઇન્શ્યોરન્સ. મારી કાશ્મીરા મિલીયન ડોલરથી ઓછી નથી.”

જેકી કહે, “બહેન ડોક્ટર છે?”

વિજય બોલ્યો, “મારી વાઈફ ડોક્ટર નથી અને હું પણ ડોક્ટર નથી.”

“તો પછી તમે બહેનનો મિલીયનનો ઇન્શ્યોરન્સ કેમ લો છો?”

“મેં તમને કહ્યું ને કે આઈ એમ ઇન લવ, પ્રેમની કોઈ કિંમત ન હોય.”

“પરંતુ વિમાની કિંમત હોય. પ્રિમીયમ જોઈને તમને ચક્કર ચઢશે.”

“યૂ ડોન્ટ વરી” વિજય બોલ્યો.

જેકીને દાળમાં કાળું લાગ્યું. તેણે સીધું જ પૂછ્યું.
“બહેનને કેન્સર છે?”

કાશ્મીરા અને વિજય બન્ને હસ્યાં. જેકી કહે કે “એમ હસવાથી કાંઈ ન બને. સીધી વાત કરો. મિલીયનની પોલિસીમાં તો મેડિકલ ચેક અપ કરાવવું પડશે.”

વિજય બોલ્યો, “મારે મેડિકલના લફરામાં નથી પડવું મને સીધો જ ઇન્શ્યોરન્સ આપી દો.”

માનવ સ્વભાવનો અભ્યાસી ક્ષણવાર વિચારે ચઢ્યો. આ મુર્ગાને હાથથી જવા દેવો નથી. સામાન્ય રીતે લોકોને ઇન્શ્યોરન્સ વેચવા જેકીએ સામે ચાલીને લોકોને મૃત્યુનો મહિમા તેમને ડર લાગે એવી રીતે સમજાવવો પડતો હતો. “જુઓને આપણે બધાંએ એક દિવસ જવાનું તો છે જ. ધારો કે કાલે તમારે જવું પડે તો તમને લાગે છે કે તમારા ફેમિલીની લાઇફસ્ટાઇલ આજના જેવી રહે?” આ સાંભળીને સામાને વિચાર કરતા કરી દેતો. જો પતિ-પત્ની સાથે બેઠાં હોય તો તે તેનો સ્ટાન્ડર્ડ દાખલો આપતો. “જુઓને, એક ભાઈ લોન્ગ આઈલેન્ડમાં હતા. તે મરી ગયા. સાડું થયું કે તેમની પોલિસી હતી. વાઈફ પાસે આજે મર્સિડીઝ છે.” આ વાતથી તો સામાની પત્નીનો એને સપોર્ટ મળી રહેતો. જેકીએ એવી વાતો તો આને કરવાની નહોતી. તે કહેતો કે તાજાં ફૂલોનો નાનો ગુલદસ્તો તો કોઈપણ બનાવી શકે પરંતુ ચીમળાઈ ગયેલાં ફૂલોને વચ્ચે ઢાંકી

દઈને જો કોઈ મોટો ગુલદસ્તો બનાવી શકે તો તે ઇન્શ્યોરન્સ એજન્ટ જ. કાશ્મીરા બોલી, “જુઓને મિ. શાસ્ત્રી, અમારા લગ્નને બે મહિના થયા છે અને લગ્ન પહેલાં અમે બન્નેએ મેડિકલ ચેકઅપ કરાવ્યું હતું તે રિપોર્ટ તમને આપીએ તો ચાલે કે નહીં? તમને તમારા કામ માટે ચાર્જ પણ આપીશું.”

જેકી કહે, “હા, હા, આપણે તેનાથી ચલાવી લઈશું અને તમને સારી કંપનીનો ઇન્શ્યોરન્સ અપાવી દઈશું.” જેકીને લાગ્યું કે આ સ્ત્રીમાં જેટલું રૂપ છે તેટલી જ બુદ્ધિ છે.

જેકીએ તેમને બે ચાર દિવસમાં જ થોડાં ફોર્મ મોકલી આપવાનું વચન આપ્યું અને વિજય અને કાશ્મીરાએ વિદાય લીધી. જેકીએ ઊઠીને બારીમાંથી તેમને જતાં જોયાં. ખાસ કરીને તે સ્ત્રીને જોતો રહ્યો.

અમેરિકામાં ગુજરાતી ઈમીગ્રેંડસના ત્રણ વર્ગ પાડી શકાય. પહેલા પ્રકારના કાશ્મીરા જેવા, જે પોતાની આવડત પર આ દેશમાં ભણવા આવ્યા, ભણ્યા. અમેરિકન સોસાયટીમાં પોતાનું તથા પોતાના દેશનું નામ ઉમેર્યું. તેઓ ક્લિસમસ ટાણે ઘરમાં ક્લિસમસ ટ્રી રાખતાં. પોતાનાં બાળકોને ઇંગ્લીશ બોલતાં આવડે એટલે ઘરમાં ઇંગ્લીશ બોલતાં. કાશ્મીરા નાની ઉંમરમાં કોલંબિયા યુનિવર્સિટીમાં ભણી હતી. ન્યૂયોર્કની વૉલ સ્ટ્રીટમાં કામ કરતી હતી. મેનહટનમાં રહેતી હતી. બીજો વર્ગ જગન્નાથ જેવાનો હતો. જે ગુજરાત છોડીને અમેરિકામાં મહાગુજરાતની

સ્થાપના કરવા આવ્યો છે જેમને સવારે બ્રેકફાસ્ટમાં ગાંઠિયા-જલેબી જોઈએ છે. અમેરિકા વિષે કહેવાય છે કે અમેરિકા એક એવો મેલિંગ પોટ છે કે જેમાં જગતની બધી સંસ્કૃતિનું મિશ્રણ થયું છે. આ બીજા પ્રકારના ઇમીગ્રન્ટ્સે એ મેલિંગ પોટને મેલ્ટ કરવાની કસમ ખાધી છે. તેમના જીવનમાં અમેરિકન ધરતીના બે અંશ છે, એક ડોલર અને બીજું ગ્રીનકાર્ડ. હિન્દી ફિલ્મો એમના જીવનનો આનંદ છે અને “પાનપરાગ” એ આનંદની ચરમ સીમા છે.

ત્રીજા વર્ગની તો વાત જ નિરાળી છે. પહેલા વર્ગને એમ હતું કે અમેરિકામાં લાંચરુશ્વત નથી. બીજા વર્ગને લાંચરુશ્વતની ગંધ આવી અને ત્રીજા વર્ગે લાંચરુશ્વત ચાલુ કરી. વિજય આ વર્ગનો પ્રતિનિધિ હતો. ગેરકાયદેસર સોશ્યલ સિક્યોરિટી નંબર ક્યાંથી મેળવવા, જેવાં જોઈએ એવાં ખોટાં લાયસન્સ ક્યાંથી લાવવાં, કોઈપણ જાતના ઇન્શ્યોરન્સ પર ખોટા ક્લેઈમ કેવી રીતે કરવા, મફતમાં ઇન્ટરનેશનલ ફોન કેવી રીતે કરવા, આ બધા સવાલોના જવાબ તેમની પાસે હતા. થોડા વખતમાં અમેરિકામાં ગુજરાતી માફિયા ચાલુ થાય તો નવાઈ નહીં.

જેકીની ઓફિસ છોડ્યા પછી વિજય મનમાં મલકાતો હતો કે જેવો જોઈએ તેવો ઇન્શ્યોરન્સ એજન્ટ મળી ગયો. હોશિયાર છે અને લોભી પણ. વિજયને માટે જેકી ત્રીજો

ઇન્થ્યોરન્સ એજન્ટ હતો. એક નૈરોબીમાં હતો, બીજો લંડનમાં હતો અને હવે ત્રીજો ન્યૂયોર્કમાં મળી ગયો. બે વરસથી તે અમેરિકા આવ્યો હતો. આવતામાં તે મેનહટનમાં રેસ્ટોરન્ટના બિઝનેસમાં પડ્યો. વરસમાં તો તેની રેસ્ટોરન્ટ ઇન્ડિયન કોમ્યુનિટીમાં માનીતી થઈ ગઈ. પોતાની જ રેસ્ટોરન્ટમાં એક પાર્ટીમાં કાશ્મીરાનો ભેટો થઈ ગયો અને લાગ્યું કે કાશ્મીરા એને જોઈએ છે એવી જ છે, કાશ્મીરાને એ ઘણી વાર મળ્યો. કાશ્મીરા એના પ્રેમમાં પડી. વિજય કાશ્મીરાના પ્રેમમાં નહોતો પડ્યો.

તેમ છતાં લગ્ન થયાં. અજાણ વિજય માટે આ ત્રીજું લગ્ન હતું. પહેલી પત્ની નૈરોબીની હતી. નૈરોબીમાં તેનો પાંચ લાખ પાઉન્ડનો લાઇફ ઇન્થ્યોરન્સ લીધો હતો. તેને લઈને તે ઇન્ડિયાની દૂર પર ગયો હતો. હરદ્વારમાં ગંગામાં નહાવા જતાં અક્સ્માતથી ડૂબી ગઈ હતી. બે ત્રણ વરસ પછી તે લંડન આવ્યો. બીજી ગુજરાતી સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડ્યો, તેને પરણ્યો. તેનો પાંચ લાખ પાઉન્ડનો લાઇફ ઇન્થ્યોરન્સ લીધો હતો. બીજી પત્ની પણ હરદ્વારમાં નહાતાં ડૂબી ગઈ. તેની તો લાશ પણ નહોતી મળી. તેના વિમાના પૈસા પણ વિજયને મળ્યા. જેકીની મદદથી કાશ્મીરાનો ઇન્થ્યોરન્સ લેવા ગયો. જેકીની એક ખાસિયત હતી કે તે પોતાના દરેક ક્લાયન્ટને બર્થ ડે કાર્ડ અચૂક લખતો જેથી તે વ્યક્તિને ખબર પડે કે મરવાના કેટલા દિવસ બાકી છે. કોઈપણ ફંક્શનમાં પોતાનું બિઝનેસ કાર્ડ

વહેંચવામાં કચાશ ન રાખતો. વરસમાં પોતાની બર્થડે ચાર વાર ઊજવતો. જેથી પોતાના જુદા જુદા ગ્રાહક વર્ગને મળવાનો મોકો મળે અને એ પાર્ટીમાં સૌને કહેતો કે “આજે ઇન્શ્યોરન્સની વાત નહીં. આજે બસ ખાઈ પીને જલસા કરો. કાલ કોણે જોઈ છે?”

આવી જ એક પાર્ટીમાં વિજય અને કાશ્મીરા આવ્યાં હતાં. એમાં વિજયે જેકીને કહ્યું કે, “આ સમરમાં કાશ્મીરા અને હું ઇન્ડિયા જવાનાં છીએ. ખાસ કરીને નોર્થમાં જવું છે.”

જેકી બોલ્યો, ‘હા, હા, ફરી આવો. તમારા જેવા મિલિયોનર નહીં જાય તો કોણ જશે?’

કાશ્મીરા બોલી, “ખાસ તો અમે હરદ્વાર જવાનાં છીએ. તમે નહીં માનો પણ વિજય ધાર્મિક છે અને હરદ્વાર એની માનીતી જગ્યા છે.”

જેકી તે સ્ત્રીને જોતો રહ્યો. તે સાચે જ વિજયના પ્રેમમાં હતી. સૌને લાગતું કે કાશ્મીરા વિજયને ખૂબ પ્રેમ કરે છે. પોતે મેનેજમેન્ટમાં હોશિયાર હતી એટલે રેસ્ટોરન્ટની બધી જવાબદારી માથે લઈ લીધી. વિજય પણ ખુશ હતો. રેસ્ટોરન્ટમાં નફો પણ ઘણો થવા માંડ્યો. વિજય અને કાશ્મીરા ન્યૂયૉર્ક, ન્યૂ જર્સીના ભારતીય સમાજમાં દરેક ફંક્શનમાં દેખાવા લાગ્યાં. આ ગાળામાં શિકાગોમાં બીજી રેસ્ટોરન્ટ ખોલવાના પ્લાન પણ ચાલુ થઈ ગયા.

આ બધા બનાવોએ વિજયનો આતમરામ જગાડ્યો.

વિજયને પોતાના આત્માનો અવાજ સંભળાયો. આ બધું શાને માટે? આટલા પૈસા છે, નામ છે અને આવી સુંદર પત્ની છે. તો જીવન કેમ ન જીવીએ? બે વખતથી તો પકડાયા નથી. હવે જો કાયદાની ચુંગાલમાં આવી જઈશું તો? ઘણા દિવસો એકનો એક વિચાર કરીને તેણે એક દિવસે જેકી શાસ્ત્રીને ફોન કર્યો. ‘મિ. શાસ્ત્રી મારે તમને એક રિક્વેસ્ટ કરવાની છે.’ જેકી કહે, “વિજયકુમાર આઈ વિલ ડૂ એનીથિંગ ફોર યૂ.”

વિજય કહે કે “પેલી ઇન્શ્યોરન્સ પોલીસી કેન્સલ કરજો ને!”

જેકી બોલ્યો, “કઈ ઇન્શ્યોરન્સ પોલીસી? તમારાવાળી કે કાશ્મીરાબહેને તમારી પોલિસી લીધી છે તે?”

એપ્રિલ, 1994

બારાખડીનો પહેલો અક્ષર

અનુક્રમણિકા

ક ભાનું મૂળ નામ ઘણાં લોકોને ખબર નહોતું. ઘણાં લોકોને તેમનું પૂરું નામ જાણવાની પડી નહોતી. તેમ છતાં તેમનું નામ કમળાકર પ્રભાકર વૈદ્ય હતું. ક ભાઈ મારી ફોઈના ઠીકરા હતા. એમની ઉંમર મારા બાપુજીના જેટલી હતી. કહેવાતું કે ફોઈ એમને જન્મ આપીને સુવાવડમાં જ મરી ગયાં હતાં. મારાં દાદીમાએ મારા બાપુજીની સાથે સાથે એમને ઉછેર્યા હતા આથી મામા-ભાણેજ વચ્ચે તું-તાંનો સંબંધ હતો.

ત્યારે મારી ઉંમર સોળોક વરસની હશે. મેં મારા બાપુજીને પૂછ્યું ‘આ ક ભાઈને પોતાનું ઘર છે અને ઘરે હસુભાભી છે છતાં જ્યારે જુઓ ત્યારે આપણે ઘરે કેમ હોય છે?’ મારા બાપુજીએ કહ્યું, ‘કને જ પૂછને!’ મેં જ્યારે ક મોટાભાઈને એ સવાલ કર્યો ત્યારે એ કહે, ‘તારા બાપનો તો મારા પર બહુ મોટો ઉપકાર છે. અમે નાના હતા ત્યારે કરજણ નદીના ઓવારા પરથી હું તણાઈ ગયો હતો ત્યારે તારો બાપ ફટી પડ્યો હતો અને મને ખેંચી લાવ્યો હતો. એને માટે તો હું બધું કરવા તૈયાર છું. તેણે મને બચાવીને નવું જીવન આપ્યું છે.’

તે દિવસ પછી જેમ જેમ હું તેમને જોતો ગયો તેમ

તેમ લાગવા માંડ્યું કે એ ખરેખર મારા બાપુજીને માટે બધાં નાનાંમોટાં કામ કરતા. કામ કરવામાં ગૌરવ અનુભવતા. મારા બાપુજી ક ભાઈના વર્તનથી કંટાળી ગયા હતા. ક ભાઈ મારા બાપુજીનું કોઈપણ કામ કરવાની તક જતી કરતા નહોતા.

બાંધી દડીનું નીચા ઘાટનું મજબૂત શરીર, મોઢા પર દેખાતાં શીળીનાં ચાઠાં, હોઠના ખૂણા પર સફેદ કોઢનો ડાઘ, જમણી બાજુના સેંથાવાળું માથું એમને એક આગવું વ્યક્તિત્વ આપતા. તેમની સફેદ કફની અને ધોતિયું તેમનો ઓરિજિનલ કલર છીંકણીના કારણે ગુમાવી દેતા. કફનીના ગજવાની ધાર ઉપર કથ્થાઈ રંગના લસરકા દેખાતા, ધોતિયામાં છીંકણી લૂછ્યાના ડાઘ દેખાતા. નાક નીચે ચોંટેલી છીંકણી સામી વ્યક્તિને ચોક્કસ ખૂંચે. આ છીંકણીની ટેવ તેમને મોસાળમાંથી મળી હતી. એમનાં મામા-મામીઓ છીંકણી સૂંઘતાં. એકબીજાંને પોતાની આગવી ડબ્બીઓ બતાવતાં. કોઈની પાસે કોતરેલી ચાંદીની ડબ્બી હતી તો કોઈની પાસે સુખડની હતી. દાદીમા પાસે હાથીદાંતની હતી. કયા ગાંધીને ત્યાં સારી છીંકણી મળે છે તેની વાતો થતી. મોટા કાકા તો ચપટી કેવી રીતે ભરવી અને નાક પાસે કેવી રીતે રાખી અને ઊંચા શ્વાસે ચઢાવવી તેની ચર્ચા કરતા. ક ભાઈ કાળક્રમે આ બધાના ગુરુ બન્યા હતા.

મારા જીવનમાં આ વ્યક્તિએ કોઈ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો નથી. એમ કહી શકાય કે રોજિંદા જીવનમાં બનતી

નાનીમોટી ઘટનાઓએ મારા મન પરથી કદી ન ભૂંસાય એવી છબી કંડારી દીધી છે. આ જણ પાંચ સાત ચોપડી ભણ્યો હતો. વાક્યાતુર્ય તો ઠીક પણ સાદાં વાક્યો પણ પૂરાં બોલતા નહોતા. તે અજાતશત્રુ નહોતા પરંતુ તેમને કોઈની સાથે દુશ્મનાવટ કરવાની હિંમત નહોતી. એમને ગુસ્સે થતાં મેં જોયા નથી. તેમને ખોટું લાગતું. તેમને ખોટું લાગે તેની તમે નોંધ ન લો તો એ પાછા આવીને તમને કહી જાય કે તેમને ખોટું લાગ્યું છે. આવી પરિસ્થિતિ થતી તેનું કારણ ક ભાઈ બાફતા બહુ પણ તે કોઈ બદલરાદાથી નહીં પણ સામાન્ય બુદ્ધિના અભાવને કારણે.

ક ભાઈનું શરીર ખૂબ મજબૂત તેમાં પણ લોકોના ધક્કા ખાવામાં તેમને આનંદ આવતો. તેમને ચાલવાનું બહુ જોઈએ. ગામનાં બધાં મંદિરોમાં જતા અને ત્યાં નાનાંમોટાં કામ કરતા. કહેવાય છે કે નાનપણમાં તેમને ટોન્સિલનું ઓપરેશન કરવું પડ્યું હતું ત્યારે નટવરલાલ ડોક્ટરે તેમને ઘેનની શીશી સૂંઘાડી આંક બોલવાનું કહ્યું. સામાન્ય રીતે વ્યક્તિ નવ દશ સુધી બોલતામાં બેભાન થઈ જાય ત્યારે ક ભાઈ 95 સુધી બોલી ગયા હતા. દાદીમાને નવાઈ લાગી હતી કે ક ભાઈને 95 સુધી આંક આવડે છે!

ક ભાઈની બીજી લાક્ષણિકતા તેમનો ખોરાક હતો. તેમને દરેક જાતનું ખાવાનું ભાવતું તેમાં પણ શ્રાદ્ધપક્ષમાં એક એક દિવસનું ‘બ્રાહ્મણ’ તરીકેનું આમંત્રણ સ્વીકારતા અને દરેકને

ઘેર ખાવાનું ખુટાડતા. એમના વિષે ઘણી દંતકથાઓ પ્રચલિત હતી. એમને રહા પીતા જોવાનો લ્હાવો હતો. અમારે ઘેર તે રહાનો કપ પિત્તળની થાળીમાં રેડી અને આખી થાળી મોઢે માંડી આંખના પલકારામાં તેનો નિકાલ લાવતા. મારી બા કહેતી, ‘ક મોટાભાઈને ભગવાને અન્નનળીની જગ્યાએ પતરાનું ભૂંગળું ગોઠવ્યું છે.’

ભાઈને મામાઓની સિફારશથી ગામની મ્યુનિસિપાલિટીની ઓફિસમાં નોકરી મળી હતી. ગામમાં રખડતાં ઢોરોને પકડીને પાંજરાપોળમાં પૂરવામાં આવતાં. ક ભાઈએ સાંજે ત્યાં જઈ ઢોરના માલિક પાસેથી દંડની રકમ વસૂલ કરીને રસીદ આપી દેવાની. બીજે દિવસે રસીદનો હિસાબ ઓફિસમાં આપી દેવાનો. હું નાનો હતો ત્યારે ક ભાઈની આંગળી પકડી, પાંજરાપોળને દરવાજે ચઢીને ગાયો, બકરીઓ જોયાનું મને યાદ છે.

આ મ્યુનિસિપાલિટીનું મકાન અમારા ઘરની સામે હતું. ક ભાઈ ઓફિસમાં બેસવાની જગ્યાએ અમારે ઘેર આવે અને મારા બાપુજીની આજુબાજુ ફર્યા કરે. કદીક મારી બાને શાકભાજી લાવી આપે. તેમના બોસ રાજુ બક્ષીએ મારા બાપુજીને કહ્યું, ‘આ તમારો ક સ્માર્ટ છે. ઓફિસમાં મેજ અને ગાદી-તકિયા પાસે પોતાનાં ચપ્પલ ઉતારીને બહાર જતો રહે છે. એનાં ચપ્પલ જોઈને મને થાય છે કે તે ઓફિસમાં જ હશે!’

જ્યારે મારા બાપુજીએ ક ભાઈને ટોક્યા ત્યારે ક ભાઈ કહે, ‘જો મામા તારું કામ પહેલાં પછી મારી નોકરી. તું છે તો હું છું. તેં મારો જીવ બચાવીને મને જીવનભરનો ગુલામ બનાવી દીધો છે.’

મારા બાપુજી કહે, ‘એમાં મેં ઘાડ નથી મારી અને એ વાતને ઘણાં વર્ષો થયાં. હવે ભૂલી જા.’

‘જો હું એ ભૂલું તો નગુણો ગણાઉં.’ એ વાત ક ભાઈ ગામ આખામાં લોકોને કહેતા. ક ભાઈ સમાજસેવક નહોતા પરંતુ લોકોના સંપર્કમાં સતત રહેતા. કોઈને ત્યાં લગ્ન આવવાનું હોય તો મહિના પહેલાં કામ માટે પહોંચી જતા જેથી તેમને કોઈએ આમંત્રવા ન હોય તોપણ આમંત્રે.

મરણ પ્રસંગ પણ તે એટલો જ સાચવતા. રડનારા રડે પરંતુ ક ભાઈ વાંસ કપાવી લાવે, કાથાની દોરી, લાલ કપડું, કંકુ, નારિયેળ, ફૂલ, ધુણાતું છાણું અને લટકતી તાંસણી એ બધાની વ્યવસ્થા કરી દે. સ્મશાનમાં નાસ્તા માટે જલેબી અને ભૂસું જોઈએ તે માટે કોઈ છોકરાને દોડાવી દે. શબને નવડાવવાની બૂમો પણ તે પાડી દે. આ બધું તે રમતામાં કરી દે. ગમે તેવા સગાના મૃત્યુટાણે પણ મેં તેમને રડતા નથી જોયા. હા, એટલું બોલે, ‘આ બહુ ખોટું થયું.’

ક ભાઈના સાતે મામાઓએ તેમને આમ જનસેવા કરવાની ઘણી મના કરી હતી પરંતુ ક જેનું નામ તે કોઈનું શું

સાંભળે? એક દિવસે મારા બાપુજીએ ઘરમાં વાત કરી કે નવો મામલતદાર લાંચ માગે છે અને ખેડૂતોને ત્રાસ આપે છે. ક ભાઈ પણ ત્યાં હતા. બે-ત્રણ દિવસ પછી મામલતદાર મારા બાપુજીને રસ્તામાં મળી ગયા. મામલતદારે જણાવ્યું, ‘તમારો ભાણો મારી ઓફિસમાં મારું અપમાન કરી ગયો છે.’

મારા બાપુજી ક ભાઈ પર ચિઢાયા. ક ભાઈ કહે, ‘મામા, તને કોઈ દમે તે હું સહન ન કરું. તારો તો મારા પર ઘણો ઉપકાર છે.’

આ પ્રસંગની મારા બાપુ પર એટલી અસર થઈ કે એક દિવસ અમે બે એકલા બેઠા હતા અને વાત કરતા હતા ત્યારે મારા બાપુજી કહે, ‘આ કથી હું થાકી ગયો છું. દિલનો ભલો માણસ પરંતુ એનો પીછો કેવી રીતે છોડાવવો?’

મેં કહ્યું, ‘વાત બહુ સીધી ને સરળ છે. તમે એમનો જીવ બચાવ્યો છે, તેવી રીતે તે તમારો જીવ બચાવે તો તમે બંને સરખા ગણાવ.’

મારા બાપુજી કહે, ‘આવી મૂરખ જેવી વાત ન કર. આ બધી કાચી ઉંમરના તુક્કા છે.’

હું સોળ વરસનો હતો. મને મારી ઉંમર કાચી નહોતી લાગતી એટલે મેં એક પ્લાન બનાવી કાઢ્યો. મેં વિચાર્યું કે ક ભાઈને નદીએ લઈ જઉં અને ડૂબવાનો ડોળ કરું. ક ભાઈ ફ્રીને મને બચાવે થઈ ગયો હિસાબ ચોખ્ખો.

ઉનાળાના વેકેશનમાં નદીનો ઓવારો છોકરાઓથી ભરાઈ જતો. વહેલી સવારથી નહાવા-તરવાનું ચાલુ થઈ જતું. સામાન્ય રીતે દર વર્ષે કરજણ નદી કોઈનો ભોગ લેતી. એક વખતે કોઈ અજાણી વ્યક્તિ ઓવારાના પોલાણમાં ડૂબી જાય પછી વધુ ગિરદી થતી. ભોગ ન લેવાય ત્યાં સુધી મારી બા મને એકલાને તરવા નહોતી જવા દેતી. આ વરસે હજુ નદીએ ભોગ લીધો નહોતો.

એક સવારે સાત વાગ્યે હું ક ભાઈને ઘેર ગયો. તેમને કહ્યું, ‘આજે મારા મિત્રો દેવેન્દ્ર અને યોગેશ તરવા નથી આવતા. જો તમે સાથે આવો તો મારી બા મને નદીએ જવા દે.’ મારી કોઈ વાતની ક ભાઈ ના ન પાડતા. મારા માટે જાતે દૂધ ગરમ કર્યું અને પિવડાવ્યું. અમે બંનેએ નદી તરફ પ્રયાણ કર્યું. ઓવારા પર માત્ર બેચાર જણા હશે. ક ભાઈ ઓવારાના છેલ્લા પગથિયે પાણીમાં પગ ડુબાડીને ઘોતિયું ન પલળે એમ બેઠા, મેં કિનારે થોડાં છબ્બબિયાં કર્યાં, મેં મોટેથી બૂમો પાડીને વાતો કરીને તેમનું ધ્યાન મારા પર કેન્દ્રિત રાખ્યું. પછી તેમને ખબર પડે તેમ બડાઈ મારતાં કહ્યું, ‘જુઓ હું ઊંડે જઈને ડૂબકી માડું છું.’ તે મને રોકે તે પહેલાં તો હું દશ પંદર ફૂટ દૂર પહોંચી ગયો અને ડૂબકી મારી. પછી મારાથી પૂરેપૂરું સપાટી પર અવાતું નથી એવો ડોળ કરી. ‘ક ભાઈ’ના નામની બૂમ પાડી પાણીમાં જતો રહ્યો. વળી પાછો ઉપર આવીને પાણીમાં ફૂંકો મારી

પરપોટા કરવા લાગ્યો. ઊંચા હાથ કરી, આંખો ફાડીને ક ભાઈ તરફ જોઈ બૂમો પાડી ‘ક ભાઈ બચાવો, બચાવો, ડૂબું છું’ મેં જોયું તો ક ભાઈ ઊભા થઈને ઓવારા પર દોડાદોડી કરતા હતા. ‘અલ્યા કોઈ એને બચાવો, પેલો ડૂબે છે.’ બે છોકરાઓ ખૂબ દૂર હતા. નજીકમાં કોઈ હતું નહિ. મેં પાછી ક ભાઈના નામની કારમી ચીસ પાડી અને પાણીમાં ડૂબકી મારી અને કોઈ આવે કે ન આવે ક ભાઈ પહેરેલે કપડે પાણીમાં ફૂટી પડ્યા. અત્યાર સુધી બધું મારા પ્લાન પ્રમાણે થયું પરંતુ આ પ્લાનમાં એક કડી ખૂટતી હતી. ક ભાઈને હજુ સુધી તરતાં આવડતું નહોતું.

બૂમો પાડવાનો વારો ક ભાઈનો હતો. ક ભાઈ વધારે પાણી પીએ તે પહેલાં હું તેમના તરફ ધસી ગયો. તેમની પાછળ જઈ નીચેથી પગ પકડી કિનારા તરફ ધક્કો માર્યો. પહેલા પગથિયા સુધી ધસડી ગયો અને ઊંધા સુવડાવી પીઠ દબાવી મોઢામાંથી પાણી કાઢવા માંડ્યું. બે-ત્રણ મિનિટમાં જ કળ વળી એટલે ક ભાઈ ધીમેથી મારા તરફ જોઈને બોલ્યા, ‘આજે તું ન હોત તો માકું શું થાત.’ વિના વિચારે મેં તેમને ધક્કો મારીને પાણીમાં પાછા નાખ્યા.

જુલાઈ, 1996

શ્રી સત્યનારાયણની કથા

અનુક્રમણિકા

આ કથા સત્યનારાયણની નથી; પરંતુ મારી, સત્યનારાયણદાસ ઉર્ફે ભોગીલાલ કઠિયારાની છે. અમેરિકાનું જીવન જ એવું છે ને કે સામાન્ય જીવની વાર્તા પણ કથામાં પરિણમે અને આ કથાનું અનુસંધાન મારા ધંધાના વિકાસ સાથે છે. અમેરિકાના હિન્દુ ધર્મનો ઇતિહાસ પણ એમાં સમાયેલો છે.

અમેરિકામાં હું તે જમાનામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે ન્યૂયોર્કમાં ફિફ્થ એવન્યૂ પર સાડી પહેરીને જતી ભારતીય સ્ત્રીને અમેરિકન લોકો ફોટો પાડવા ઊભી રાખતા. તે વખતે ન્યૂયોર્કમાં ઇન્ડિયન ગ્રોસરી સ્ટોર્સમાં લેડીઝને ખાવાનો ગુંદર, અમૃતાંજન બામ કે પાર્લેનાં બિસ્કિટ નહોતાં મળતાં. અરે! ગ્રોસરી સ્ટોર્સ જ નહોતાં. ત્યારે મંદિરો તો ક્યાંથી હોય?

હું ભોગીલાલ કઠિયારા, બી.કોમ.ની ડિગ્રી પર ગ્રીન કાર્ડ લઈને અમેરિકા આવી ગયો હતો. નોકરી મળતી નહોતી. ન્યૂયોર્કમાં 'સિક્સ હંડ્રેડ વેસ્ટ'માં રહેતા બધા કોલંબિયા યુનિવર્સિટીના સ્ટુડન્ટસ પાસેથી ઉધાર લઈ લઈને થાક્યો હતો. તે ટાણે મને મારો ટ્રાવેલ એજન્ટ યાદ આવતો હતો. મારા ટ્રાવેલ એજન્ટે કહ્યું હતું: ભાઈ કઠિયારા, અમેરિકામાં જો તમે ભણેલા હશો તો સુખી થશો અને નહીં ભણ્યા હો તો પૈસાવાળા થશો. અને તમે તો બી.કોમ થયા છો એટલે પૈસાવાળા થશો.

તે દિવસથી મેં તેને મારો ગુરુ માન્યો હતો. મારે પણ ભગવાન દત્તાત્રેય જેટલા ગુરુ હતા. વાત એમ છે કે આપણી આગળ ઘણા લોકો સલાહને નામે લવારા કરી જાય છે. જેના લવારા કામ લાગે તેને ગુરુ ગણવા; જેના લવારા કામ ન લાગે તેને દોઢડાઘા ગણવા.

ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે કે જ્યારે જીવનમાં અંધકાર લાગે, આજુબાજુ કોઈ આશાનું કિરણ નજરે ન પડે ત્યારે ધર્મને શરણે જવું અને તે પ્રમાણે મેં બૂકલીનમાં આવેલ હરેકૃષ્ણના મંદિરનો આશરો લીધો. કામ બહુ સરળ હતું. સવારે શીરાનો બ્રેકફાસ્ટ, બપોરે શીરાપૂરી અને સમોસાંનો લંચ અને રાતે શીરાપૂરી, સમોસાં અને કઢીભાતનો મહાપ્રસાદમ્. બદલામાં ‘હરે રામ, હરે કૃષ્ણ’ બોલી બોલીને ફૂદવાનું. શરૂઆતમાં આંખ મીચીને ફૂદકા મારવાનું નહોતું ફાવતું પરંતુ થોડા સમયમાં જ હું નિષ્ણાત થઈ ગયો હતો. જ્યારે આજુબાજુ ગોરી અમેરિકન છોકરીઓ ફૂદતી ત્યારે આંખ ખૂલી જતી. આમાં મારે મન ધર્મને કાંઈ લેવાદેવા નહોતી. ધર્મનો ઉપયોગ જીવન ટકાવવા માટે કરવો હતો બાકી જીવનનો ઉપયોગ ધર્મ માટે વ્યય કરવાનો મારો ઇરાદો હતો જ નહિ. મને તો બિયર પીવાનો પણ શોખ હતો. આ મંદિરમાં એની તક નહોતી પરંતુ એરપોર્ટ કે સેન્ટ્રલ પાર્કમાં અમે ફંડફાળો ઉઘરાવવા જતા ત્યારે ગાપચી મારીને હોટડોગ અને બિયર ઝાપટી લેતો. આ મંદિરમાં બીજા ભક્તો આંખ બંધ કરીને ભગવાનનું ધ્યાન ધરતાં, ત્યારે હું આ દેશમાં આ નવા દેશમાં કેવી રીતે ટકવું અથવા મારે કયો ધંધો કરવો જોઈએ તેનું પ્લાનિંગ કરતો. જીવન ધીમે ધીમે ઠેકાણે પડવા

માંડ્યું ત્યાં એક ચમત્કાર થયો.

એક ગુજરાતી પરિવારને સત્યનારાયણની કથા કહેવા માટે પંડિતની જરૂર હતી. તેમને થયું કે આ હરે રામ હરે કૃષ્ણના મંદિરમાં કોઈક તો હશે જ અને તેઓ સાચા પડ્યા. મંદિરમાં હું, ભોગીલાલ તેમને મળ્યો. મારા ગામના પાડોશી રણછોડ શુકલ મને નાનપણથી કહેતા; ‘તક, તૈયારી તે તાલેવાન, મળે કીર્તિ ને માનપાન.’ જ્યારે તક આવે અને તક ઝડપવા તૈયાર રહીએ તો પૈસા અને માનપાન મળે. કહેવાની જરૂર નથી કે રણછોડ શુકલને હું ગુરુ માનતો હતો. અમેરિકા આવવા નીકળ્યો ત્યારે રણછોડ શુકલે મને હરિહર પુસ્તકાલયની લખોટા જેવા અક્ષરવાળી ‘શ્રી સત્યનારાયણની કથા’ની ચોપડી ભેટ આપી હતી. આમ અમે બ્રાહ્મણ નહીં પણ રણછોડ શુકલના પડોશીને નાતે હું અડધો બ્રાહ્મણ ઇન્ડિયામાં થયેલો બાકીનો અડધો અમેરિકામાં આવીને થઈ ગયો.

સત્યનારાયણની કથા કહેવામાં મુશ્કેલીઓ બહુ પડી. પૂજા કરનાર સ્ત્રી-પુરુષમાંથી જમણી બાજુ કોણ બેસે ત્યાંથી જ મુશ્કેલી ચાલુ થઈ. કંકુ, ચોખા અને ફૂલથી વધુ પૂજાપાની ગતાગમ મને નહોતી. પૈસા ક્યારે ચડાવવાના તેનું પણ જ્ઞાન નહોતું અને તે નબળાઈ પોસાય તેમ નહોતી. પરંતુ હરે રામ હરે કૃષ્ણ મંદિરની ટ્રેનિંગ અહીં કામ લાગી. મારી નૈતિક હિંમત વધી ગઈ હતી. મેં વિચાર્યું આ નવા ઇમિગ્રન્ટસમાં કંઈ ભક્તિનો ધોધ વહ્યો જતો નથી. આ તે જ પ્રજા છે જે દેશમાં વરસમાં ભાગ્યે જ એકાદ સત્યનારાયણની કથામાં હાજરી આપે છે. આ એ જ પ્રજા છે કે જે બૂટ, ચંપલ થેલીમાં મૂકીને ભગવાનના

મંદિરમાં આરતી ટાણે અંદર જવાનું પસંદ કરે છે. દેશમાં હું એવા બ્રાહ્મણોને જાણું છું કે જેઓ જન્માષ્ટમીને દિવસે કૃષ્ણજન્મની ઘડી માણવા માટે એલાર્મ મૂકીને સૂતા. ઘણાં બુદ્ધિવાળાં જન્માષ્ટમીની રાતે 9 થી 12ના શોમાં ફિલ્મ જોવા જતાં. મેં વિચાર્યું આ નવા ઇમિગ્રન્ટસ એમનાં બાળકોને ભક્તિભાવની ગતાગમ થાય અને ધર્મના સંસ્કાર પડે એટલે જ આ પૂજાના નામે પાર્ટી કરે છે. બાકી નથી તેઓમાં ધર્મનિષ્ઠા કે નથી તેઓને ધર્મમાં શ્રદ્ધા. જો દીકરો પાસ થાય કે ખોવાયેલું ગ્રીનકાર્ડ મળે તો સત્યનારાયણની પૂજા માને.

હવે આ લોકોને માટે મારા કરતાં વધુ લાયકાતવાળા ગુરુની જરૂર પણ નહોતી. મારા મોટા ભાગના યજમાન મને કહેતા કે ‘મહારાજ જલ્દી પતાવજો.’ તેમને ક્યાં ખબર હતી કે મને જ કથા કહેવાનો કંટાળો હતો? મારી કથા ચાલતી હોય ત્યારે થોડીઘણી વાતો થતી હોય તો તે હું ચાલવા દેતો. પૂજા માટે એક વસ્તુની જરૂર હોય તો તે લેવા ચાર જણ જાય અને એક જણ વસ્તુ લઈને પાછું આવે. યજમાન દંપતીને કથા કહેવડાવ્યાનો અને ભૂલથી લીધેલું વ્રત પૂરું થયાનો સંતોષ થાય. મને આરતીમાં રસ, બીજાં બધાંને આરતી ક્યારે પૂરી થાય એમાં રસ. તેમાં પણ પ્રસાદનો લહાવો જ અલગ. સત્યનારાયણની કથા લખનાર વ્યક્તિ પોતે જ જમવામાં નિષ્ણાંત હશે તેથી જ તેણે ખાંડ અને ઘીથી લચપચ યુનિવર્સલ ટેસ્ટવાળી રેસિપિ કથામાં જ ઘુસાડી દીધી.

મને મારી મૂઝવણનો ઉકેલ મળી ગયો. મેં જોયું કે ધર્મની લાઇન પકડી રાખીશું તો સુખી અને પૈસાવાળા થઈશું.

આહાર, નિદ્રા અને કામ પશુમાં અને મનુષ્યમાં હોય છે બાકી ધર્મ એ એવી વસ્તુ છે જે મનુષ્યને પશુથી જુદો પાડે છે.

માનવજાત જાણ્યેઅજાણ્યે પાપ કરે છે અને પાપને ધોવા ભગવાનનો ઉપયોગ કરે છે. આપણે ભગવાન પાસે બેઠા હોઈશું તો ન્યાલ થઈ જઈશું. મેં નિર્ણય કર્યો કે મારે આજ બિઝનેસમાં પડવું. આમાં ધંધાના વિકાસની શક્યતા હતી. આપણા લોકો 'કૃષ્ણમંદિર'થી નહિ સંતોષાય તેમને શ્રીનાથજીનું જુદું મંદિર જોઈશે. ગોવર્ધનજીના ભક્તને શ્રીનાથજીના મંદિરમાં ચક્કર આવશે અને રણછોડજીના ભગતનો ગોવર્ધનનાથજીના મંદિરમાં શ્વાસ રૂંધાશે. પછીથી તેમાં જાતજાતનાં માતાજીઓનાં મંદિર થશે. ગણપતિ અને હનુમાનજીને તો જુદા કાઢ્યા ને પછી રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીનાં પણ અલગ અલગ મંદિર પાંચ દસ વરસમાં બંધાય તો મને એની નવાઈ નહિ લાગે. આમાં તો બિઝનેસની તકો જ તકો છે. રિસેશનની કોઈ શક્યતા જ નથી તેથી ઊલટું બહાર રિસેશન થશે તો લોકો તો મંદિર તરફ જ દોડશે. આ ધંધામાં ધર્મસેવા, પ્રભુસેવા, સમાજસેવા જેટલી કેટલીય સેવાઓ સમાયેલી છે. આપણાં લોકોમાં મને વિશ્વાસ હતો કે તેઓ કોઈ 'ગેસ્ટહાઉસ' કે 'કોમ્યુનિટી હોલ' બાંધીને પૈસાનો વ્યય નહિ કરે પરંતુ કોઈ પણ ભગવાનનું મંદિર બાંધવા અચૂક પૈસા આપશે આપણને એ બેહદ પસંદ હતું.

હું ભોગીલાલ કઠિયારા ભગવાન સત્યનારાયણની સેવામાં કમાવા લાગ્યો. કમાણી તદ્દન ટેક્સ ફ્રી; યજમાનને ઘેર સાટું જમવાનું; શનિવારની સાંજનો પ્રભુ ઊકલી ગયો. સારાં સારાં લોકોને મળવાનું થાય. કથામાં થોડુંક સંસ્કૃત આવે એવું

લોકો પસંદ કરે. તેથી ‘શાન્તાકારમ્’ અને ‘શ્રીરામચન્દ્ર કૃપાલુ ભજ મન’ ગદ્યમાં બોલી જતો. યજમાન દંપતીને પહેલેથી જ કહેતો કે ‘ભગવાનને ક્વાર્ટર અને ડોલર ચઢાવવો હોય તો ડોલર... પછી જેવી તમારી શ્રદ્ધા.’ યજમાનની ભક્તિને ચેલેન્જ આપો એટલે પૈસા ચઢાવવામાં કયાશ ન રહેતી. બેઝિક પૂજા કરાવીને લીલાવતી કલાવતીની વાર્તા જ ચાલુ કરી દઉં. પછીથી પાંચ મિનિટની આરતીના ચાલીસ પચાસ ડોલર તો ખરા જ!

એકે બીજાને કહ્યું, બીજાએ ત્રીજાને કહ્યું... ને આપણી ગાડી ચાલી. શનિવારની સાંજનો નહિ, પરંતુ રવિવારની બપોરનો પ્રશ્ન પણ ઊકલી ગયો. મારી માંગ વધી ગઈ. ખરી વાત તો એ હતી કે મારે કોઈ કોમ્પિટિશન જ નહોતી. મારા ધંધાના વિકાસમાં મારું નામ નડતું હતું. આ દુનિયામાં યોગી ભોગી હોઈ શકે પણ કોઈ ભોગીથી યોગી ન બનાય. આ લોકો મને સત્યનારાયણવાળા મહારાજ કહેતા હતા એટલે સત્યનારાયણ નામ ગમી ગયું. મહારાજ, દેવ, મુનિ, આચાર્ય ઘણાંયે બિરુદ હતાં તેમાનું એકેય બિરુદ લઉં તો લોકો શંકા કરે અને ‘ભગવાન’ નામ રાખું તો ઇન્કમટેક્સવાળા પાછળ પડે. આમ વિચારીને ‘દાસ’ રાખ્યું. સત્યનારાયણદાસ. સીધે સીધું નામ; વહેમ ન પડે તેવું સાદું નામ. મેં ‘ૐ’ વાળાં બિઝનેસ કાર્ડ પણ છપાવી દીધાં. આપણા લોકોનો સ્વભાવ જાણું એટલે ‘એઈટ હંડ્રેડ’ વાળો ફ્રી ટેલિફોન નંબર રાખ્યો. હરિહર પુસ્તકાલયની જાતજાતની વિધિનાં પુસ્તકો પણ મંગાવી લીધાં. નવી દુકાનનું ઉદ્ઘાટન, બાબરી ઉતારવાનો વિધિ, ધરનું વાસ્તુ

અને નવી ઇમિગ્રન્ટ સ્ત્રીઓનાં સીમંત વિધિ પણ કરાવવા લાગ્યો. આ ધંધામાં લાયસન્સ જેવું એક લાલ ટીલું પણ કપાળ પર કરવા લાગ્યો.

તમને એક વાત કહેવાની રહી ગઈ. મને આરતીનો ચસ્કો એવો લાગ્યો હતો કે ઉપરના દરેક પ્રસંગે અચૂક આરતી કરાવતો ને આવેલાં મહેમાનો પાસેથી ટેક્સ ઉઘરાવી લેતો. આપણે ખોટું અભિમાન નથી કરતાં પરંતુ એન્જિનિયર કરતાં તો વધુ કમાતા જ હતા. રોલ્સ રોઈઝ વસાવવાની હોંશ નહોતી પણ લિંકન તો લાવવી જ હતી. ઘણી વાર વિચાર આવતો કે માંસ-મટન ખાઉં છું, બિયર પીઉં છું તે સારું ન કહેવાય. પણ વળી પાછો બીજો વિચાર આવતો કે હું તો નિમિત્ત માત્ર છું. બિયારા લોકો એમની જાતે પાપ કરે છે અને એમની જાતે આ પ્રભુભક્તિનું શુભકાર્ય કરી પાપમાંથી મુક્તિ મેળવે છે. તે સાથે મારા હેમબર્ગર અને બિયરને શી લેવાદેવા? બાકી મારું પ્લાનિંગ બરાબર જ હતું. એક આર્ષદૃષ્ટાના વિચારો હતા આમ છતાં મારી આ ફૂચમાં રુકાવટ આવી.

વાત એમ બની કે એક લગ્નવિધિના અંતે વરકન્યા પાસે હું આરતી કરાવતો હતો ત્યારે મહેમાનોમાંથી રેશમી ઝભ્ભો-કુર્તો પહેરેલા એક સજ્જન મારી પાસે આવ્યા. બોડકું માથું અને કપાળ પરના તિલક પરથી લાગ્યું કે તેઓ સંન્યાસી હતા. તેમણે મને પૂછ્યું: ‘તમે હિન્દુ છો?’ મેં હા પાડી. તો તેઓ કહે: ‘તમે કોઈ દિવસ હિન્દુ લગ્ન જોયું છે?’ પાંત્રીસ વરસે પણ હું કુંવારો હતો. મેં ડોકું ધુણાવી ના પાડી. ‘તો પછી લગ્ન કરાવવા કેમ નીકળી પડ્યા છો? અને લગ્નમાં કદી આરતી

કરાવાય?’ એ સજ્જન ગુસ્સે થઈને બોલ્યા. હું તો તેમને જોતો જ રહ્યો. શો પ્રતાપી અવાજ! શી એમની પ્રતિભા! મેં જેમ તેમ આરતી પૂરી કરાવી અને એ સજ્જન પાસે ગયો. મને કોઈકે કહ્યું: ‘આ તો બાળ બ્રહ્મચારી પરમ પૂજ્ય ગુરુ શ્રી ચરિત્રાનંદ છે.’ હું ગૂંચવાયો છતાં તેમને પગે લાગ્યો. હું કેટલાય લોકોને મળ્યો છું પરંતુ આમનો તો પ્રભાવ જ જુદો હતો. એમના મોં પર કંઈ જુદું જ તેજ હતું. તેમણે મને કહ્યું: ‘તમે માણસ સારા દેખાવ છો. પછી આવા ધંધા કેમ કરો છો?’ મને થયું કે ‘આમને મારા પોલની જાણ એક જ ઘડાકે ક્યાંથી થઈ ગઈ?’ તેમ છતાં મેં હિંમત રાખીને તેમને કહ્યું: ‘ગુરુજી! આ પ્રવૃત્તિ તો આ દેશમાં ટકવા માટે જ કરી રહ્યો છું. મારી દૃષ્ટિએ એમાં કશું ખોટું નથી.’

‘તમે ભગવાનનો ડર ન રાખો તો કંઈ નહિ પરંતુ ઇન્કમટેક્સવાળાથી તો ડરો. આ અમેરિકન સરકાર તમને સળિયા ગણતા કરી દેશે.’ મને લાગ્યું કે આમની સાથે દલીલ કરવામાં માલ નથી. ત્યાં તો ગુરુ શ્રી ચરિત્રાનંદજી બોલ્યા: ‘એક કામ કરો. આવતા શનિવારે આપણા મંદિરમાં આવો. ધર્મ શું છે તે જુઓ અને આવો તો મને જરૂર મળજો.’ આ ઊલટતપાસ પૂરી થાય એટલા માટે જ હું મંદિરે જવા સહમત થયો.

અઠવાડિયું પસાર થઈ ગયું. બાળબ્રહ્મચારી શ્રી ચરિત્રાનંદે મને મળવા બોલાવ્યો છે તે મને યાદ હતું. શનિવારે તેમના લોંગ આયલેન્ડના મંદિરે પહોંચી ગયો. મંદિર શું હતું! વૈકુંઠ હતું વૈકુંઠ! જેટલો સમય મેં મંદિરમાં ગાળ્યો તેટલો મારી વિચારસરણીના પરિવર્તન માટે અગત્યનો નીવડ્યો.

મંદિરમાં કોઈ ઓચ્છવ મનાવાઈ રહ્યો હતો. કયો

પ્રસંગ હતો તેની કાંઈ ખબર ન પડી. આપણા કોટિ કોટિ દેવતાઓમાંથી કોઈ ને કોઈનો જન્મપ્રસંગ ૩૬૫ દિવસમાં જરૂર હોય જ અને ન હોય તો અગિયારસ કે પૂનમ તો ખરી જ! ભગવાં વસ્ત્રોમાં બાળ બ્રહ્મચારીશ્રી હારમોનિયમ વગાડી રહ્યા હતા. આજુબાજુ પાંચ દસ અમેરિકન ગોરાં છોકરા-છોકરીઓ પકાસન લગાવી બેઠાં હતાં. ન સમજાય એવા શબ્દોમાં ગાતાં હતાં. મને થયું ક્યાં મારી ધર્મપ્રવૃત્તિ ને ક્યાં આ મહાત્મા! ભારતવર્ષનો ઝંડો ફરકાવવા શ્રી વિવેકાનન્દ જેવી વિભૂતિ પછી આજે બીજો આત્મા અમેરિકામાં આવ્યો. ભજન-કીર્તન બેત્રણ કલાક ચાલ્યાં. પછી મહાપૂજા, ભજન-કીર્તન પછી તેઓ મને મળ્યા. મને કહ્યું: ‘મહાપૂજા પછી મને મળીને જજો.’ મહાપૂજા તેમણે સ્વહસ્તે કરી. પેલાં અમેરિકન છોકરા-છોકરીઓ શું સરસ રીતે કામ કરી રહ્યાં હતાં! તેમાંની બે ઇન્દ્ર દરબારની અપ્સરા જેવી લાગતી છોકરીઓ તો મંદિરના ગર્ભાગારમાં પણ કામ કરતી હતી. સ્વામી ચરિત્રાનંદ મને મંદિરના ઉપરના ભાગમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેમના સિવાય બીજું કોઈ પ્રવેશી શકતું નહિ. તે તેમનું રહેઠાણ અને પર્સનલાઇઝડ દેવમંદિર હતું. તેમણે મને કહ્યું: ‘હું તમારા જેવા માણસની શોધમાં છું જે આ મંદિરનો કારભાર કરે.’ મેં સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું કે બાળ બ્રહ્મચારી મહારાજ મને આવી તક આપશે. હું તો ચમકી જ ગયો. મેં કહ્યું: ‘પ્રભુ! હું તમારા મંદિરને લાયક નથી.’ તેઓ બોલ્યા: ‘તમે પરણેલા છો?’ મેં કહ્યું: ‘પાંત્રીસ વરસે પણ હું હજી કુંવારો છું’ તો તે બોલ્યા: ‘જુઓ, ગૃહસ્થ લોકો કુંવારા હોય. સાધુ તો બાળ બ્રહ્મચારી હોય.’ હું તેમને જોઈ જ રહ્યો.

તેમણે કહ્યું” ‘તમે આ જવાબદારી સંભાળો. હું તમને ધાર્મિક સંસ્કાર આપીશ; તમને શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવીશ; તમે હાલ કમાઓ છો તેથી વધારે પૈસા આપીશ. શરત ફક્ત એટલી કે જુગાર નહિ રમવાનો; સિગારેટ નહિ પીવાની; માંસ નહિ ખાવાનું અને પરણો નહિ ત્યાં લગી સ્ત્રી-સંબંધ નહિ રાખવાનો.’ મેં કહ્યું: ‘શરૂઆતની શરતો માન્ય છે પરંતુ છેલ્લી શરત વિચારવી પડશે.’

ઘેર આવ્યો, આખી રાત વિચારમાં ગઈ. એક બાજુ મારો વધતો જતો બિઝનેસ અને બીજી બાજુ સાચા ધર્મસંસ્કાર, સાચો ધાર્મિક વારસો અને સાચી જનસેવા. એક બાજુ મારી કમ્ફર્ટેબલ લાઇફ સ્ટાઇલ અને બીજી બાજુ બાળ બ્રહ્મચારીનું નીતિનિયમોવાળું જીવન. હું શું કરું? બાળ બ્રહ્મચારી ચરિત્રાનંદજીને મળવું અને મારા વિચારો દર્શાવવા. મતલબ, મારે મારી પોલ જાતે જ ખોલવાની પછીથી મારે એનો અભિપ્રાય પૂછવો અને નિર્ણય લેવો.

આખી રાત ઊંઘ નહોતી આવી, એટલે બીજે દિવસે સવારે આઠ વાગ્યે મંદિર પહોંચ્યો. ભવિષ્યના નિર્ણય માટે ચરિત્રાનંદનો અભિપ્રાય અગત્યનો હતો. આગળનું દ્વાર ખુલ્લું હતું. કોઈ વહેલી સવારે મંદિરમાંથી બહાર ગયું હશે. રાતના ઓચ્છવની સામગ્રી ચારે બાજુ વેરવિખેર પડી હતી. કૃષ્ણ-રાધાની મૂર્તિ આડે પડદો પાડી દીધો હતો લાગ્યું કે ભગવાન પણ રવિવારે ઊંઘતા જ હશે.

ઉપર શ્રી ચરિત્રાનંદજીના રહેઠાણમાંથી અવાજ આવતો લાગ્યો. મંદિર પાછળના ભાગ પરના દાદર પરથી હું

ઉપર પહોંચ્યો. જોયું તો તેમના પર્સનલાઈઝડ ભક્તિખંડમાંથી કોઈક અંદર હોય એવો અવાજ આવતો હતો. બારણું બંધ હતું. મેં બારણે ટકોરા માર્યા. ‘બ્રહ્મચારીજી! આપ અંદર છો?’ અંદરથી કંઈક ગુસપુસ થતી હોય એવા અવાજ સંભળાયા. મેં બારણાંને સહેજ ધક્કો માર્યો તો બારણાં ખૂલી ગયાં. મેં જોયું તો અમેરિકન શિષ્યા એક ખૂણામાં તેના બ્લાઉઝનાં બટન બીડી રહી હતી. અને ત્યાં જ સિંગલ બેડ પર શ્રી બાળ બ્રહ્મચારી આખા શરીરે ચાદર ખેંચી, ઊંચું ડોકું કરી, મારી સામે આંખો ફાડી ફાડીને જોતા હતા.

તેમણે અભિપ્રાય આપી દીધો અને મેં મારો નિર્ણય લઈ લીધો.

એપ્રિલ 1992

મહાકવિ 'ગુન્દરમ્'

અનુક્રમણિકા

રવિવારની એક બપોરે એ મને મળવા આવ્યો. આખી જિંદગી ગુજરાતીના પ્રોફેસર તરીકે વિતાવ્યા પછી નિવૃત્ત થઈ હું ન્યૂયોર્કમાં મારા દીકરાને ત્યાં રહેવા આવ્યો હતો. ડોરબેલ વાગ્યો, મારી સામે જાણે એક કારફન ઊભું હતું. તેણે કાળું પાટલૂન ને ધોળી કફની પહેરેલાં હતાં. માથા પરની ફેલ્ટ હેટમાં વળી મોરનું પીંછું ખોસેલું હતું.

બે હાથ જોડી તે બોલ્યો: “નમસ્તે, હું મહાકવિ ગુન્દરમ્.”

મેં કહ્યું: “હું ભગવતીપ્રસાદ દવે.”

તેણે કહ્યું: “આપે ઓળખાણ આપવાની ન હોય. હું વર્ષોથી ન્યૂયોર્કમાં રહું છું. પણ ગયે વર્ષે આપની ષષ્ટિપૂર્તિ ગુજરાતમાં ઉજવાઈ તેની મને ખબર છે. આપને બે લાખ રૂપિયાની થેલી અર્પણ થયેલી તેની પણ મને જાણ છે.”

તેની ઉંમર પાંત્રીસેક વરસની હશે. પહેલાં તેણે જ્યારે ફોન પર વાત કરી હતી ત્યારે ‘મહાકવિ ગુન્દરમ્’ના નામે મારા મનમાં ઉત્સુકતા જગાડી હતી. હવે તેમાં આશ્ચર્ય પણ ભળ્યું. એ બોલ્યો: “આપનાં કાવ્યો ને નિબંધો તો અમે ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોમાં ભણ્યા છીએ. આપ તો ગુજરાતનાં રત્ન છે. આપે તો ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે, નહિ?”

મેં ખૂબ નમ્રતાથી કહ્યું: “હા, સાઠ સિતેર ખરાં.” “આપ હવે અમેરિકામાં જ રહેવાના છો તેથી અમેરિકાનાં ગુજરાતીઓને આપનો લાભ મળશે.”

મેં કહ્યું: “આખી જિંદગી ગુજરાતમાં વીતી એટલે અહીં રહેવાનું મન નથી થતું.”

તે બોલ્યો: “અરે! એ શું બોલ્યા? મન નથી થતું? એક વાર ડોલર કમાતા થઈ જશો ત્યાં ભૂતકાળ ભૂલી જશો ને... ને... ભવિષ્યનાં સપનાં જોતાં થઈ જશો. કોઈક દેશીના સ્ટોરમાં લાગી જાવ.”

મેં કહ્યું: “મને નોકરીની ઇચ્છા નથી. અહીં રહીને ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરવાનો જ મારો તો ઈરાદો છે.”

તેણે ઝટ દઈને કહ્યું: “તો પછી જોડાઈ જાવ મારી સાથે. આપણું બંનેનું ધ્યેય એક જ છે. હું પણ મા ગુર્જરીની સેવા કરું છું.”

મેં પૂછ્યું: “તમે શું કરો છો?” એ કહે: “આમ તો આપણે ડાયમંડમાં છીએ. પરંતુ ગઝલો લખું છું; કાવ્યો લખું છું ને જ્યારે લખવાનો કંટાળો આવે ત્યારે હાઈકુ લખી નાખું છું.”

“તમને અમેરિકાના ગુજરાતીઓએ મહાકવિનો ખિતાબ આપ્યો છે?” મેં નમ્રતાથી પૂછ્યું.

“અરે મુરબ્બી! ખિતાબ તો અંગ્રેજો આપતા. એ જમાના ગયા હવે તો ખિતાબ આપણી જાતે સર્જવાના; પછી તે કોઈ પણ ક્ષેત્ર હોય. તમે એમ માનો છો કે રજનીશજીને બ્રહ્માએ ‘ભગવાન’ બનાવેલા? અરે! ગઈ કાલ સુધી સિનેમાનાં ગાયન ગાનારા આજે પંડિત થઈ ગયા છે અને નૌશાદઅલીના

ઓરકેસ્ટ્રામાં સારંગી વગાડનાર આજે ઉસ્તાદ થઈને બેઠા છે. ગુજરાત માટે કહેવાય છે કે હવે કોઈ મહાકવિ પેદા થવાનો નથી. તે મારાથી સહન ન થયું. આમ તો કવિતા લખું એટલે હું કવિ ગણાઉં જ. પરંતુ તેથી વધુ તો હું અનુભવી છું. એટલે મારું નામ મુકેશમાંથી મહાકવિ કરી નાખ્યું.”

મેં કહ્યું: “એમ મહાકવિ ન થવાય.”

“કેમ ન થવાય? જો હું જ મારી જાતમાં ન માનું તો બીજાં કેવી રીતે માનશે? આઈ એમ ગોઇંગ ટુ સેલ માય આઇડિયા ટુ ગુજરાતી પીપલ. હા, હવે મારા પછી ગુજરાતમાં કોઈ મહાકવિ નથી થવાનો એ વાત કબૂલ.”

મેં પૂછ્યું: “પ્રાચીન કાવ્યોનો અભ્યાસ કર્યો છે, ખરો?”

તે બોલ્યો: “મુરબ્બી! આ નવો યુગ છે. એરોપ્લેનનો, ટી.વી.નો ને ફેક્સ મશીનનો. તમે જ વિચારો આ બધું નરસિંહ મહેતાને મળ્યું હોત તો? મહેતાજી પોતાના ઘરમાં હરિજનોને બેસાડી ચાનો ધૂંટડો ભરતાં ટી.વી. જોતા હોત ને બાઈ મીરાં કૃષ્ણને યાદ કરવાને બદલે ફોન પર કલાકો સુધી બહેનપણી જોડે વાત કરીને ઝેર ઉતારવાના કીમિયા શોધતાં હોત.”

હું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. કંઈ કહેવા માટે મૂર્છા વળે એ પહેલાં એણે ઉમેર્યું: “મારા પ્રિય કવિ સુન્દરમ્’ તેમને સન્માનવા મેં ‘ગુન્દરમ્’ નામ પસંદ કર્યું છે. બાકી, આજકાલના કવિઓની કૃતિની વાત તો બાજુ પર રાખો એમનાં નામ જુઓ તો એ નામનાં પણ ઠેકાણાં નહિ.”

વિષય બદલવા મેં પૂછ્યું: “તમે હજી હૅટ કેમ ઉતારી નથી?” “મહાશય, એમ પૂછો કે હૅટ કેમ પહેરી છે? આ હૅટ પણ

મારા મહાકવિ થવાના આઇડિયામાં ઉપયોગી છે. આ જમાનો ટ્રેડમાર્કનો છે. મેં બધા જ સાક્ષરોની તસવીરોનો અભ્યાસ કર્યો છે. કોઈ ડગલાં ભરનારને પણ કહો કે કવિ નર્મદના કાવ્યની બે લીટી બોલો તો તેને ફાંફાં પડી જશે. પણ તેમનો લંબગોળ પાઘડીવાળો ફોટો એ તરત જ ઓળખી કાઢશે.”... અને તે મંદ મંદ હસવા લાગ્યો. જાણે સૂચવતો ન હોય કે હું તમારા કરતાં હોશિયાર છું.

હસવાની વાત તો બાજુએ રહી, આ મૂરખ માણસ મને આંચકા પર આંચકા આપ્યે જતો હતો. હું કંઈ કહું તે પહેલાં જ એણે કહી નાખ્યું: “મુરબી! મૂળ વાત પર આવું. મારો ઇરાદો આપને મારી ગઝલો અને કાવ્યો વંચાવવાનો છે. હું મારી ફાઈલો લાવ્યો છું. આશરે ચારસો પાંચસો કૃતિઓ હશે.”

મેં કહ્યું: “જુઓને તમારાં કાવ્યો સાંભળવાનું આપણે પછી રાખીએ તો કેવું? તમે આવતા રવિવારે આવો. મારો વિચાર છે કે તમારો લાભ આપણા ગુજરાતના જાણીતા ગઝલકાર નરભેરામ જરીવાલા તથા ચંપાબહેન ચોરસિયાને પણ મળે. એ બંને ન્યૂયોર્કમાં જ રહે છે. હું તે બેયને આમંત્રણ આપીશ અનુકૂળ હશે તો તેઓ જરૂર આવશે.”

તે કહે: “સારું, ત્યારે અત્યારે તમને જવા દઉં છું. પણ આવતા રવિવારે તો તમારે મારી ગઝલો સાંભળવી જ પડશે” આટલું કહી તે ઊઠ્યો. જતાં જતાં વળી કહે કે: “એમ કરો... આ ફાઈલો અહીં મૂકતો જાઉં છું.” મેં કહ્યું: “ના, હં. તમે જ અમને ત્રણેને વાંચી સંભળાવજો ને.”

અઠવાડિયું તો ક્યાં વીત્યું તે ન સમજાયું. મેં નરભેરામ

તથા ચંપાબહેનને મહાકવિ ગુન્દરમ્ વિશે વાત કરી. એ લોકોનેય હસવું આવ્યું... ને નરભેરામે તો મને કહ્યું પણ ખરું: “તમારે આવા લોકોને મોઢે ન ચઢાવવા જોઈએ.” ચંપાબહેને કહેલું: “મને નવી પેઢીનાં કાવ્યો વાંચવાં ગમે છે. એને જરૂર બોલાવો. આપણને આનંદ આવશે.”

ને રવિવારે અમે ત્રણ બેઠાં હતાં; મજાની વાતો ચાલતી’તી ત્યાં બેલ વાગ્યો. બારણું ખોલ્યું; સામે મહાકવિ ઊભો હતો. મેં આવકાર આપ્યો: “આવો, તમારી જ રાહ જોવાય છે.” મેં જોયું તો ચંપાબહેન હસવું ખાળી શકતાં નહોતાં. તે બોલ્યો, “મારી હેંટ જોઈને હસો છો ને? જો એમ જ હોય તો મારો આઈડિયા કામ કરી ગયો. જુઓ તમારું ધ્યાન કેવું ખેંચ્યું?”

મેં પૂછ્યું: “તમે ગઝલો લાવ્યા છો ને?” તે બોલ્યો: “ગઝલો અને કાવ્યો પણ. ઉપરાંત થોડાં હાઈકુ પણ.” મહાકવિ બેઠો. પછી નરભેરામ તરફ જોઈને કહે: “ગુજરાત સરકારે તમારા કાવ્યસંગ્રહને ઇનામ તો આપ્યું પરંતુ તમારું લખાણ આપણને પસંદ નથી. મને લાગે છે કે આપણા દેશની પ્રણાલી મુજબ ઇનામ મેળવવામાં મિત્રોએ મદદ કરી છે.” નરભેરામ માટે આ વાત અસહ્ય હતી. તેઓ કંઈ પણ બોલે તે પહેલાં મહાકવિએ આગળ ચલાવ્યું: “બહેન, તમારાં કાવ્યો સરળ છે; પરંતુ ઝાડપાન, પાણી પથ્થર, આત્મા-પરમાત્મા સિવાય તમારે બીજું પણ કંઈક લખવું જોઈએ” અને પછી ધીરે રહીને ઉમેર્યું: “શરાબ પર લખો; શરાબ પર. પેલા અમિતાભ બચ્ચનના પિતાએ વિના દારૂ પીધે ‘મધુશાલા’ પર લખ્યો રૂપિયા બનાવ્યા.”

નરભેરામ કહે: “મહાશય, એ બધાંની વાત મેલો, તમે શાના પર લખો છો?”

“મારે હાથે જે કંઈ ચઢે તેના પર લખી નાખું.” અમે ત્રણે એકસાથે જ બોલ્યાં: “એટલે?”

તે ઠાવકાઈથી બોલ્યો: “જુઓ ગાલિબના જમાના પહેલાંથી ગઝલો લખાય છે. આજ સુધીમાં હજારો શેર શાયરી લખાયાં છે. તેની આપણા ગુજરાતીઓને તો ક્યાંથી ખબર હોય? તેનો પરિચય કરાવવા હું તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરું છું. મારું ભાષાંતર બહુ ઉત્તમ નથી થતું. પણ જો તેમાં મૂળ કૃતિનો અણસાર પણ ન આવતો હોય અને મૂળ કૃતિનો ભાવ પણ અંદર ન આવતો હોય તો તે મારી મૌલિક કૃતિ જ કહેવાય ને?”

નરભેરામ કહે: “એને મૌલિક રચના નહિ તફડંચી કહેવાય.”

મહાકવિ ગુન્દરમ્ બોલ્યો, “મને કંઈ વાંચવા દેશો કે પછી તમારું જ હાંક્યે રાખશો?”

તેણે હાથમાં ફાઈલ લીધી ને કહ્યું: “જુઓ એક શેર પેશ કરું છું...”

નજર છે ક્યાં અને નિશાન છે ક્યાં
તમે તો ગજબની કરામત કરો છો?
વાતો વાતોમાં અમને ઘાયલ કરીને
તમે તો ગમ્મતની કયામત કરો છો.
પસંદ છે અમને ઘાયલ થવાનું
નિશાન બનવું અમને ગમે છે.

ગણાવી મુશ્કેલીઓ મહોબ્બતના રાહની,
તમે તો સફરની હોનારત કરો છો.”

ત્યાં તો ચંપાબહેન કહે: “વાહ ભાઈ! વાહ.” મેં કહ્યું:
“સરસ.” નરભેરામ તાકી રહ્યા. તે કંઈ જ ન બોલ્યા. ગુન્દરમ્
બોલ્યો: “આમાં તમને અનુવાદની ગંધ આવી? કહો જોઉં.” પછી
ઉમેર્યું: “આ તો ફિલ્મ સી.આઈ.ડી.”નું શમશાદ બેગમે ગાયેલું
ગીત “કહીં પે નિગાહેં કહીં પે નિશાના.”

નરભેરામ કહે: “આમ તે ગઝલ લખાતી હશે? ગઝલ
લખવા દિલમાં દર્દ જોઈએ. ભગ્ન હૃદય સાથે ગઝલ લખો તો
રંગ જામે.”

તે બોલ્યો: “મૂરખ હોય તે પ્રેમમાં નિષ્ફળ જાય. બંદા
તો પડોશીની છોકરી પર જ દોરી નાખતા; પરણ્યા પણ તેને જ
ને તેય પરનાતના પડોશી.”

ચંપાબહેન કહે: “ચાલો, બીજી એકાદ કૃતિ વાંચો.”

મહાકવિએ ફાઈલનાં પાનાં ફેરવ્યાં ને કહે: “આનો
પાયો સંસ્કૃતનો છે. સાંભળો...

“સ્મિતમય આ વદન પ્રકાશપુંજ રેલાવે.

શ્યામલતા તારા કેશની હૃદયકુંજ સજાવે.

સ્વર્ણિમ તારી કાયા ને છલકાતું ચૌવન

પ્રિયે! ઓહ, પ્રિયે! સર્વત્ર પ્રણયગુંજ ફેલાવે.”

નરભેરામ કહે: “તમે પ્રાસાનુપ્રાસ સારા ગોઠવ્યા છે;
કલ્પના પણ સુંદર છે. પરંતુ કૃતિ કંઈ જામતી નથી.” ત્યારે
ચંપાબહેન કહે: “આ પણ અનુવાદ જ હશે, નહિ?”

“હાસ્તો...” તે બોલ્યો: “પારસમણિ કિલ્મમાં હેલનનો ડાન્સ નહોતો?”

“હંસતા હુઆ નૂરાની ચહેરા;
કાલી ઝુલ્ફે રંગ સુનહરા
તેરી જવાની તોબા તોબા
દિલરુબા, દિલરુબા.”

“તમને લોકોને એ બહુ નહિ સમજાય. હેલનના ભક્તોને કવિતાનું ભાન નહિ ને કવિતાના ભક્તોને હેલનમાં રસ નહિ. એટલે વાત જ શી કરવી?”

મેં તેને પૂછ્યું: “તમે માણસ તો સારા દેખાઓ છો પછી આવું શા સારુ કરો છો?”

તે બોલ્યો: “મુરબ્બી, જમાનો રિસાઈકિલંગનો છે: જૂની વસ્તુ નવા સ્વરૂપે હાજર કરવાનો યુગ છે. જુઓને... ગઝલો બધી આપણી નથી ને આપણી છે તે ગઝલો નથી. ગઝલો મૂળ તો ઉર્દૂની. આપણાં બહુ બહુ તો પ્રભાતિયાં ને ભજનો; બાકી કાવ્યો ને ગરબા.”

નરભેરામ કહે: “હવે બંધ કરો તમારો બકવાસ. મને લાગે છે કે હવે આપણે છૂટા પડવું જોઈએ.” જેવા નરભેરામ સોફા પરથી ઊઠ્યા કે મહાકવિ બોલ્યા: “અરે! બેસો, બેસો, તમને જોઈને મને હાઈકુ સ્ફુર્યું.

સોફામાં બેઠા.
મરણ પંજામાં
જીવન ડૂબે.

“તમે આને હાઈકુ કહો છો?” નરભેરામ બોલ્યા:

“હાઈકુમાં તો પાંચ, સાત ને પાંચમી શ્રુતિ સંખ્યા ત્રણ પંક્તિમાં હોય છે. ‘મરણ પંજામાં’ તો છ અક્ષર જ થયા.” મહાકવિ કહે: “તમે કવિ છો છતાં તમારું ગણિત પાકું છે. બાકી આજકાલ કવિઓ સમાસ અને છંદમાં લખવાને બદલે અપદ્યાગદ્યમાં લખે છે. કારણ કે એમનું ગણિત જ કાચું હોય છે. સારું તો ‘મરણ પંજામાં’ને બદલે કરી નાખો ‘મરણના પંજામાં’ થઈ ગયા કે નહિ સાત અક્ષર?”

મારાથી હવે ન રહેવાયું. મેં કહ્યું: “હું તમને ફરીથી પૂછું છું કે આમ કરવાનો અર્થ શો છે?”

તે કહે: “હું પણ એમ જ પૂછું છું. મારી કૃતિ કોઈ છાપે નહિ ત્યાં સુધી એનો શો અર્થ છે? નાટક ભજવાય નહિ ને કાવ્ય છપાય નહિ તો વાંઝિયા કહેવાય. આપણને તમારો સપોર્ટ જોઈએ છે.” હવે નરભેરામ ખરેખર બગડ્યા.

“ચાલતી પકડો. મોટા સપોર્ટ શોધવા નીકળ્યા છો તે.”

મહાકવિ, નરભેરામ તરફ જોયા સિવાય મને કહે: “આવતા મહિને ન્યૂયોર્કમાં કવિસંમેલનના પ્રમુખ આપ થવાના છો એવી મને ખબર પડી છે. આપ તેમાં મને કાવ્યપઠન કરવાની તક આપો.”

હું કંઈ બોલું તે પહેલાં નરભેરામ કહે: “એ સંમેલનમાં તો આખા યુ.એસ.એ.માંથી ખાસ આમંત્રિત કરેલા ખ્યાતનામ કવિઓ આવશે. એમાં તમારું કામ નહિ.” “કેમ મારું કામ નહિ?” એ બોલ્યો, “મારી બધી કૃતિઓ તો વાંચી જુઓ.”

ચંપાબહેને સ્પષ્ટતા કરી, “ભાઈ, એમાં એવા કવિ-

શાયરોને આમંત્રણ આપ્યાં છે કે જેમનાં નામ વાંચી લોકો ટિકિટ ખરીદે.”

તે બોલ્યો: “જાહેરખબરમાં તમે મહાકવિ ગુન્દરમ્ છપાવશો તો લોકોને લાગશે કે આ તો સુન્દરમ્ ની જગ્યાએ ગુન્દરમ્ છપાઈ ગયું છે. એટલે વધારે લોકો આવશે.”

નરભેરામ કહે: “પણ તમને સાંભળશે કોણ?”

તે હવે ગરમ થયો અને બોલ્યો “તમારા કરતાં મને વધુ સાંભળશે ને પસંદ કરશે.”

નરભેરામ પણ ગાંજ્યા જાય તેમ નહોતા. તે કહે: “તમે ખોટો ફાંકો ન રાખો.”

મહાકવિ હવે રંગમાં આવી ગયો, કહે: “તમારી કવિતા કરતાં, લોક મારી કવિતા વધારે પાસ કરશે; મારવી છે શરત?”

નરભેરામ કહે: “શા માટે શરત મારવા તૈયાર થાવ છો, નાક કપાઈ જશે.”

તે બોલ્યો: “નાકની વાત જવા દો; ડોલરની વાત કરો ડોલરની” અને પછી શરત મૂકી:

“જો લોકો મારી કૃતિ કરતાં તમારી કૃતિને વધુ પસંદ કરે તો મારે તમને પાંચસો ડોલર આપવા.” ચંપાબહેન કહે: “લ્યો. આ મજાની વાત થઈ. રમત જામશે. નરભેરામ! મારો શરત. આપણે તમારી તરફ છીએ.”

નરભેરામ કહે: “તમારી કૃતિ ખરેખર વખણાવવાની નથી; પણ મારી પાસે તમને આપવા માટે પાંચસો ડોલર નથી.”

હવે મહાકવિ બોલ્યો: “જો લોકોને તમારી કૃતિ પસંદ પડે તો હું તમને પાંચસો ડોલર આપીશ અને લોકોને મારી કૃતિ

ગમે તો તમારે મને ફક્ત સો ડોલર આપવા છે શરત કબૂલ?”

ચંપાબહેન કહે: “નરભેરામ! હા પાડી દો. તમે ચોક્કસ જીતી જશો. પણ હા, લોકોની પસંદગી કેવી રીતે નક્કી કરવાની?”

મહાકવિ કહે: “સીધી વાત છે. આપણે બંને જણે આપણી કૃતિ સંમેલનમાં વાંચવાની; જેની કૃતિને વધુ તાળીઓનું માન મળે તે વ્યક્તિ જીતી. કોને વધારે તાળીઓનું માન મળ્યું છે તે નક્કી ભગવતીપ્રસાદ કરે.”

મેં કહ્યું: “મહેરબાની કરીને મને આમાં ન સંડોવશો... અને તમારે એવી શરત શા માટે મારવી છે?” પણ બેમાંથી કોઈ માન્યું નહિ. નરભેરામ કહે: “મારા સો ડોલર અને તમારા પાંચસો ડોલરની શરત મંજૂર છે. અને ભગવતીભાઈ! તમે નિર્ણાયક. તમે જે કહેશો તે મને માન્ય રહેશે.” બધાં સહમત થયાં.

મહાકવિના ગયા પછી અમે એકલા પડ્યા ત્યારે નરભેરામને મેં કહ્યું: “તમારા જેવા ખ્યાતનામ કવિએ ચિંતા કરવાનું કંઈ ખાસ કારણ નથી.” ચંપાબહેનને મજા આવી ગઈ. નરભેરામ ઊઠ્યા. તેમને જતાં જોઈ હું બારણું બંધ કરવા ઊઠ્યો ત્યારે નરભેરામ પાછા ફરી મને પૂછે: “હેં ભગવતીપ્રસાદ! એ મારો બેટો જીતી તો નહિ જાય ને?”

કવિસંમેલનનો દિવસ નજીક આવતો ગયો. નરભેરામે ત્રણ-ચારવાર પોતાની કૃતિઓ મને તથા ચંપાબહેનને સંભળાવી ને કેટલીયે વાર પૂછ્યું: “શું લાગે છે? હું જીતીશ તો ખરો ને?” મેં તેમને કહ્યું: “પેલા મહાકવિ તો જોડકણાં કરે છે એને કવિતા કે

ગઝલ ન કહેવાય.”

મને લાગ્યું કે ગમે તે હોય પણ આ મહાકવિએ નરભેરામમાં ગભરાટ પેદા કરી દીધો છે.

ને આખરે એ કયામતનો દિવસ આવ્યો. કવિસંમેલનમાં મહાકવિ યુનિફોર્મ પહેરીને આવી ગયો હતો. કવિઓ, શાયરો સ્ટેજ પર બેઠા હતા. હું પ્રમુખ તરીકે સૌની વચ્ચેની બેઠકમાં હતો. મારી બાજુમાં ચંપાબહેન અને તેમની બાજુમાં નરભેરામ બેઠા હતા. સભામાં બસો-ત્રણસોનો શ્રોતાસમૂહ હતો. સૌના વારા આવતા ગયા. ચંપાબહેને બે કાવ્યો વાંચ્યાં. નરભેરામે એમની બે ગઝલો વાંચી. એમને ઠીક ઠીક આવકાર મળ્યો. નરભેરામ મને કહે: “કેટલા શ્રોતાઓએ તાળી પાડી તે તો બરાબર યાદ છે ને?”

થોડા વખત પછી મહાકવિનો વારો આવ્યો. લોકોએ આ વિચિત્ર વ્યક્તિને જોતાં મજાકમાં તાળીઓ પાડી મહાકવિએ વળીને નરભેરામ તરફ જોયું. નરભેરામ મને કહે: “આ ન ગણાય હં, આ ન ગણાય.” મેં આંગળી મોં પર મૂકી કહ્યું: “તમે ચૂપ રહો.” મહાકવિને હવે મોકળું મેદાન મળ્યું તેણે માઈકમાં કહ્યું: “આપણા મહાન કવિ સ્નેહરશ્મિનાં થોડાં હાઈકુ આપની સમક્ષ રજૂ કરું છું. એ મહાન આત્માને અંજલિ આપવા તેને આપ સૌ તાળીઓથી વધાવી લેશો.”

એનું વાક્ય પૂરું થતાં પહેલાં જ નરભેરામ ચંપાબહેનના ખોળામાં ઢળી, બે હાથે મારો ખભો હયમચાવી બોલ્યા: “આ ન ગણાય, આ તાળીઓ ન ગણાય. એણે પોતાની રચનાઓ રજૂ કરવી પડે. શરત એની કૃતિઓની છે.

स्नेहरश्मिनी कृतिओथी तो ताणी पडे ज ने!" में इरीथी तेमने
कह्युं: "शांति राप्पो" ने महाकविअे यालु कर्युं:

“सोझामां बेठा

मरएना पंजामां

जुवन सूबे.”

ओक्टोबर, 1993

મેઘદૂત

અનુક્રમણિકા

તે ટપાલી હતો. મને ટપાલ આપવા આવ્યો. “તમારી ગર્લફ્રેન્ડનો પત્ર લાવ્યો છું.”

હું હસ્યો, “મારી ગર્લફ્રેન્ડનો જ પત્ર છે એમ કેમ કહેવાય?”

તે બોલ્યો, “જરા અક્ષર તો જુઓ. પત્નીઓ મરોડદાર અક્ષર કાઢવા નવરી નથી હોતી. અને તમારા લેટર પર તો પાછું ફૂલ ચીતર્યું છે.”

મનુ ટપાલીનો પરિચય પહેલો હતો મારા માટે. મને માણસ ના ગમ્યો.

તે બોલ્યો, “કોઈ છોકરી ફસાવી છે?”

“ના, આ છોકરી સાથે તો મારા વિવાહ થયા છે. પરંતુ આમાં તમારે શું?”

તે બોલ્યો, “આટલાં વરસોમાં ઘણાંએ પ્રેમપત્રો આ આંગળીઓને સ્પર્શી ગયા છે. પત્રોનું સોટિંગ કરું છું ત્યારે જો કોઈ પ્રેમપત્ર હાથમાં આવી જાય તો આખા શરીરમાં ઝણઝણાટી થાય છે.”

પછી ધીમેથી બોલ્યો, “તમારે પત્ર નથી વાંચવો? પરબીડિયું ફાડોને!”

મેં કહ્યું: “તમતમારે રસ્તે પડો, એમાં તમારે શું છે?”

તે કહે કે “મને પ્રેમીઓના મોં પર પ્રેમના ભાવ

જોવાનો આનંદ આવે છે.”

આ માણસ મને ન ગમ્યો. હું તાજો એન્જિનિયર હતો. તાજી નોકરી મળી હતી અને તાજા વિવાહ થયા હતા. છોકરી અમદાવાદની અને નોકરી વલસાડ પાસે આવેલ અતુલ ગામના અતુલ પ્રોડક્ટ્સમાં.

આ એ સમયની વાત છે જ્યારે ટેલિફોનનું ચલણ નહોતું બધાં કામ પત્રવ્યવહારથી થતાં. અગત્યના સમાચાર તારથી પહોંચતા. પત્રો લખવા અને મેળવવા એ જીવનનું એક રસમય પાસું હતું.

ત્યારે હું અતુલ પ્રોડક્ટ્સના કર્મચારીઓના બે રૂમના રહેઠાણમાં રહેતો હતો. ગામમાં કંપની અને મારા ક્વાર્ટર્સ વચ્ચે એક માઈલ નિર્જન રસ્તો હતો. જ્યાં એક લીમડા નીચે બે રૂમની પોસ્ટ ઓફિસ હતી. સળિયાવાળી એક બારી હતી જ્યાંથી બધો વ્યવહાર થતો. પોસ્ટ ઓફિસ બસ સ્ટેન્ડ તરીકે પણ વપરાતી. વલસાડથી આવતી બસમાં પોસ્ટના કોથળા ચઢાવાતા અને ઉતારાતા. દવે સાહેબ પોસ્ટ માસ્ટર, મનુ ટપાલી અને ધક્કા ખાવા માટે એક છોકરો કામ કરતા હતા.

બે દિવસ પછી લંચમાં પોસ્ટ ઓફિસ પાસેથી ઘેર જતો હતો ત્યાં સળિયાવાળી બારીમાંથી કોઈકે બૂમો પાડી. “ઓ ભદ્રભાઈ, ઓ ભદ્રભાઈ” જોયું તો મનુ ટપાલી હતો. નજીક ગયો તો કહે, “લો, શિલ્પાબહેનનો કાગળ આવ્યો છે. બીજાં બધાંને 4 વાગ્યે ડિલીવરી થશે તમને અત્યારે 12 વાગ્યે. મારી પાસે ચારસો-પાંચસો ટપાલ છે. પણ શિલ્પાબહેનનો કાગળ તો મારા હાથમાં ફટકરતો ચોંટી ગયો.” તેણે શિલ્પાનો પત્ર પોતાના

ખમીસના ડાબા ખિસ્સા પર ઘસીને મને આપ્યો.

મેં કહ્યું, “મને આવી રીતે ટપાલ નહીં આપવાની, ઘેર નાખી જવાની.”

આ માણસ મને જરા ય ન ગમ્યો.

બે-ત્રણ દિવસ થયા હશે અને એ શિલ્પાનો પત્ર લઈને સીધો મારા ઘરમાં ધૂસી આવ્યો. હું આગલા રૂમમાં બેઠો હતો. પત્ર આપી અને તે ખુરશી પર બેસી ગયો. તે બોલ્યો, “લો તમે તો ઘરમાં મધુબાલાનો ફોટો રાખ્યો છે ને!”

“એ મધુબાલા ન્હોય, મારી ફિયાન્સી શિલ્પા છે.”

“ના હોય. ગજબનો ફોટો છે. શિલ્પા તો મધુબાલાને પણ ટપી જાય તેવી છે.”

મેં વિચાર્યું “મારો બેટો શિલ્પાબહેન પરથી શિલ્પા પર આવી ગયો.”

મેં પૂછ્યું “તમે પરણેલા છો?”

તે બોલ્યો “એક છોકરી આપણું દિલ તોડી ગઈ છે ત્યારથી પરણવાનું મન નથી થતું. જો શિલ્પા જેવી છોકરી મળે તો કાંઈ વાત બને!”

મેં કહ્યું, “દુનિયામાં શિલ્પા એક જ છે.”

તે બોલ્યો, “એ જ મોટું દુઃખ છે ને! આ શિલ્પા કરે છે શું?”

“હાલ તે એમ.એ. કરે છે, અમદાવાદમાં. દોઢ બે વરસ પછી પરણીશું. વિવાહ થયે મહિનો થયો છે.”

મેં વિચાર્યું, આ માણસને શિલ્પાની વાતોથી દૂર રાખવો. આ માણસ મને ન ગમ્યો.

એક રવિવારે સાંજે મનુ મારે ત્યાં આવ્યો. બોલ્યો કે “શહેરમાં ગયો હતો ત્યાંથી તમારા માટે ગિફ્ટ લાવ્યો છું.”

મેં બોક્ષ ખોલીને જોયું તો અંદર બે ગુલાબી પેડ હતાં સાથે મેચિંગ કલરનાં ગુલાબી કવર હતાં. હું કાંઈ બોલું તે પહેલાં તે શિલ્પાના ફોટા તરફ હાથ કરીને બોલ્યો, “આવી છોકરીને લીટીઓવાળા કાગળમાં પત્રો લખાતા હશે? આને માટે તો અત્તરની સુગંધવાળા કાગળ જોઈએ.”

મેં ડાહ્યા થઈને કહ્યું કે, “પત્રના રૂપરંગ કરતાં તો લખાણ અગત્યનું હોય છે.”

“તમે એન્જિનિયર થયા તોપણ આટલું વિચારતા નથી? પત્રના રૂપરંગ પરથી લખનારનો સ્વભાવ-ધંધો બધું ખબર પડે. મોહનલાલ બીડીવાળાની ટપાલમાં છીંકણી ગંધાય. તેલના ડાઘાવાળી કે ચાસણીની ગંધવાળી ટપાલ એટલે પ્રભુદાસ કંદોઈની.” તેણે આગળ ચલાવ્યું, “આ મધુબાલાને તમે સેન્ટેડ કાગળમાં લખો તો તે તમારી કદર પણ કરે.”

તેની આ ડાહી ડાહી વાતો ન ગમી. આ ગુલાબી લેટર પેડ ફેંકી દેવાનું નક્કી કરી નાખ્યું.

આ વાતને ચાર-પાંચ દિવસ થયા હશે અને શિલ્પાનો પત્ર આવ્યો. મેં જોયું તો ગુલાબી કવર હતું. અંદર શિલ્પાએ લખ્યું હતું, “વિવેક, તેં કદી તારા મિત્ર મનુકુમાર વિષે કશું જણાવ્યું જ નથી ને! લાગે છે કે તારા બાળપણના મિત્ર હશે. તેમણે આ સરસ ગુલાબી કાગળો, મોગરાની સુગંધવાળા મને મોકલ્યા છે અને સાથે તેમણે પોતાનો પરિચય આપતો પત્ર પણ લખ્યો છે. છેવટે તને તે નવા ગામમાં આપણી વ્યક્તિ

મળી ખરી!”

વાંચતામાં મારી કમાન છટકી. આ માટું બેટું કારકુનિયું સમજે છે શું? મારી શિલ્પાને કાગળ લખ્યો? હું દોડ્યો પોસ્ટ ઓફિસ તરફ. લાઇનની પરવા કર્યા વિના હું સીધો બારી પર પહોંચી ગયો. મને જોઈને તે બોલ્યો. “મને ખાતરી હતી કે તમે જરૂર આવશો. તમારે મારો આભાર માનવાની જરૂર નથી. કેમ, શિલ્પા ખુશ છે ને!” સૌની હાજરીમાં મેં મોટા અવાજે કહ્યું, “તું તારું કામ કર અને અમને પડતાં મૂક. તેં શિલ્પાને કાગળ લખ્યો જ કેમ?” તેણે બારી બહાર ઊભેલા એક બે જણ તરફ જોઈને કહ્યું, “જોયું ને! કોઈનું આપણે કામ કરવા જઈએ તો લોકો આપણને કેવા બદનામ કરે છે?” મારી આજુબાજુ મેં જોયું અને હું ખાસિયાણો પડી ગયો. હું કડવો ધૂંટડો ગળી ગયો. બોલ્યા વિના હું ચાલતો થયો. રાતે મને ઊંઘ ન આવી.

આ માણસને મારી નાખવાની ઇચ્છા થઈ.

બેચાર દિવસ પછી તે મારા ઘર પાસેથી પસાર થતો હતો. તેણે મને જોયો, જોઈને તે અંદર આવ્યો. તે બોલ્યો, “તમને વાંધો ન હોય તો એક વાત જણાવું.”

મેં કહ્યું કે “વાંધો છે.”

“વાંધો તો હોવો જ જોઈએ ને! જો કોઈ મારી બૈરીને કાગળ લખે તો મને ન ગમે.”

“તો પછી મને કેવી રીતે ગમે? અને બીજી વાત કે શિલ્પા હજી મારી બૈરી નથી બની.”

તે નફફટ બોલ્યો, “તમારી વાત ખરી છે. એ તમારી બૈરી નથી એટલે તો મેં પત્ર લખ્યો.”

“આમાં તમને ખોટું નથી દેખાતું?” મેં પૂછ્યું.

“એમાં ખોટું શું છે?” તેણે પૂછ્યું.

“એક બાજુ તમે મને મિત્ર ગણો છો અને બીજી બાજુ મારી ફિયાન્સીને – મારી વાગ્દત્તાને તમે પત્રો લખો છો?”

“ચોરીછૂપીને થોડા લખું છું? તમારી પરવાનગીથી લખું છું.”

“પરંતુ તમે પરવાનગી માગી છે જ ક્યાં?”

“તમને જણાવવાનો તો હતો જ એટલે એ કાંઈ છૂપું થોડું છે? અને તમને પહેલેથી પૂછું તો તમારું ખરાબ લાગે અને તમે એકલા ગુલાબી પત્રો લખ્યા કરો તે સારું લાગતું હશે? પત્રોની તો જુગલબંધી થવી જોઈએ.”

આ માણસ ન જોઈએ મેં તેને ઘરમાંથી જતા રહેવાનું કહ્યું. એ મને ખૂંચવા લાગ્યો. સાલો, મારી સાથે વાતો કરતાં કરતાં શિલ્પાના ફોટા તરફ જોતો હતો. લાગે છે કે એની નજર શિલ્પા પર છે. ન જાણે કેવા વિચારો કરતો હશે. આ માણસને મારી નાખવો જોઈએ.

ત્રણચાર દિવસ પછી શિલ્પાનો પત્ર આવ્યો. “વિવેક, આ શી ગરબડ છે? તારા મિત્ર મનુકુમારનો પત્ર હતો. તેમાં તેમણે લખ્યું છે કે તેમણે તને ગુલાબી કાગળો આપ્યા તે તને ગમ્યું પરંતુ મને મોકલ્યા તે તને નથી ગમ્યું. તેં પોસ્ટ ઓફિસમાં બૂમો પાડીને ઝઘડો કર્યો. બિચારાનું દિલ તૂટી ગયું. તેણે ગુલાબી લેટર પેડ પાછાં મંગાવ્યાં છે. પરંતુ હું તે નથી મોકલવાની તું મારા વતીનું થેંક્યૂ કહી દેજે!”

સાલાને થેંક્યૂ શેનું કહેવાનું? મારો મિજાજ ગયો અને

મારી નાખવાની ઇચ્છા થઈ. હું દોડ્યો પોસ્ટ ઓફિસ તરફ. તે અંદર ઊભો હતો. મને જોઈને બારીની નજીક આવ્યો. મેં તેના શર્ટના કોલરને ખેંચીને બે સળિયા વચ્ચે તેનું માથું અડાડ્યું. અંદરથી દવેસાહેબ પોસ્ટ માસ્તર તેને બચાવવા ધસી આવ્યા.

મેં તેમને કહ્યું કે “આ નાલાયકને મારાથી દૂર રાખો નહીં તો તેને હું મારી નાખીશ.”

આ વાતને માંડ અઠવાડિયું થયું હશે અને શિલ્પાનો પત્ર આવ્યો. “વિવેક, તને થઈ ગયું છે શું? તું મનુકુમારને મારવા પોસ્ટ ઓફિસ પર ગયો. આપણે તે કાંઈ ગુંડા છીએ? તું સરકારી કર્મચારીને સરકારી જમીન ઉપર મારે તો સરકાર આપણને જેલ ભેગાં કરી દે. મનુકુમારે લખ્યું છે કે ફક્ત મારી શરમ ખાતર તને જવા દીધો છે. બાકી તે તારા પર કેસ કરત. તેમણે એમ પણ લખ્યું છે કે મને હજુ જોઈ પણ નથી છતાં તેમના દિલમાં મારા માટે અવર્ણનીય લાગણીઓ થાય છે. આ મારા ફોટાની અસર છે.”

આ વાંચતાં મારું લોહી તપી ગયું. મારું ચાલે તો એને આ દુનિયામાંથી ઉડાવી દઉં. પછી યાદ આવ્યું કે આ અઠવાડિયે શિલ્પાનો એક જ પત્ર આવ્યો. મનિયો પત્રો તો ગુમ નહીં કરતો હોય? સાલો, મારી ટપાલ તો નહીં વાંચતો હોય! ગુસ્સાનો, ચિંતાનો અને શંકાનો મારા મગજ પર હુમલો થયો.

આટલું ઓછું હોય તેમ તે સાંજે મને મળવા આવ્યો. મારે પણ એને મારવો હતો. સાલાનો ઉધડો લેવો હતો. તે બોલ્યો, “શિલ્પાનો પત્ર છે.”

મેં કહ્યું, “લાવો.”

તે બોલ્યો, “તમારે માટે નથી. પત્ર મારા પર છે.”

તેણે ગજવામાંથી ગુલાબી પરબીડિયું કાઢ્યું. અને મને બતાવ્યું. મારા પર ગુસ્સાનો, શંકાનો અને ચિંતાનો હુમલો પાછો થયો. મેં ત્રાડ પાડીને પૂછ્યું, “શું લખ્યું છે?”

“એ અમારા બે વચ્ચેની વાત છે.” તેણે શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

“અલ્યા, ફિયાન્સી મારી ને ગુલાબી કાગળ તારા પર?”

હું તેના તરફ ધસી ગયો અને તેને પકડીને ભીંત સાથે અથડાયો. અને એક લાફો પણ માર્યો. આ માણસની હસ્તી દુનિયામાં ન જોઈએ.

શિલ્પાનો પત્ર બીજા અઠવાડિયે આવ્યો. “વિવેક, તું તારો ગુસ્સો ઓછો કરી દે. મનુકુમારને મારવાનું છોડી દે નહીં તો મનુકુમાર તને જેલ ભેગો કરી દેશે. મેં તારા વતી માફી માગતો કાગળ લખ્યો હતો. મારે કાંઈ એને થોડું પરણવું છે? આને કારણે મને એક વિચાર આવે છે કે હજુ આપણાં લગ્ન પણ નથી થયાં અને તું મારા પર વહેમાય છે. હું જાણે તારું એક રમકડું ન હોઉં? મારું ભાવિ જીવન કેવું જશે? મનુકુમારનું પણ એમ જ માનવું છે. તેમણે તો વળી લખ્યું છે કે તું મારે લાયક નથી. આપણા સ્વભાવમાં જમીન આસમાનનું અંતર છે. વળી તું વાતવાતમાં ગુસ્સો કરે છે.”

શું હું ગુસ્સો કરું છું? – મારાથી બૂમ પડાઈ ગઈ. મારે આ કાંટાને દૂર કરવો જ રહ્યો. ગુસ્સામાં પોસ્ટ ઓફિસ તરફ ધસ્યો. સાથે ઘરમાં શાક સમારવાનું મોટું ચપ્પુ લઈ લીધું.

ટપાલ બારી પર દવેસાહેબ પોસ્ટ માસ્ટર હતા. તેમણે જણાવ્યું, “મનુ બે દિવસની રજા લઈ બહારગામ ગયો છે.”

મારો બેટો, અમદાવાદ તો નહીં ગયો હોય? મારો ગુસ્સો શંકામાં પરિણમ્યો. અને શંકાએ ચિંતાનું રૂપ ધારણ કર્યું. આખી રાત ઊંઘ ન આવી. આ માણસની હસ્તી મિટાવી દઈશ.

અઠવાડિયા પછી શિલ્પાનો પત્ર આવ્યો. “વિવેક, આજે હું ખૂબ ખુશ છું. બે ચાર દિવસ પહેલાં મનુકુમાર કોઈ સરકારી કામે અમદાવાદ આવ્યા હતા. ત્યારે આપણે ઘેર આવ્યા હતા. શું મજાના માણસ છે? પપ્પા માટે નાનખટાઈ અને ધારી લાવ્યા હતા. મમ્મી માટે કપૂરી પાન લાવ્યા હતા. કેવા સમજુ છે. પપ્પાએ આવી વ્યક્તિનો પરિચય કરાવવા બદલ તારો આભાર માન્યો છે. મનુકુમાર મારા માટે કશું લાવ્યા નહોતા. તને શંકા પેદા થાયને એટલે, જોયું મનુકુમારને તારો પણ ખ્યાલ છે. મેં સમજાવ્યું કે તું ઉદાર દિલવાળો છે ત્યારે જ તેમણે મને તેમની થેલીમાંથી એક બનારસી સાડી કાઢી આપી હતી. સાંજે મનુકુમાર મમ્મી, પપ્પા અને મને સિનેમા જોવા લઈ ગયા હતા. મનુકુમાર વિવેકી તો એટલા કે આપણે ત્યાં રાત રોકાયા હતા.” મેં પત્ર પૂરો ન કર્યો. મારું માથું ભમતું હતું. સાલાનું નિકંદન કાઢી નાખું. મારે સાસરે રાત વિતાવી? આ માણસની હસ્તી હમણાં જ મિટાવી દઈશ.

મારા હાથમાં શાક સમારવાનું ચપ્પુ આવ્યું, દોડ્યો પોસ્ટ ઓફિસ પર. બે ચાર જણ બારી પાસે લાઇનમાં ઊભા હતા. હું ધસી ગયો બારી પર. મનિયો અંદર ઊભો હતો. બે સળિયા વચ્ચે હાથ નાખીને તેને પકડ્યો અને તેની છાતી પર

ચખ્ખુનો ઘા કર્યો. તેણે વચ્ચે હાથ લાવી દીધો. હાથમાં ઘસરકો થયો. બીજો ઘા સીધો પેટ પર કર્યો. મેં જોયું તો મનિયો અંદર જમીન પર ફસડાઈ પડ્યો. લોહીના છાંટાં ઊડ્યા.

શું સુંદર દૃશ્ય હતું એ! દુશ્મન મારો મર્યો!

લોકોએ મને પકડ્યો. હું હસતા મોઢે ભગતસિંહની અદાથી પોલીસચોકીએ પહોંચ્યો. રસ્તામાં “કાંટો ગયો, શિલ્પા મારી છે”ના પુકારો કર્યા.

પોલીસ મારી સામે જોતો હતો. જાણે હું ગાંડો ન હોઉં! લોકો પણ મને ગાંડાની દૃષ્ટિએ જોતા હતા. કોઈ આપણને ગાળ દે, બે ધક્કા મારે તે સહન ન થાય પણ ગાંડો ગણે એ વાત અસહ્ય હતી. પરંતુ તેમને મારા હાસ્યનું કારણ ક્યાં ખબર છે? મારો શત્રુ ગયો.

હું આખી રાત જેલમાં આરામથી સૂતો. હવે મારી ને શિલ્પા વચ્ચે કોઈ નહીં.

સવારે વલસાડથી સાહેબો આવ્યા. તેમની વાતો પરથી ખબર પડી કે ટપાલીની હાલત ગંભીર છે. મેં બૂમો પાડીને કહ્યું કે “સાલો મર્યો નથી હજુ?”

મને ચાર દિવસ થયા આ બે પોલીસ અને બે રૂમની પોલીસચોકીમાં. આ દરમિયાન પોલીસોની વાતો પરથી લાગ્યું કે તેઓ મને ગાંડાની હોસ્પિટલમાં ખસેડવાની વાત કરે છે.

અચાનક પોલીસ આવ્યો અને કહે: “એલા, ગાંડા એન્જિનિયર તને મળવા મહેમાન આવ્યા છે” અને પછી પાછળના મહેમાનોને ઉદ્દેશીને બોલ્યો, “સાયવજો કેદીની માનસિક હાલત બહુ નબળી છે. આનું ચસકી ગયું છે.”

મેં બૂમ પાડીને કહ્યું, “તને હું ગાંડો લાગું છું? તાજો એન્જિનિયર છું. તાજી નોકરી છે અને તાજી છોકરી મળી છે.” પોલીસની પાછળ શિલ્પા હતી સાથે હાથ પર પાટો બાંધેલો મનુ હતો. મેં જોયું તો પોલીસના ચહેરા પર હાસ્ય હતું. શિલ્પાની આંખોમાં આંસુ હતા. મનિયાની બાથમાં શિલ્પા હતી અને મારા હાથમાં બેડીઓ હતી.

ઓગસ્ટ, 2001

સેવાનો મારગ

અનુક્રમણિકા

દુનિયાને જો જાણવી હોય, સમજવી હોય, તો શીર્ષાસન નિયમિત કરતો રહેજે - મરતાં બાપે મને શિખામણ આપી હતી.

હું મારા બાપનો એકનો એક દીકરો છું. બાપને હું 'બાપ' જ કહેતો, એ પરથી તમે સમજી શકશો કે હું કેટલો સંસ્કારી છું! મા તો નાનપણમાં જ મરી ગયેલી એટલે બાપે મને ઉછેર્યો હતો. પણ મને સોળ વરસની ઉંમરનો જોવાનું તેના નસીબમાં પણ નહિ હોય. અમારો સંબંધ મારી બાર વરસની ઉંમરથી જ મિત્રો જેવો હતો. બાપની ઇચ્છા એવી ખરી કે હું વકીલ બનું. જોકે વકીલ તો ન બનાયું પણ મેં ધંધો વકીલના જેવો જ અપનાવ્યો. ઝાઝું ભણ્યો ભલે નહોતો પણ મને માનવસ્વભાવનો અભ્યાસ ઠીક ઠીક હતો, આથી કોઈ એક જ ધંધો ન કરતાં જાતજાતના ધંધામાં હું પડ્યો.

મારો મૂળ ઉદ્દેશ માનવસેવાનો ખરો એટલે તો આઝાદી પછી વધી પડેલી સેવાપ્રવૃત્તિમાં હું પણ જોડાયો. કામ બહુ સીધું, બજારમાંથી પક્ષપલટો કરનાર કોઈ કોંગ્રેસીનાં ખાદીનાં ઝભ્ભો, લેંધો અને ચાલીસ નયાની ઘોળી ટોપી ખરીદી લીધાં પછી એક સીલ કરેલો નાનો ડબ્બો લઈને ધૂમવા માંડ્યો જનસમૂહમાં. ડબ્બા ઉપર ગાયમાતાનું ચિત્ર ચોંટાડી દીધું. ફક્ત

મંદિરો પાસે ઊભા રહીને પાંચ-દશ સુંદર વાક્યો બોલું – ‘ગોસેવા જેવી એકેય સેવા નથી. ગાયમાં ઈશ્વરનો વાસ છે. ગીતાજીમાં સ્વયં પ્રભુએ કહ્યું છે કે હું ગાયમાં વસું છું. ગાયને એક પૂજો ઘાસ ખવડાવ્યું હશે તો વૈતરણી તરવા માટે ગાયનું પૂંછડું પકડી શકશો. ગાય એ તો હિંદુઓની માતા છે.’ વગેરે.

માનવસ્વભાવનો મારો અભ્યાસ જણાવે છે કે ભક્તજનોમાં શ્રદ્ધા હોય છે, બુદ્ધિ હોતી નથી. આખા દિવસમાં એક મંદિર પાસે જ ઊભા રહીને આઠ-દશ રૂપિયા સહેજે ભેગા કરી શકતો. પછીથી તો મેં સુંદર લીલા રંગની એક રસીદ બુક પણ બનાવી દીધી ‘અખિલ હિંદુ ગૌસેવા મંડળ’ના નામની. પ્રમુખ તરીકે ગૌપાલક સ્વામીશ્રી બ્રહ્માનંદજીનું નામ લખી દઈ મુખ્ય શાખા કાશીમાં રાખી.

હવે મારું કાર્યક્ષેત્ર વધ્યું. રસીદ આપવી ન આપવી સરખું હોવા છતાં હું જાણીજોઈને રસીદ ન આપતો, એટલે ચબરાક વ્યક્તિ તરત રસીદ માગતી. પેલા રવિશંકર ફોજદાર તો કહે, ‘બેટમજી, પૈસા ગજવામાં મૂકવા છે? મને સ્લિપ પહેલી આપ, પછી પૈસા.’

આ શિવશંકર ફોજદાર મારા ખાસ ગ્રાહક, જાતના બ્રાહ્મણ ખરાને! મારા દરેક ધંધામાં એમનો સહકાર ખરો. એમના જેવા ગ્રાહકોના પ્રતાપે તો પૂજ્ય શંકરાચાર્યજી ઉપવાસ ઉપર ઊતરેલા – ગઈ સામાન્ય ચૂંટણી ટાણે – ત્યારે મેં ખાસ્સા ચાર હજાર રૂપિયા બનાવ્યા હતા, અને ગૌવધ પ્રતિબંધ ધારા માટે બે હજાર સહી લીધી હતી. સહી કરતી વખતે કદી કોઈએ ઉપરનું લખાણ વાંચવા માગ્યું નહોતું અને મેં આપ્યું પણ

નહોતું. કારણ, મને માનવસ્વભાવમાં વિશ્વાસ હતો. હા, હું રસીદ અચૂક આપતો અને તમે માનશો, આ સેવકરામ માટે ત્યારના જેવો સુવર્ણસમય હજુ સુધી આવ્યો નથી.

વકીલ ન બનાયું તો કાંઈ નહિ. વકીલની જેમ જનસંપર્કમાં રહી જનતાની લાગણી સંતોષી, જનતા પાસેથી જનતાનો પૈસો મેળવવામાં મારી જોડીનો કોઈ પાક્યો નહોતો.

બિહારમાં દુકાળ પડ્યો ત્યારે પણ હું જનતાની સેવામાં હાજર. સીધો જ શિવશંકર ફોજદાર પાસે જતાં તેમણે હસીને આવકાર્યો, ‘કેમ સેવકરામ, તું પાછો ફાળો ઉઘરાવવાના કામે લાગી ગયો?’

‘સાહેબ, ધરતી બહુ પુષ્ટ્યશાળી છે, પ્રભુ બહુ દયાળુ છે. ભારતમાતા બહુ દુઃખી છે પરંતુ ઈશ્વરકૃપાથી કોઈ ભૂખે મરતું નથી અને હું તો શું કામ કરું છું. સાહેબ, તમે બિહારમાં જઈને જુઓ, સાધુસંતો, રાજામહારાજાઓ સૌ ખભેખભા મિલાવી કુદરતી આફત સામે લડે છે. અરે, દુનિયાના ખૂણેખૂણાથી મદદ આવી રહી છે, રાતદિવસ હજારો માણસ છાવણીમાં જમે છે. સાહેબ, ત્યાં મહિનો રહીને ગઈ કાલે જ આવ્યો. જયપ્રકાશજી કહેતા હતા કે બિહારમાં હજારો કાર્યકર છે, તમે દેશના ખૂણે ખૂણે જાઓ અને બિહારનું ખરું ચિત્ર રજૂ કરી જનતાની સેવાવૃત્તિ જાગ્રત કરો – મારી આંખમાંથી પાણી વહેવા માંડ્યું – સાહેબ, ના પૂછો, ના પૂછો વાત. મા બાળકને વેચે છે, પતિ પત્નીને વેશ્યા બનાવે છે...’ મેં આંખના ખૂણેથી જોઈ લીધું કે શિવશંકર ફોજદારે પણ આંખની ઉપર રૂમાલ મૂકી દીધો હતો! થયું કે આજે પાંચ રૂપિયા તો ખરા જ અને મેં મારી ગુલાબી કાગળની

‘બિહાર બચાવો સમિતિ’ની રસીદબુક સામે ધરી દેતાં ફોજદાર સાહેબે એમાં કાંઈક લખ્યું. આંકડો અગિયારનો હતો.

હું સેવકરામ, શિવશંકર ફોજદારની સહી બતાવી આખું પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ અને પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટની સહી બતાવી આખું સચિવાલય ફરી વળ્યો. પંદર દિવસમાં હજાર ઊભા કરી, બિહારની ભૂમિનો આર્તનાદ સાંભળી ત્યાં પહોંચી ગયો. ત્યાં પહેલા વરસાદ સુધી કામચલાઉ રસોડામાં સેવા આપી, પછી માનવસ્વભાવ માટેના મારા દૃઢ વિચારોને હું અનુસરતો રહ્યો. માનવજાત બહુ દયાળુ છે અને પોતાના દેશ માટે કાંઈ પણ કરી છૂટવા તૈયાર છે. અલબત્ત, આ દયાળુતા અને મૂર્ખતા વચ્ચેનો ભેદ મને જ માલૂમ હતો. મારો માર્ગ સેવાનો અને શાંતિનો. શાળાના વિદ્યાર્થીઓને ચઢાવીને તોફાનો કરાવી દુકાનો લૂંટાવીને પૈસા એકઠા કરનારા અને હડતાળો પડાવી મજૂરો અને શેઠિયા બંનેના પૈસા પડાવી ખાનારા વર્ગમાં આપણે નહિ. આપણે તો બધું વેરાન થયા પછી નવનિર્માણ માટે ફાળો ઉઘરાવવા નીકળનારા!

ગયા વર્ષે ગુજરાતના રેલસંકટ વખતે પણ સાડું કમાયો. શરૂઆતના દિવસોમાં મારાં દુઃખી દેશવાસીઓ માટે ફરસાણનાં પેકેટો ઉઘરાવવાના કામમાં લાગી ગયો. તેમાંથી બધો માલ વેચી શક્યો હોત, પરંતુ થોડો સેવ-ચેવડાનો માલ વાસી થઈ ગયો હોવાથી તે ફેંકી દેવો પડ્યો હતો. આપણા લોકોમાં વહેંચણીશક્તિ ન હોવાની મને ખબર હોવાથી હું લોકોનો માલ લોકો પાસેથી લઈ લોકોને વેચતો. સવાલ લાગણીનો છે. તેમણે તો ફાળામાં જ મદદ કરેલી ને!

કપડાંલત્તામાં પડવાનું માંડી વાળીને હું પછી સીધો વાસણ જ ઉઘરાવવા માંડેલો.

ધરતી રસાળ છે. પબ્લિક દયાળુ છે. અઠવાડિયા પછી હું રોકડ ફાળો એકઠો કરવા માંડેલો. શિવશંકર ફોજદારે, ખાતામાંથી એક દિવસનો પગાર કપાયો હોવા છતાં, મારા ફાળામાં એક રૂપિયો નોંધાવેલો. બાદ પહોંચ્યો સીધો સુરત, અમદાવાદની જનતાને તો મારે રેલનું બિહામણું ચિત્ર વર્ણવવું પડતું હતું, સુરતમાં તો કંઈ બોલવાનું જ નહિ. ‘પૂરપીડિત રક્ષણ મંડળ’ની બસો બસો પાનાંની બે રસીદબુકો પૂરી કરી.

મારો બિઝનેસ ખૂબ વધી ગયો એને માટે જોઈતું કાર્યક્ષેત્ર તો હતું જ. મૂડીનું રોકાણ નહિ, કોઈના ગુલામ નહિ. નવી શાળાનું બાંધકામ, વિધવાશ્રમ, વૃદ્ધાશ્રમ, હોસ્પિટલ એમ અનેક કાર્યો ઊભાં હતાં. પણ મારા આ માનવસેવાના યજ્ઞમાં એકાએક ભંગ પડ્યો. માનવસ્વભાવનો અભ્યાસી એવો હું એમાં ગોથું ખાઈ ગયો, મારું બિઝનેસ સિકેટ બહાર પાડી દીધું, શિવશંકર ફોજદારે નહિ પણ શાંતાએ.

આ શાંતાની વાત મારે માંડીને કરવી પડશે. તે એક બાલમંદિરમાં શિક્ષિકા છે. મારા કરતાં તે ઓછું કમાય છે, મહિને ફક્ત નેવું રૂપિયા પગાર છે. આપણી એની સાથે ઓળખાણ થઈ, સુરત રેલ રાહત ફંડ એકઠું કરતી વખતે મારી વાણી પર મુગ્ધ હતી, આમ તો હું એકલો જ ફરું છું, પરંતુ તે દિવસે મને કોણ જાણે શું થયું તે ઓફીશિયલી ફાળો ઉઘરાવતાં આ બહેન સાથે હું ફરવા માંડ્યો. એકાદ અઠવાડિયામાં તો અમારા બંનેના દિલમાં ફૂણી લાગણીઓ જન્મી. પરસ્પર અનેક વાતો થઈ,

પરણવાની દરખાસ્ત પણ મુકાઈ અને હું માનવસ્વભાવનો અભ્યાસી ભૂલ કરી બેઠો. શાંતાને હું મારા ધંધાની વાત કરી બેઠો.

શાતાંએ દુનિયા જોયેલી નહિ અને પાછી જાત સ્ત્રીની તદ્દન ગભરૂ. મને કહે, ‘સેવક, તું આ પ્રમાણે જનતાને છેતરીને પાપમાં પડે છે. આપણે પરણીએ પછી આપણાં બાળકોને આનાથી કેવા સંસ્કાર મળે? અને પાપનો ઘડો વહેલો મોડોય ફૂટવાનો જ, એ લખી રાખજે. આજે નહિ તો કાલે, તારે આ ધંધો બંધ કરવો જ પડશે; આના પર જિંદગી ન નભે. મને પહેલેથી ખબર હોત તો મારા જીવનમાં તને સ્થાન જ ન આપત. મેં તો તને સેવાભાવી માન્યો હતો. હજુય આ ધંધો છોડી દે, તો જ તને પરણીશ.’

‘શાતાં, ક્યો ધંધો પ્રામાણિક છે?’ મેં તેને સમજાવવા પ્રયાસ કર્યો. ‘પ્રધાન, સરકારી ઓફિસર, વેપારી, વકીલ, શિક્ષક, ખેડૂત દરેક તરફ દૃષ્ટિ કર. તેઓ જૂઠું બોલે છે, લાંચ લે છે, જનતાને લૂંટે છે; આ તો ઊલટી ગંગા છે.’

તમે નહિ માનો પણ મારી સઘળી દલીલો તેને સમજાવવામાં નિષ્ફળ ગઈ. છેવટે મારા ધીકતા ધંધાને તિલાંજલિ આપી હું સેવકરામ એ શાંતાને પરણ્યો, અને તેના પગલે પ્રામાણિક ધંધો કરવા વિચાર્યું.

સારા સેલ્સમેનના મારામાં રહેલા ગુણોનો સદુપયોગ કરવાનું નક્કી કરી મેં સુરતમાંથી સુંદર જરી, નાયલોન, ટેરીલીનના પીસ ખરીદ્યા અને અમદાવાદ આવી પહોંચ્યો. ધંધાની શુભ શરૂઆત શિવશંકર ફોજદારના જ શુભ હસ્તે થાય

તો સારું, એમ સમજી ઊપડી ગયો સીધો ચોકીએ.

‘સાહેબ, બીજા વેપારીઓને વેચું તે પહેલાં આપનાથી આ નવા ધંધાની બોણી કરું, એમ વિચારીને, સાહેબ, પહેલાં આપની પાસે જ આવ્યો છું.’

‘તો તેં સેવાનું કામ છોડી દીધું અને હવે જાતસેવામાં પડ્યો, કેમ ખરુંને?’ શિવશંકર ફોજદાર મરક મરક હસતાં બોલ્યા.

‘સાહેબ, આપ જેવાની દયા છે. હવે થોડુંઘણું કમાવાની ઇચ્છા છે. સાહેબ, આ તદ્દન સસ્તા નાયલોન-ટેરીલીનના પીસ છે.’ મેં મૂળ વાત કરી.

‘અલ્યા, આ ટ્વિંકલ નાયલોનનો શું ભાવ છે?’

‘સાહેબ, પંદર રૂપિયાનો પીસ છે.’

‘પંદર જ રૂપિયા અલ્યા, બજારમાં તો પાંત્રીસ રૂપિયા છે ને?’

તેમણે એક આંખ ઝીણી કરી મારી સામે જોતાં કહ્યું. પછી નાયલોનના તરફ થોડી વાર તાકી રહી વળી પાછું મારા ચહેરાનું નિરીક્ષણ કરીને મારી આખીયે સૂટકેસ ઉથલાવતા એ શેરલોક હોમ્સની જેમ ઝીણવટભરી નજરે બધું જોવા લાગ્યા. બાદ બાજુના કબાટમાંથી એક ટેરીલીનનો પીસ લાવી સૂટકેસમાંના પીસ જોડે સરખાવી જોયો, તો આબાદ સરખો નીકળ્યો!

‘અલ્યા સેવક, તું આ સ્મગલિંગનો માલ ક્યાંથી લાવ્યો? કોન્સ્ટેબલા!’ તેમણે રાડ પાડી, ‘આને પકડી લો અને

જામીન મળે ત્યાં સુધી ગોંધી રાખો, જરૂર પડે તો રિમાન્ડ પર લો. આ વખતે તો “લિન્ક” પકડાવી જ જોઈએ.’

‘સાહેબ, આ તો મારો પ્રામાણિક ધંધો છે, હું દાણચોર નથી, નહિ તો તમને મળવા કેવી રીતે આવું?’

‘અલ્યા સેવક, હું માનવસ્વભાવનો અભ્યાસી છેલ્લાં વીસ વરસથી આ લાઇનમાં છું, તારા જેવાને તો એક નજરમાં પારખી કાઢું. મને દયાધરમનાં કામ માટે સહાનુભૂતિ છે’ તેમણે ટેબલના ડ્રોઅરમાંથી મારી જ આપેલી લાલ-પીળી-લીલી રસીદો કાઢી મારી સામે ધરી ‘પરંતુ આવા પાપ માટે આટલી જ ધૂણા છે,’ કહેતાં તેમણે મારી સૂટકેસ તરફ આંગળી ચીંધી.

મારી આંખે અંધારાં આવ્યાં. દુનિયાને સમજવી હોય તો શીર્ષાસન કરજે’ મારા બાપની વાત મને યાદ આવી.

ઓગસ્ટ, 1969

પ્રેમની ટેકનોલોજી

અનુક્રમણિકા

મારા દીકરાએ અમેરિકામાં મારી સેઈફટી માટે સેલ(મોબાઇલ)ફોન ખરીદ્યો. આ ફોન રાંધવા સિવાય બધું જ કરી શકે છે. તદ્દન નવી ટેકનોલોજીથી ભરપૂર, નાનો તો એટલો કે બે વાર ખોવાઈ ગયો હતો અને બન્ને વખતે મારા ખમીસના ખિસ્સામાંથી મળ્યો હતો. મારા દીકરાએ સમજાવ્યું કે આનાથી “ઇ મેઈલ” મોકલી શકાય, કેલ્ક્યુલેટર પણ બની જાય, પર્સનલ સેક્રેટરીનું કામ પણ કરે. મેં પૂછ્યું કે “આનાથી સામી વ્યક્તિ જોડે ફોન થાય ખરો?”

ટેકનોલોજી નવી છે હું જૂનો છું. ટેકનોલોજી આગળ ભાગે છે પાછળ હું ઘસડાઉં છું.

સેલફોન ગમે તેટલો નાનો બનાવે પણ બોલવા ને સાંભળવાના છેડાઓને પહોંચવા મારા કાન કે મોઢું નજીક નથી આવવાનાં. ફોનની સાઇઝ કાંડા ઘડિયાળ જેટલી કરે તો પણ આપણને વાંધો નથી પરંતુ ડાયલ કરવા માટે મારાં આંગળાંનાં ટેરવાં નાનાં થવાનાં નથી. લોકોને ચોપડીઓ અને છાપાં લઈને ટોયલેટમાં જતાં જોયાં છે પરંતુ આ નવી પ્રજા વાતનો દોર તૂટે ના એટલા માટે હાથમાં સેલફોન લઈને બેસે છે.

હું અને મારી પત્ની રમા અમેરિકા મારા દીકરા અશોકને ત્યાં રહેવા આવ્યાં છીએ. અશોક ન્યૂયોર્ક શહેરમાં તેનો ઘરસંસાર માંડીને વરસોથી રહે છે. તેનાં ત્રણ બાળકો

અમેરિકામાં જ જન્મ્યાં છે. મોટો ટીકુ ન્યૂયોર્ક યુનિવર્સિટીમાં ભણે છે. પહેલા વર્ષમાં છે. અઢાર વર્ષનો છે. બે દીકરીઓ છે. મોટી રિંકી ચૌદની છે અને કીકી સૌથી નાની નવ વરસની છે.

અગાઉ ઘણીવાર અમેરિકા ફરવા આવી ગયાં છીએ પણ જ્યારથી મને હાર્ટએટેક આવી ગયો છે ત્યારથી મારા એકના એક દીકરાના જીવને શાંતિ આપવા અમે અમેરિકા આરામ કરવા આવ્યાં છીએ. તેની પત્ની ભાવના અમને ખૂબ પ્રેમ કરે છે અને દેખભાળ રાખે છે.

છેલ્લાં પાંચ વરસમાં જગત આખામાં ટેકનોલોજીએ દરેક ક્ષેત્રમાં છલાંગ મારી છે તે 1930માં જન્મેલ મારા જેવા માટે સમજવાનું આસાન નથી. કેલ્ક્યુલેટર વાપરું છું ખરો પણ તાળો પેન્સિલથી ગણીને મેળવું છું.

તે દિવસે અમે સાથે જમવા બેઠાં. એમ બહુ ઓછીવાર બને છે. ઘરમાં ટી.વી. અને કોમ્પ્યુટર એ ઠાકોરજીની ગરજ સારે છે. બન્નેની સામે ઘરમાંથી કોઈક તો કાયમ બેઠું જ હોય. મોટી દીકરી રિંકી બોલી.

“દાદાજી, તમે મારી ઇ-મેઈલનો જવાબ હજુ નથી આપ્યો.”

મેં કહ્યું “બેટા, શેના વિષે છે? મને કહી દે.”

“મેં તમને સંદેશો મોકલ્યો છે.” તેણે લાડથી કહ્યું.

“મને જણાવને!”

“મારે કોમ્પ્યુટરમાં જોવું પડશે!”

તે સાંજે મેં જ્યારે કોમ્પ્યુટરમાં મારી ઇ-મેઈલ ચેક કરી તો તેમાં રિંકીનો સંદેશો હતો કે “દાદાજી આઈ લવ યુ” – વાહ,

કહેવું પડે! નવી પેઢી દાદાજીના આશીર્વાદ ઇન્ટરનેટ પર શોધે છે. મને સવારે ડાઇનિંગ ટેબલ પર આ વાત મારા મોઢે કહી હોત તો!

કોમ્પ્યુટરે દુનિયા મારા ઘરમાં લાવી દીધી અને ઘરને દુનિયાને બીજે છેડે પહોંચાડી દીધું.

અશોક ન્યૂયોર્કની વૉલસ્ટ્રીટ પર ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેંકર છે. લોન્ગ આયલેન્ડમાં મોટું ઘર છે. મારો અને રમાનો પણ જુદો રૂમ-બાથરૂમ છે. ઘરમાં બધું જ લેટેસ્ટ છે. વૉશિંગ મશીન, ડિશ વૉશર, માઇક્રોવેવ વિ. સૌ સાધનો છે. ત્રણ તો કાર છે. ઘર તદ્દન અદ્યતન અને તેમાં દાદા-દાદી જેવાં એન્ટિક-પ્રાચીન પ્રાણીઓ પણ છે. મારા મગજમાં આ નવી ટેકનોલોજી પેસતી નથી. ડિશ વૉશરમાં બધાં કાચનાં વાસણો ધોઈને મૂકવાના નહીં તો સહેજે કચરો હોય તો ડિશ વૉશરનું ફિલ્ટર બગડી જાય. કપડાં ધોતાં પહેલાં હાથથી ડાઘા કાઢીને વૉશિંગ મશીનમાં ધોવાનાં. જો હાથથી જ કામ કરવાનાં છે તો મશીનોનું શું કામ છે? મારો દીકરો અશોક કસરત કરવા રોજ જિમ્નેશિયમમાં જાય છે. કસરત કરવા કારમાં બેસીને જાય છે. હું વિચારું છું કે જો ભાઈ, તારે કસરત જ કરવી હોય તો સીધો સીધો ‘ચાલ’ને! કારમાં બેસીને કસરત કરવા જવાતું હશે! મેકડોનલ્ડનાં ભજિયાં ખાવા છે? કારમાં જાઓ. બેંકમાંથી પૈસા ઉપાડવા છે? કારમાંથી કરો. આ અમેરિકાએ શું ટેકનોલોજી જમાવી છે! ડ્રાઇવ-ઇન મંદિરો નીકળે તો નવાઈ નહીં. કારમાંથી બેઠાં બેઠાં દર્શન કરવાનાં અને અનુપ ઝલોટાની ટેપ સાંભળવાની, પાર્કિંગની ઝફા તો નહીં!

મને એ નથી સમજાતું કે અમેરિકામાં ઘર પાસે જ્યાં કાર પાર્ક કરીએ છીએ એને ડ્રાઇવે કહેવાય છે અને જ્યાં કારને ડ્રાઇવ કરીએ છીએ એને પાર્કવે કહેવાય છે.

મારા જમાનામાં જ્યારે હું હાઈસ્કૂલમાં ભણતો હતો ત્યારે લેસન કરતાં લાલ-ભૂરી પેન્સિલની જરૂર પડતી તો હું મારા મિત્ર યોગેશને ઘેર એક માઈલ દોડતો જતો ત્યારે મને ખબર નહોતી કે હું “જોગીંગની એક્સર્સાઈઝ” કરતો હતો. ઘેર યોગેશ ન હોય તો તેની બા સાથે વાતો કરતો અને બા કહે કે “જા, બેટા આવ્યો છે તો મને દૂધ લાવી આપ.” આ રીતે વડીલો સાથે “સોશ્યલાઈઝિંગ”નો ગુણ નાનપણમાં જ કેળવાયો. તેમાં યોગેશના મોટાભાઈ હાર્મોનિયમ વગાડતા હોય અને બેસાડીને પોતાનું ગીત સંભળાવે તો ઠાવકું મોઢું રાખી કર્કશ સંગીત સહન કરવાનો ગુણ કેળવાયો જેનો લાભ મેં આખી જિંદગી લીધો.

અશોકની પત્ની ભાવના મને અને રમાને માઇક્રોવેવના ફાયદા સમજાવતી હતી. જુદી જુદી વાનગીઓ કેવી રીતે માઇક્રોવેવ ઓવનમાં થાય તે પણ સમજાવ્યું. કેટલી મોંઘી છે એ પણ વાત કરી. મને થયું કે જો એને પૈસાં હોય તો રોડ પર ભાગે. ઘરમાં ભાવના સિવાય કોઈને ઓવન વાપરવાની બહુ ગમ નહોતી. તેમાં અશોકને તો યા ગરમ કરવાનાં ફાંફાં હતાં. હું અને રમા તો ગેસ વાપરતાં. મેં જોયું કે માઇક્રોવેવ ઓવન ખૂબ સગવડવાળી હતી પરંતુ ભાવના પણ સવારનાં દાળભાત રાતે ગરમ કરવા માટે જ વાપરતી. એનાથી વધુ કાંઈ રાંધવું હોય તો રાંધવાનું બાજુએ રહે અને તે માઇક્રોવેવ વાપરવાની સૂચનાઓની ચોપડી લઈને બેસી જતી.

આમ વિચારીએ તો છેલ્લાં પચીસ વરસની પેઢીને માઇક્રોવેવ ઓવન વિનાના જીવનનો ખ્યાલ જ ન હોય. મારો પૌત્ર ટિકુ કોલેજની હોસ્ટેલમાં રહે છે સાથે નાનું રેફ્રિજરેટર, માઇક્રોવેવ ઓવન અને કોમ્પ્યુટર રાખે છે.

અમે કોલેજમાં હતા ત્યારે કેરોસીનનો સ્ટવ વાપરતા. રાતે અઢી વાગ્યે વાંચવા ઊઠતા ત્યારે ચા પીવાનો રિવાજ હતો. હવે તમે અઢી વાગ્યે ઊઠો અને ચા માઇક્રોવેવ ઓવનમાં બનાવો તો બે મિનિટ થાય. જ્યારે સ્ટવ પર બનતી ચાને વીસ મિનિટ લાગે. આજે લાગે છે કે ચાથી ઊંઘ નહોતી ઊડતી પરંતુ ચા બનાવવાની પ્રોસેસથી ઊંઘ ઊડતી હતી. બેત્રણ મિત્રો સાથે ચા બનાવવાની અને પીવાની જે મઝા હતી તે આ બે મિનિટમાં ક્યાં હોય!

તે દિવસે અશોક કહે “બાપુજી, તમને વી.સી.આર. ઓપરેટ કરતાં આવડે છે?”

મેં કહ્યું કે “જોતાં આવડે છે પણ રેકૉર્ડ કરતાં નથી આવડતું.”

તો કહે કે “વી.સી.આર. બજારમાંથી ગાયબ થઈ જાય તે પહેલાં શીખી જાવ. હજુ તક છે.” પછી હસીને બોલ્યો, “તમારા માટે પાંચ ડિસ્ક એક સાથે મુકાય એવું ડીવીડી પ્લેયર લીધું છે.”

મેં કહ્યું કે “એટલે હવે હું પાંચ ફિલ્મો સોફામાંથી ઊઠ્યા સિવાય, એકસાથે જોઈ શકીશ. નહીં ને!”

મનમાં વિચાર્યું કે આ તે મોર્ડન ટેકનોલોજીનો ઉપકાર છે કે શાપ છે?

આ ડીવીડી ટેકનોલોજી થિયેટરના મોટા સ્ક્રીનની તોળે આવે ખરી? મઝા ફિલ્મ જોવામાં નથી. મઝા ફિલ્મ જોવા જવાના પ્રસંગમાં છે. ખાસ તૈયાર થવાનું, બહાર હોટલમાં જમવાનું, મિત્રોને મળવાનું અને ફિલ્મ જોવાની. શનિવારની સાંજ ઉત્સવમાં પરિણમે. પાછું ફિલ્મમાં આજુબાજુવાળા હસે તો ક્યારે હસવાનું તે પણ સમજાય. થિયેટરની ફિલ્મ એ સામાન્ય માનવી માટે સામાજિક પ્રસંગ બની રહે છે. “ડીવીડી” આખા સામાજિક કુટુંબને ચૂપ કરી દે છે.

અશોકના ઘરમાં ડ્રોઇંગરૂમમાં મનોરંજન માટે સ્ટીરીઓ સિસ્ટમ છે. પાંચસો પાંચસો ડૉલરનાં તો બે સ્પીકર છે. એક સ્પીકરમાં પાંચ જુદાં જુદાં નાનાં નાનાં સ્પીકર છે. એક સ્પીકરમાંથી શહેનાઈ સંભળાય, બીજામાંથી ઢોલનો અવાજ આવે અને ત્રીજામાંથી મંજુરા સંભળાય.

જ્યારે તે મને સ્પીકર અને સ્ટીરીઓની ખૂબીઓ સમજાવતો હતો ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે “બેટા, આપણામાંથી કેટલા જણ આ વાજિંત્રોનો અવાજ સ્પીકરમાં ક્યાંથી આવે છે તે સમજી શકવાના છે! અને મંજુરાનો અવાજ ક્યાંથી આવે છે એની આપણે ચિંતા શા માટે કરવાની?”

મેં આગળ ચલાવ્યું, “આપણામાંથી કેટલાના કાન તેજ છે? સ્પીકરમાં મગજમારી કરવા કરતાં યોખ્ખું સંભળાય એવા કાન કરી આપો.”

અમારા વખતમાં ત્રણ મિનિટની રેકૉર્ડો હતી. તેમાંથી થઈ 20 મિનિટની લોન્ગ પ્લે, પછી આવ્યા 90 મિનિટના ટેપરેકૉર્ડર. હવે આવી દોઢ-બે કલાકની સીડી. અશોકે ત્રણસો

સીડી એકમાં સમાવી શકે એવું ચેન્જર લીધું છે. એટલે કે તમે ત્રણ હજાર ગીતો સમાવી શકો. જ્યારે તમારે કોઈ ગીત સાંભળવું હોય તો પેલા ગીતનો લીસ્ટમાંથી નંબર શોધવાનો અને પછી જો સમય બચે અને ગીત સાંભળવાનો મૂડ સચવાય તો ગીત સાંભળવાનું.

શોધખોળ રોજ થયા કરે છે. અમે બહાર ફરવા જઈએ છીએ ત્યારે અશોક અમને ડિજીટલ વિડીયો કેમેરામાં ભરી દે છે. 1980માં અમે અમેરિકા આવ્યાં હતાં ત્યારે આઠ મિલીમિટરના મુવી કેમેરાથી ફિલ્મો લેતો. ભાવનાએ જણાવ્યું કે તે મુવી કેમેરા અને પ્રોજેક્ટર તો ફેંકી દેવાં પડ્યાં, ફિલ્મ જ નથી મળતી. જૂનાં ટાઇપરાઇટર ફેંકી દીધાં, રિબન જ નથી મળતી. ઇન્ટર્મેટ્રિક કેમેરા ફેંકી દીધા, રોલ જ નથી મળતા. બે કોમ્પ્યુટર ફેંકી દીધાં. નવાં હાર્ડડ્રાઇવ હવે બજારમાં છે.

તે દિવસે અશોક મારું જૂનું સેવન ઓ'ક્લોકનું રેઝર ફેંકી દેતો હતો. કહે કે “હવે બજારમાં જિલેટનાં એક સાઈડ પર બે કે ત્રણ બ્લેડવાળાં રેઝર મળે છે.” મેં તેને કહ્યું “ખબરદાર, મારા અને મારા જૂના રેઝર વચ્ચે કોઈએ આવવાનું નથી.”

તમારે ટેકનોલોજી આગળ વધારવી છે? તો મારા માથાના ખરતા વાળને અટકાવે એવી ટેકનોલોજી લાવો. માણસે આનંદપ્રમોદમાં કેટલી ટેકનોલોજી ધૂસાડી દીધી છે. નોકરી અને ઊંઘનો સમય બાદ કરો તો દરેક પાસે ચારપાંચ કલાક બચે છે. આમાં તમે ટીવીની પચાસ ચેનલો જોશો. દેશી સ્ટોરમાંથી લાવેલી “હમ તો મહોબત કરેગા” નામની ફિલ્મ જોશો? રવિશંકરનું કે માઈકલ જેકશનનું સંગીત સાંભળશો? ભગવાનનો

પાડ માનું છું કે અશોકને તથા ભાવનાને વાંચનનો શોખ નથી. નહીં તો વાંચત ક્યારે? આ બધી રામાયણમાં ભગવાનનો તો પત્તો જ નહીં. તો તે માટે પંડિત જસરાજનાં ભજનો કારમાં વગાડી દેવાનાં.

માણસના શરીરની અમુક જ ક્ષમતા છે. સમયની પણ મર્યાદા છે અને ટેકનોલોજી માટે આકાશ આખું ખુલ્લું છે. માણસ માટે ટેકનોલોજી છે, નહીં કે ટેકનોલોજી માટે માણસ.

મારી પૌત્રી કીકી, મને અને રમાને ખૂબ વહાલી છે. એ નવ વરસની દીકરીએ મને ઇન્ટરનેટથી પરિચિત કર્યો છે. કીકી અમારી સાથે રોજ સાંજે ચાલવા આવે છે. રસ્તામાં એના કાલા કાલા ગુજરાતી લવારા અમને ખૂબ વહાલા લાગે છે. મને મારી બ્લડપ્રેશરની ગોળીઓનો સમય યાદ કરાવે છે. મારા હાથમાં છાપું આપી જાય છે. અશોકનાં ત્રણે છોકરાં ખૂબ પ્રેમાળ છે. મારી પત્ની રમા બન્ને દીકરીઓને ટીવી પર રામાનંદ સાગરની “રામાયણ” ગુજરાતીમાં સમજાવે છે. રામનો પ્રતાપ હોય કે પછી રમાનો પ્રેમ હોય બન્ને અંગ્રેજીભાષી છોકરીઓ બધું સમજે છે.

ત્રણ ચાર દિવસથી કીકી માંદી રહે છે. છેલ્લા બે દિવસથી તો સ્કૂલે પણ નથી જતી. ભાવના તેમના અમેરિકન ડોક્ટર સ્મિથની દવા કરે છે. આજે બપોરથી તો ખૂબ તાવ ભરાયો છે. મારો અને રમાનો જીવ ઊંચે ચઢી ગયો છે. મારાથી તો નાના છોકરાંઓનું દુઃખ નથી જોવાતું. મને મારી પત્ની રમાને રામાયણમાં ખૂબ શ્રદ્ધા છે. કોઈપણ જાતની શારીરિક કે માનસિક આફત વખતે અમે “સુંદરકાંડ”નું શરણ શોધીએ છીએ.

તે રાતે અશોકને અને ભાવનાને નચિંત સૂવાનું કહી,

કીકીના રૂમમાં એની બેડ પાસે અમે દીવો પ્રગટાવીને રામાયણના “સુંદરકાંડ”નું રટણ કરવા માંડ્યું. રમા વાંચે અને હું કીકીના માથે હાથ ઘસું. પછી હું વાંચું અને રમા હાથ ફેરવે. અમે ભગવાનમાં શ્રદ્ધા રાખી આખી રાત રામનામનું સ્મરણ કર્યું. મળસ્કે મેં રમાને પથારીમાં સૂવાનું કહ્યું અને હું એકલો કીકીના માથે હાથ ફેરવતો રહ્યો, રામનામ જપતો રહ્યો. મારી આંખ ક્યારે મીંચાઈ ગઈ ખબર ન પડી. સવારે આઠ વાગ્યે, કોઈક મારા માથે હાથ ફેરવતું હતું. મેં જોયું તો કીકી મારી સામે જોઈને મને ઊઠાડવા પ્રયત્ન કરતી હતી. મારી અને એની આંખો મળી અને તે બોલી “ગૂડ મોર્નિંગ ડાડાજી” તેની આંખો હસતી હતી. મેં જોયું તો તાવ ઊતરી ગયો હતો.

ત્યાં ભાવના રૂમમાં પ્રવેશી. તે બોલી “અશોક જો તો કીકી સરસ થઈ ગઈ! જોયો, ડૉ. સ્મિથની દવાનો જાદુ!

એપ્રિલ, 2002

સફરમાં સફર

અનુક્રમણિકા

મારું ચાલત તો હું અમેરિકા ફરવા માટે કદી ન જાત. અમેરિકાના નામથી મારું માથું ફરી જતું. ગુજરાતમાં કોઈ છાપું કે મેંગેઝિન એવું નહીં હોય કે જેમાં અમેરિકા વિષે કાંઈ છપાતું ન હોય. લેખકો કે પત્રકારો લખે તે તો સમજ્યા, પરંતુ જે કોઈ ગાંડુંઘેલું અમેરિકા પહોંચી ગયું તે બેસી ગયું કોલમ લખવા. અરે ભાઈ, અમેરિકા તો મોટો હાથી છે અને કોલમ લખનારા આંધળાં છે. જેમના હાથમાં હાથીનું પૂંછડું આવ્યું તેણે લખ્યું “અમેરિકામાં ઓછી મહેનતે પૈસા જ પૈસા બને છે.” જેના હાથમાં હાથીનો પગ આવ્યો તેણે લખ્યું “અમેરિકામાં કાળિયાઓ લોકોનાં ખૂન કરે છે.” આપણાં લોકોને અમેરિકાના પ્રોબ્લેમ્સની જાણકારી, આપણાં દેશની મુસીબતો કરતાં વધુ છે. એ તો સારું છે કે પહેલાંની જેમ અમેરિકા ભણવા જતા સુખડના હારથી લદાયેલા વિદ્યાર્થીઓના ફોટા છાપાંઓમાં છપાતા નથી.

મૂળ તો અમેરિકા ગમતું નથી, તેમાં અમેરિકાથી દેશમાં ફરવા આવનારા પર મને દાઝ ચઢતી. તેમના દમામ-વર્તનથી હું કદી અંજાયો નથી, હું તો તેમને સંભળાવી દેતો કે “અમેરિકા કરતાં ભારત પછાત હશે પરંતુ આપણા બેમાં તો તમે પછાત છો.”

સુજાતાને જ્યારે મેં કહ્યું કે “ન્યૂયોર્ક કરતાં આપણું મુંબઈ વધારે સારું.”

ત્યારે મારી પત્ની કહેતી, “બેસોને, આપણને કોઈ અમેરિકા ફરવા માટે બોલાવતું નથી.”

હું કહેતો કે, “હવે અમેરિકામાં શું જોવાનું છે? અમેરિકામાંથી રસ્તા અને કાર લઈ લો તો અમેરિકામાં અને ભારતમાં કાંઈ ફેર નથી.”

સુજાતા બોલતી કે “અને થોડાંઘણાં લોકો અમેરિકામાં ઉમેરી દો. રસ્તાઓ ઉપર થોડી ગાયો-બકરીઓ ઊભી કરી દો.”

ત્યારે હું તેને કહેતો કે “તું તો એવી વાતો કરે છે કે જાણે આપણે અમેરિકા જવા તરફડીએ છીએ.”

સુજાતા કહેતી કે “તરફડવાની વાત જવા દો પણ તમારી ઇચ્છા ત્યાં જવાની ઘણાં વરસોથી છે. જુઓને! તમારા કબાટમાં નિક્સન-કાર્ટર વખતના જાત જાતનાં છાપાંઓના પીળા પડી ગયેલા કટિંગ્સના ઢગલા પડ્યા છે.”

આખરે એ દિવસ આવ્યો કે જ્યારે મારે ફરજિયાત અમેરિકા ફરવા માટે જવું પડ્યું. હું સાંતાફ્રાન્સિસ્કો રોટરી ક્લબનો પ્રેસિડન્ટ હતો. ન્યૂયોર્કમાં ઇન્ટરનેશનલ રોટેરીયન્સની કોન્ફરન્સ હતી અને અમારા ડિવીઝનના પ્રતિનિધિ તરીકે મારે અમેરિકા જવું પડ્યું. સુજાતાએ કહ્યું કે “વાતો તો એવી કરો છો કે જાણે બધાં તમને બળજબરીથી મોકલે છે. પરંતુ છેલ્લા મહિનાથી તમે ઓળખીતા પાળખીતાના અમેરિકામાં રહેતા ભત્રીજા, ભત્રીજી કે દીકરા, દીકરીનાં એડ્રેસ અને ફોન નંબરથી ડાયરી ભરી દીધી છે.”

સુજાતા અને હું બ્રિટીશ એરવેઇઝમાં ન્યૂયોર્ક જવા નીકળ્યા. અમેરિકાની મુસાફરીના શુકન રૂપે કે પછી હું રોટરી

કલબનો પ્રેસિડેન્ટ હતો એટલે લોકો એરપોર્ટ પર હારતોરા લઈને આવ્યા હતા. સુજાતા બોલી “આ બધાં શુકન માટે નથી આવ્યાં પરંતુ તમે તેમની મંગાવેલી વસ્તુઓ લાવવાની ભૂલી ન જાઓ એટલે યાદ કરાવવા આવ્યાં છે.” જ્યારે જ્યારે હું કોઈકને અમારી અમેરિકાની મુસાફરીની વાત કરું છું ત્યારે ત્યારે તેમાં વોશિંગ્ટન ડી.સી.નો ઉલ્લેખ આવે છે અને વોશિંગ્ટન ડી.સી.નું નામ આવે છે કે મારી વાત અટકી જાય છે. મારી પત્ની સુજાતા કહેતી કે “સતીશ, કહી દો ને તમારી હોશિયારીની વાત” અને અમારી વોશિંગ્ટન ડી.સી.ની ટ્રીપની વાત કરતો.

વાત એમ છે કે મારા મિત્ર જયંતિલાલના જમાઈ ન્યૂયોર્કમાં રહે છે. મેં સુજાતાને કહ્યું કે “જયંતિલાલની મીનાને તો મળવું જ પડશે નહીં તો જયંતિલાલને ખોટું લાગશે.” સુજાતા બોલી “તે ખોટું લાગે જ ને! તમે સામે ચઢીને તેમની પાસેથી મીનાનું એડ્રેસ લઈ આવ્યા છો ને!” થોડી ચર્ચા બાદ અમે મીના અને ભરતભાઈને ત્યાં એક વીક એન્ડ માટે ન્યૂયોર્ક પહોંચી ગયા. ભરતભાઈને એક પ્રોબ્લેમ હતો. ત્રીસ વરસની નાની ઉંમરમાં જ તેમણે ઓપન હાર્ટ સર્જરી કરાવવી પડી હતી. તેમના હૃદયના વાલ્વમાં કાંઈ ખામી હતી. ભરતભાઈએ કાંઈ શ્રમ પડે એવું કાર્ય કરવાની મના હતી. તેમ છતાં ભરતભાઈએ અમને વોશિંગ્ટન ડી.સી. બતાવવાનું નક્કી કર્યું.

અમે તેમને મનાવ્યા કે “ભરતભાઈ તમારી આવી તબિયતને કારણે તમારે અમને ત્યાં ફરવા લઈ જવાની જરૂર નથી.”

ત્યારે ભરતભાઈ બોલ્યા, “અમે ન્યૂયોર્કવાસીઓ

વૉશિંગ્ટન ડી.સી. અને નાયગરા ફોલ્સથી એવા તો ટેવાઈ ગયા છીએ કે ફોર્થ ઓફ જુલાઈના વીક એન્ડમાં અમારે ન્યૂયોર્કમાં કોઈ મિત્રને મળવાની ઇચ્છા થાય તો અમે નાયગરા ફોલ્સ જઈએ ત્યાં તે મિત્ર તેના ગેસ્ટ સાથે અચૂક મળી જાય.”

છેવટે અમે તે શનિવારે વૉશિંગ્ટન જવા નીકળ્યાં. અમે અમારી ટ્રીપ ચાલુ કરીએ તે પહેલાં મેં ભરતભાઈને કહ્યું કે, “જુઓ આમ પણ તમારી તબિયત નાજુક છે અને થાક લાગે એવું કામ કરવું ન જોઈએ માટે મને કાર ચલાવવા દો.”

ભરતભાઈ કહે “ના હં, હું ચલાવી લઈશ.”

મેં તેમને સમજાવ્યા “જુઓ ભરતભાઈ, મારી પાસે ઇન્ટરનેશનલ લાયસન્સ છે. તે ઉપરાંત છેલ્લાં વીસ વરસથી હું મુંબઈમાં કાર ચલાવું છું. મારી દૃષ્ટિએ અમેરિકામાં ડ્રાઇવિંગ કરવામાં કાંઈ ધાડ મારવાની નથી. મુંબઈમાં ડ્રાઇવિંગ કરે તે મરદનો બચ્યો. મુંબઈમાં સવારે નોકરી પર જઈએ ત્યારે અમે કેસરિયાં કરવા જતા હોઈએ એવું અનુભવીએ. મુંબઈમાં સાંજે કોઈ રાહદારીને માર્યા સિવાય ઘેર આવે એ વીર.”

છેવટે મીનાએ ભરતભાઈને સમજાવ્યા અને મને ડ્રાઇવિંગ સોંપ્યું.

શરૂઆતમાં જમણી બાજુ કાર ચલાવવાનું ફાવ્યું નહીં. તેમાં આજુબાજુ કોઈ હોર્ન વગાડતું નહોતું. એથી મને સમજ નહોતી પડતી કે હું કાર બરાબર ચલાવું છું કે નહીં. તેમ છતાં હોર્ન ચાલે છે કે નહીં તે હોર્ન વગાડીને ચેક કરી લીધું. તેમાં પણ જ્યારે ન્યૂજર્સી ટર્નપાઈક ઉપર 110 કિલોમીટરની સ્પીડ પર કાર ભાગતી હતી ત્યારે કોઈ ઓર મઝા આવતી હતી. તેમ

છતાં આપણે અમેરિકાથી અંજાયા નહોતા અને કારની સ્પીડ વધારી દીધી. ભરતભાઈ બોલ્યા, “સતીશકાકા, કાર ધીમે ચલાવો. બહુ ઝડપથી દોડાવશો તો ટિકિટ મળશે.” મેં મારા થોડા વખતના અમેરિકાના રહેવાસથી એ જોયું કે આપણાં લોકો અમેરિકન પોલીસથી ગભરાય છે. મેં ભરતભાઈને કહ્યું કે, “સાહેબ, તમ તમારે જલ્સા કરો. પોલીસ બધાં સરખા તે અહીંના હોય, ઇન્ડિયાના હોય કે પછી લંડનના. એ લોકોને ચાપાણીના પૈસા પકડાવી દઈએ તો આપણું નામ ન લે.”

ભરતભાઈ બૂમ પાડી ઊઠ્યા, “અરે ભાઈસાબ, એવી વાતો ન કરો અને પોલીસને લાંચ આપવા જશો તો મરી જશો” અને મીના બોલી ઊઠી “ભરત, તારો ગુસ્સો કાબૂમાં રાખ. આમ એક્સાઇટ ન થઈ જા. જો તારું મોં કેવું લાલ લાલ થઈ ગયું!”

મેં ભરતભાઈને કહ્યું કે “આપણને તો સાચું બોલવાની ટેવ છે. પરંતુ હવેથી નહીં બોલું, જુઓ તમે હૃદય પર પ્રેસર ન લાવો.”

કારમાં “યુમ્મા યુમ્મા દે દે”ની કેસેટ વાગતી હતી. પાછળ સુજાતા અને મીના બેઠાં બેઠાં વાતો કરતાં હતાં. આગળ ભરતભાઈની નજર કારના સ્પીડ ડાયલ પર હતી અને હું 120 કિલોમિટરની સ્પીડ પર એક પછી એક કાર પસાર કરતો હતો. મારે મુંબઈનું પાણી બતાવી દેવું હતું.

ત્યાં મીના બોલી “સતીશકાકા, આ તમે કાટી હૈ કાટી હૈ શું બોલો છો?”

મેં કહ્યું “મીના, હું બાજુની લેઈનમાંની કારને પસાર કરું છું ત્યારે તેની પતંગ કાપી હોય એવી ભાવના થાય છે અને

મનમાં થાય છે કે મારી પતંગ, પેલી લાલ, ભૂરી, કાળી બધી પતંગોને કાપી નાખે.”

ત્યારે સુજાતા બોલી, “તમારે જેટલી પતંગો કાપવી હોય તેટલી પતંગ કાપો. આગળ તમારો કાકો પોલીસ રડારનું ઝાડું લઈને ઊભો છે તે તમારી પતંગ ઝડપી લેશે.”

મને એવી વાતોની કાંઈ અસર થતી નહોતી અને ભરતભાઈનું મોં પાછું લાલ લાલ થઈ ગયું. ભાગ્યે અડધો કલાક કાર ચલાવી હશે ત્યાં મેં જોયું કે ફરતી લાલ લાઇટવાળી પોલીસની કાર મારી પાછળ દોડતી હતી. ભરતભાઈ ચીસો પાડતા હતા, “જોયુંને આખરે તમે મારું કરી નાખ્યું ને!” મેં કાર ધીમેથી બધી લેઈને કુદાવીને સાઇડ પર ઊભી રાખી. પોલીસની કાર પણ ઊભી રહી. ભરતભાઈનું મોં ઘણું લાલ થઈ ગયું હતું તેમનો શ્વાસ ભરાતો હતો એ જ્યાં ત્યાંથી બોલ્યા “પૈસા આપવાની વાત ન કરતા.” અમારી રોટરી કલબમાં હું મારી ત્વરિત બુદ્ધિ માટે જાણીતો હતો.

પોલીસ ઓફિસર મારી બારી પાસે આવ્યો. મારું લાયસન્સ માંગ્યું. મેં ઓફિસરને સમજાવ્યો કે હું તો ટુરિસ્ટ છું અને આ મારા મિત્રને ઓપન હાર્ટ સર્જરી કરાવી છે અને તે બિમાર છે. એને છાતીમાં દુઃખે છે. પોલીસ બોલ્યો, “ડુ યુ નો ઘેટ યુ વેર ડ્રાઇવિંગ એટ એઈટી માઇલ્સ પર અવર ઇન ફીફ્ટી ફાઈવ માઈલ ઝોન?”

આપણે તેને કહ્યું કે “આઈ વોઝ ટેકિંગ માઈ ફેન્ડ ટુ હોસ્પિટલ.”

મેં જોયું તો ભરતભાઈની આંખમાં ગુસ્સાને લીધે પાણી

આવી ગયાં હતાં. પોલીસે પણ ધ્યાનથી ભરતભાઈને જોયા. લાલધૂમ મોં, ફૂલેલાં નસકોરાં, આંખમાં આંસું. પોલીસને પ્રભાવિત કરવા માટે પૂરતાં હતાં. પોલીસે મને કહ્યું, “ફેલો મી, આઈ વીલ ટેક યુ ટુ ધ હોસ્પિટલ” અને આગળ પોલીસ અને અમારો વરઘોડો. લાગતું હતું કે ભરતભાઈ મારા પર ગુસ્સે થયા હતા. હવે તો તેમનાથી બોલાતું નહોતું. મીના, ભરતભાઈનો ખભો, પાછળ બેઠાં બેઠાં થાબડતી હતી. સુજાતાએ એક ખ્યાલામાં પાણી કાઢી અને ભરતભાઈને પિવડાવ્યું.

પોલીસે એક્સપ્રેસ વે પરથી એક્ઝીટ લીધી. અમે પોલીસની પાછળ પહોંચ્યા નજીકની હોસ્પિટલમાં. મેં જોયું તો ભરતભાઈથી બોલાતું નહોતું પણ મારી સામે આંખો તતડાવતા હતા. પોલીસ અમારી કાર પાસે આવ્યો. તેણે પહેલેથી હોસ્પિટલને જણાવી દીધું હતું એટલે સ્ટ્રેચર આવી ગયું. ભરતભાઈને સુવડાવીને અંદર એક રૂમમાં લઈ ગયા. પોલીસ મારી સાથે જ ઊભો રહ્યો. થોડીવારમાં રૂમમાંથી અમેરિકન ડોક્ટર બહાર આવ્યા. તે અમારા તરફ જોઈને બોલ્યા, “મીસ્ટર યુ હેવ ડન એ ગુડ જોબ. વી આર ગોઈંગ ટુ કીપ હીમ ફોર ઓબઝર્વેશન. વી મે હેવ ટુ ઓપરેટ, ઘેટ વી વીલ ડિસાઈડ ટુમોરો” પેલા માણસે પણ મારી સાથે હાથ મિલાવ્યા.

મેં જોયું તો સુજાતા મારા પર ગુસ્સે લાગતી હતી. મીના રડતી હતી. હું મીના તરફ ફર્યો અને કહ્યું- “બહેન, તું જરાય ચિંતા ન કર. હું તારી સાથે જ છું.”

નવેમ્બર, 1991

ચેત મહંદર

અનુક્રમણિકા

બાબા ગોરખનાથે ગણેશને કહ્યું કે, “મારી પાસે એક એવી સ્કીમ છે કે જેનાથી તું માલામાલ થઈ જઈશ અને મને ખાસ્સી પબ્લિસિટી મળશે. આ અમેરિકામાં મારું પોતાનું તો કોઈ છે નહીં. સારું થયું તું મળી ગયો. મને તારા જેવા વિશ્વાસુની જરૂર હતી.”

અમેરિકામાં ગણેશ શર્માનું વજન 250 પાઉન્ડ હતું. ભારતમાં 115 કિલો હતું. અમેરિકામાં ઓવરવેઈટ હતો. ભારતમાં કોઠી હતો. આ વજન 45 વરસની માવજત પછી થયું હતું. આખી જિંદગી મુંબઈમાં ‘પેરેડાઈઝ હિંદુ લોજ’માં રસોઈયાની પદવી ભોગવી હતી.

રસોઈ ચાખી ચાખીને શરીર વધાર્યું હતું. લોજના ઓટલે જ સૂવાનું મળતું એટલે ફેમિલી લાઇફનો અંત ત્યાં જ આવી ગયો હતો. બહેનની સિટિઝનશીપ ઉપર તે અમેરિકા આવી ગયો હતો. મુંબઈનો રસોઈયો ન્યૂયોર્કમાં શેફ બની ગયો. ‘શેરે પંજાબ’માં તાંદુરથી ચિકન અને નાન શેકતો થઈ ગયો. પંજાબી ભોજનથી તેની ફાંદનું જતન થતું હતું. ગણેશને માથે એકે વાળ નહોતો પરંતુ સુંદર દાઢી રાખતો. તે માથાના વાળની ખોટ આ રીતે દૂર કરતો.

ગણેશને કદી લાગ્યું નહોતું કે તે જોડિયો છે. પરંતુ અમેરિકન બહેન-બનેવી, હેલ્થ કોન્શિયસ હતાં.

બહેને પ્રસ્તાવ મૂક્યો, “તારે વજન ઘટાડવું પડશે.” ગણેશ કહે કે “શા માટે મારે વજન ઘટાડવું જોઈએ?” બહેન અને બનેવીએ તેને પેન્સીલવેનિયાના ગોરખ આશ્રમમાં લઈ જવાનું નક્કી કરી દીધું.

દશ વરસ અગાઉ, ચાલીસેક વરસનો સંતોકરામ ન્યૂયોર્કના કેનેડી એરપોર્ટ ઉપર ઊતર્યો હતો. એરપોર્ટ ઉપર તેણે એક વાત નોંધી કે આપણા દેશના પ્રમાણમાં અમેરિકામાં જાડાં સ્ત્રીપુરુષો ઘણાં છે. લગભગ બધાં જ જાડાં છે. થોડા દિવસના વસવાટ પછી લાગ્યું કે બધા જ ડાયેટિંગ કરે છે. ખાસ કરીને, સ્ત્રીઓ, જે જાડી નથી તે તો ખાસ ડાયેટિંગ કરે છે. તે સ્ત્રીઓએ શરીરના ડાયેટિંગ કરવા કરતાં મગજનાં ડાયેટિંગ કરવા જોઈએ એમ સંતોકરામને લાગ્યું.

તે વિક્લિટર વિઝા પર આવ્યો હતો. “વિઝા કી એસી તેસી. આપણે અહીં જ રહેવાના છીએ.” એ એનો નિર્ણય હતો. મુંબઈની ‘પેરેડાઈઝ હિંદુ લોજ’માં અંધારિયા રસોઈઘરમાં મજૂરી કર્યા પછી નક્કી કર્યું હતું અમેરિકામાં રસોઈ કરવી નથી.

તેના બાપા કહેતા “શિક્ષક થવું, છોકરાં ભણે ન ભણે આપણને પગાર મળે. વકીલ થવું, કેસ જીતે કે હારે આપણી ફી તો મળે. પરંતુ રસોઈયો ન રાંધે અને કડીયો દીવાલ ન ચણે

તો ભૂખે તો મરવું પડે પણ ડંડા પડે તે નફામાં.”

સંતોકરામને વિચાર આવ્યો કે અમેરિકાના જાડા લોકોનો લાભ લેવો જોઈએ. તેમાં તેને અમેરિકામાં ઠરીઠામ થવાનો માર્ગ દેખાયો. લોકોના શરીર પર ઘણી ચરબી છે અને જેના શરીર પર ચરબી નથી એ લોકોના મગજમાં ચરબી ભરાઈ છે.

અમેરિકાની આ ચરબીમાં ભારતીય વેદ પુરાણની ભવ્ય સંસ્કૃતિનો મસાલો ભેગો કરીએ તો એક બેમિસાલ વાનગી તૈયાર થાય!

સંતોકરામે બીજું એ જોયું કે જ્યારે ભારત એકવીસમાં સદીમાં પ્રયાણ કરી રહ્યું છે ત્યારે અમેરિકાના દેશીઓ ઓગણીસમી સદી તરફ જઈ રહ્યા છે. ભારતમાં ઠેર ઠેર સાયબર કાફે ફૂલી રહ્યાં છે ત્યારે અમેરિકામાં દિવસ રાત નવાં મંદિરો બની રહ્યાં છે. દેશમાંથી બધા દોરાધાગાવાળા અમેરિકા આવી ગયા છે. થોડા વખતમાં અમેરિકામાં કુંભ મેળો ભરાય તો નવાઈ નહીં! આ બધાં અંધશ્રદ્ધાળુ લોકોના ઉદ્ધાર માટે સાધુસંતોના વેષમાં ભુવાઓ પણ આવી ગયા છે. ખરા સંતો તો હિમાલય ગયા!

સંતોકરામે પણ આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ આ દુઃખી આત્માઓનો ઉદ્ધાર કરવાનું નક્કી કર્યું.

તેણે જોયું કે અમેરિકામાં ‘વજન ઉતારવાની’ અબજો

ડોલરની ઇન્ડસ્ટ્રી છે. હજારો જિમનેશિયમ કસરત કરવા માટે છે. હજારો પુસ્તક લખાય છે. ઍરોબિક-કસરતોના સેંકડો વિડીયો બને છે. તો આ ઇન્ડસ્ટ્રીમાં કેમ ન જોડાઈએ? ભારતીય વેદપુરાણની સંસ્કૃતિને વજન ઉતારવાના તુક્કામાં જોડવી જોઈએ. ઋષિ મુનિઓના મંત્રોચ્ચાર આ અમેરિકાની ધરતી પર ગજાવો. જો નવગ્રહોને ખુશ રાખવાથી કોર્ટમાં કેસ જિતાતો હોય! પુત્રજન્મ થતો હોય! ભાગી ગયેલી પત્ની પાછી આવતી હોય! તો તે ગ્રહોના મંત્રોચ્ચારથી વજન કેમ ન ઘટે?

સંતોકરામે અમેરિકાની ધરતીનો અભ્યાસ કર્યો. આ 2002ની સાલમાં 17 લાખ ભારતીયો અમેરિકામાં રહે છે. તેમાંના એક લાખ જાડિયાઓ આપણને વરસના ફક્ત દશ ડોલર આપે તોપણ મિલીયન ડોલર થાય. તેમાંના અડધા એડવર્ટાઇઝમાં ખર્ચાય. તો બીજે વરસે બે મિલીયનની શક્યતા થાય. દશ ડોલરમાં આપણે તેને નવગ્રહોમાંથી કોઈપણ ગ્રહનો મંત્ર પકડાવી દેવાનો. શરત એટલી કે મંત્ર રોજ સવારે ન્હાયા પછી દશવાર જપવાનો. ‘નો ડાયેટિંગ’, ‘નો કસરત’, વજન ઊતરશે. વરસ પછી કોઈ નવરો ફરિયાદ કરવા આવે તો કહી દેવાનું “તમારી સાધનામાં ભલીવાર નહીં હોય.” અમેરિકામાં દશ ડોલર શું ચીજ છે? પીઝા પણ દશ ડોલરનો નથી મળતો.

સંતોકરામે વિચાર્યું મંત્રોચ્ચારથી વજન ઘટે કે ન ઘટે તે અગત્યનું નથી. પરંતુ ગ્રહોના મંત્રોથી વજન ઘટી શકે એ

વિચાર આ દોરાધાગાવાળી પ્રજાને વેચવાનો છે! ખૂબી એટલી જ છે. મારે એટલી જ બુદ્ધિ વાપરવાની છે, દશ ડોલર એના છે!

શરૂઆતમાં તેણે મેઈલ ઓર્ડરથી ધંધો પોતાના સ્ટુડિયો એપાર્ટમેન્ટમાંથી ચાલુ કર્યો. જન્મ તારીખ આપો. દશ ડોલર મોકલો. “બાબા ગોરખનાથ” તમને મંત્ર મોકલશે, ધાર્યું વજન પામશો. વાત સીધી હતી, કોઈ ગોરખધંધો નહોતો.

ગોરખનાથની આગળ ‘બાબા’ લગાવી દીધું. જેથી મુસલમાન બિરાદરોને આકર્ષી શકાય. બાબા ગોરખનાથ તમને અજમેરથી મંત્રાવેલું તાવીજ મંગાવી આપશે.

તેણે સૌ પ્રથમ કામ કર્યું એડવર્ટાઇઝ આપવાનું. સંતોકરામનો મંત્ર હતો :

‘અરલી ટુ બેડ, અરલી ટુ રાઈઝ

વર્ક લિટલ એન્ડ એડવર્ટાઇઝ.’

તે માને છે કે જાહેરાત વિનાનો ધંધો એટલે અંધારામાં કોઈ છોકરીને આંખ મારીએ તેવો. તમે શું કરો છો તે તમને ખબર છે, પરંતુ બીજા કોઈને ખબર નથી.

આ ન્યૂઝ પેપરમાં અને તે ન્યૂઝ પેપરમાં બાબાએ ફૂલ પેજ જાહેરખબરો આપવા માંડી. થોડા મેઈલ ઓર્ડર આવવા માંડ્યા. ન્યૂઝ પેપરોની પાંચ-દશ હજાર નકલો પૂરતી નહોતી. ઇંગ્લેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા, સિંગાપોર, આફ્રિકા બધે જ ભારતીય છાપાંઓમાં બાબા ઝડક્યા. કહેવાની જરૂર નથી કે હવે બાબા

ગોરખનાથની જુદી ઓફિસ છે. ચાર પાંચ છોકરીઓનો સ્ટાફ પણ છે. બાબાની જાહેરખબર પણ કેવી? મોટા અક્ષરે ‘મની બેંક ગેરન્ટી’, “ગ્રહોની શાંતિ શરીરની ક્રાંતિ”, “સ્થાપના 1952” ફોન નંબર - ફેક્સ નંબર - ઈ મેઈલ બધું જ છપાતા.

દેશ પરદેશમાં લોકો શંકાશીલ થઈને અંદરોઅંદર વાતો કરવા લાગ્યા. આ વિજ્ઞાનના યુગમાં આમ બને ખરું? ખોરાકની કેલરી અને આ મંત્રોચ્ચારને સંબંધ ક્યાંથી હોઈ શકે? તેમ છતાં મેઈલ ઓર્ડરના પ્રવાહમાં કોઈ ભંગ ન થયો. કોઈ ન જાણે તેમ ઘણાં ડોક્ટરો પણ દશ ડોલર મોકલવા લાગ્યા.

બાબા હવે ટીવી પર ઝડક્યા. બાબાએ વિચાર્યું, 250 મિલીયન અમેરિકનોમાં 150 મિલીયન જાડિયાઓ હશે. તેમને પણ સમદૃષ્ટિ રાખી અને લાભ આપવો જોઈએ. આ ભણેલી પ્રજાને પણ અંધશ્રદ્ધા છોડતી નથી. ન્યૂયોર્કમાં બહુમાળી મકાનોમાં બારમાં માળ પછી સીધો ચૌદમો માળ હોય છે કારણ કે આ ભણેલાઓ તેરના આંકડાથી ગભરાય છે. વર્જીન મેરીની આરસપહાણની મૂર્તિની આંખમાંથી આંસુ સરે છે એ જોવા હજારો માણસ ઊમટે છે. તો આ લોકોને આપણા હજારો વરસ જૂના ઋષિ મુનીઓના મંત્રોચ્ચારનો જાદુ સમજાવવો અઘરો નથી.

બાબા ગોરખનાથ મંદ મંદ હસતા રહ્યા!

આજે પાંચ વરસ વીતી ગયાં, બાબા ગોરખનાથનો આશ્રમ ચાલુ થયે. પેન્સીલવેનિયાના પોકોનોઝ માઉન્ટનમાં 50 એકર જમીન પર ખૂબ રમણીય જગામાં વચ્ચે આશ્રમનું ભવ્ય મકાન છે. આજુબાજુ રહેવાના સુંદર નાના કોટેજ છે. જેમાં જાડા ભાઈઓ રહે છે. એક વિકેન્ડના બાબા હજાર હજાર ડૉલર ચાર્જ કરે છે.

સો એક જણ “ફિઝીકલ થેરોપી થ્રૂ સ્પિરિચ્યુલ થેરાપી” મેળવવા માટે હંમેશાં રહેતાં હોય છે. આશ્રમમાં ક્યારેય અગિયારસ કે ઉપવાસનું નામ નહીં લેવાનું. સમોસા-પકોડા-ગુલાબજાંબુ બધું ભરપૂર મળે છે. ખાવું હોય તે ખાવાનું પરંતુ મંત્ર જાપ ચૂકવાનો નહીં. બાબા ગોરખનાથે આશ્રમમાં એકે વજન કાંટો રાખ્યો નથી. વજન ઘેર માપવું અહીં તો મંત્ર તમારા શરીરનું જતન કરે છે. બાબા પાસે સર્વ પ્રકારની વાનગીઓ છે. ભાવુકો જાડા થાય છે. તેમનું વજન ઉતરે ન ઉતરે પરંતુ તેમને હંમેશાં લાગે છે કે તેઓ વજન ઉતારે છે. ખાવું હોય તે ખાય. મંત્રોચ્ચાર ભણે છે ! “નો કસરત, નો ડાયેટિંગ.”

છેવટે એક દિવસે બેન બનેવી ગણેશને ‘ગોરખ આશ્રમ’ પર ઘસડી લાવ્યાં. આશ્રમના એરકન્ડીશન્ડ રૂમમાં બધાં ભાવુકો ગોરખનાથની હાજરીમાં મંત્રોચ્ચાર કરતાં હતાં. ગણેશ, ગોરખનાથની સામે ગોઠવાયો. તેણે ગોરખનાથને જોયા, તાકી

તાકીને જોયા. આમને ક્યાંક જોયા છે એમ તેણે વિચાર્યું. ગોરખનાથની આંખો ખૂલી. તેમણે ગણેશને જોયો, ફરીથી જોયો અને સ્મિત કર્યું. ગણેશની બત્તી ઝબકી “આ તો મારો બેટો સંતોકરામ” તેણે સામે સ્મિત કર્યું.

મંત્રજાપનું સેશન પત્યું. સૌના વિખેરાયા પછી બાબા ગણેશને પોતાના પ્રાઈવેટ રૂમમાં લઈ ગયા. બન્ને એકમેકને ભેટ્યા. ગુડ ઓલ્ડ ડેઈઝની વાતો કરી. ‘પેરેડાઈઝ હિંદુ લોજ’ને સંભારી. ગણેશે હસીને કહ્યું, “લે, તું તો દેશમાં ‘મહારાજ’ હતો અને અહીં પણ ‘મહારાજ’ રહ્યો?”

ગણેશે જોયું તો એ રૂમમાં મહાત્માઓના ફોટા લટકાવ્યા હતા. બાબા બોલ્યા, “આ મારો પ્રેરણા રૂમ છે. આ ફોટાઓ કરોડપતિ સાધુઓના છે. અહીં રામકૃષ્ણ પરમહંસ કે વિવેકાનંદ જેવા સંતો ન શોભે. આ સાધુઓ અમેરિકામાં વાર તહેવારે અમેરિકાના ભારતીયોનો ઉદ્ધાર કરવા આવે છે.”

ગણેશ બોલ્યો, “તેં તો ભગવાન રજનીશનો પણ ફોટો રાખ્યો છે ને!”

બાબા બોલ્યા, “ફોટો તો મારે રોલ્સ રોયઝનો લટકાવવો હતો પણ તેમાં બેઠેલા રજનીશજી પણ આવી ગયા.”

ગણેશે કહ્યું, “આ ખાલી ફેમો કેમ લટકાવી છે?”

બાબા બોલ્યા, “ગાંડા, એ તો ‘પંડિત મહારાજ’ અને ‘સૈયદ પીર’ની જાહેર ખબરનાં કટિંગ્સ છે. તે લોકોની પ્રેરણાથી

તો આપણે આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ કરી છે. એમના દોરાધાગા પાછળ લોકો દોડે છે તો આપણા મંત્રો પણ તેમને આકર્ષે છે. જો તું કેવો દોડતો આવી ગયો?”

બાબાએ ગણેશને તથા તેનાં બહેન-બનેલીને મહાપ્રસાદ જમીને જવાનો આગ્રહ કર્યો. ગણેશ જાતજાતની મીઠાઈઓ જોઈને ખુશ થઈ ગયો. બાબા ગોરખનાથે ગણેશને કહ્યું: “આવતા વિક એન્ડમાં તું એકલો આવજે.”

બીજા શનિવારે ગણેશ, બાબાના ‘ગોરખ આશ્રમ’ પર ગયો. બાબા રાહ જોતા હતા. તેમને પોતાના પ્રાઈવેટ રૂમમાં લઈ ગયા. પછી બોલ્યા “જો આ કોન્ટ્રાક્ટ, મેં વકીલ પાસે બનાવડાવ્યો છે. તેમાં હું તને ગેરન્ટી આપું છું કે એક વરસમાં મારે મંત્રો વડે તારું વજન સો પાઉન્ડ ઉતારી દેવાનું. ઊતરે છે એવો ભાસ દરેકને થાય છે અને તારું સો પાઉન્ડ વજન ઉતરવાનું નથી એટલે તારે મને કોર્ટમાં લઈ જવાનો અને દાવો માંડવાનો પાંચ દશ મિલિયનનો. મેં મારા ધંધાનો કરોડોનો ઇન્શ્યોરન્સ લીધો છે. આ દેશમાં તો કોફીનો કપ એક સ્ત્રી પર પડ્યો અને તે દાઝી ગઈ, સ્ટોરવાળાએ 70 લાખ ડોલર ચૂકવવા પડ્યા હતા. આવા ખેલ આ દેશમાં બહુ થતા હોય છે એટલે તારું વજન ઊતર્યું નથી એટલે તું જરૂર જીતીશ.”

ગણેશ કહે, “પરંતુ હું ન જીતું તો?”

બાબા કહે “તું કેમ ન જીતે? તારા માટે કોઈ જ્યુઈશ

લોયર ગોતીશું અને મારા માટે ઇમીગ્રેશનવાળા દેશી વકીલને પકડીશું.”

બાબાએ વાત આગળ ચલાવી.

“આપણે જે પૈસાની વાત કરીએ છીએ તે મારી ઇન્શ્યોરન્સ કંપની તરફથી મળશે અને જે કાંઈ પૈસા તને મળે તેમાં અડધો ભાગ મારો. તને પૈસા મળશે અને મને પૈસા મળશે અને પબ્લિસિટી મળશે તે નફામાં.”

ગણેશે કશું જ ગુમાવવાનું નહોતું, વજન સુકાં નહીં. તે સંમત થઈ ગયો. કોન્ટ્રાક્ટ પર સહી કરી દીધી. બાબા ગોરખનાથ પોતે જ નોટરી પબ્લિક હતા. ભોજન પર પ્રતિબંધ નથી તેનો આનંદ ગણેશને હતો. દર મહિને બાબાને વજનનો રિપોર્ટ આપવાનો અને શક્ય હોય તો ગોરખ આશ્રમ પર ચક્કર લગાવી જવાનું અને મહપ્રસાદ જમીને ઘેર જવાનું.

બાબા ગોરખનાથે ભક્ત ગણેશને ગુરુના ગ્રહનો મંત્ર પકડાવ્યો. રોજ સવારે દશ વાર જાપ કરવાની સલાહ આપી અને તેઓ છૂટા પડ્યા.

પહેલા મહિને ગણેશનો ફોન આવ્યો કે માટું દશ પાઉન્ડ વજન ઓછું થયું છે. બાબાને એમ હશે કે ગણેશ એક ટંક ન જમે તો પણ દશ પાઉન્ડ તો વજન ઊતરે. બીજા મહિને ગણેશનો ફોન આવ્યો કે તે મંત્રોચ્ચાર બરાબર કરે છે અને બીજા દશ પાઉન્ડ ઘટ્યું. બાબાએ વાત હસી કાઢી. ત્રીજા મહિને બાબાએ

એને મળવા બોલાવ્યો. ગણેશે ખાસ્સી ત્રીસ પાઉન્ડની ચરબી ઉતારી હતી. બાબાએ તેને ગુલાબજાંબુ-સમોસા-પુરીઓનો છપ્પન ભોગ ખવડાવીને ઘેર મોકલ્યો. બે મહિના પછી ગણેશે બાબાને કહ્યું કે લગભગ 50 પાઉન્ડ વજન ઓછું થયું. હવે બાબા ગૂંચવાયા. “સાલા, આ મંત્રો તો સાચા લાગે છે!” ગણેશે કહ્યું કે ખોરાક તો એનો એજ છે. બાબાએ તેને ગુરુના ગ્રહ પરથી લઈ લીધો અને શનિના મંત્રોચ્ચાર આપ્યા. ઉત્સાહમાં ને ઉત્સાહમાં ગણેશે એક નાનકડી વાત કહેવાનું ચૂકી ગયો હતો કે તેણે ઘર બદલ્યું છે અને પાંચમાં માળે લિફ્ટ વિનાના બિલ્ડિંગમાં રહે છે અને રોજ પાંચ-છ વાર ઉપર નીચે જવું પડે છે.

બાબાએ જોયું તો શનિ મહારાજે પણ કોઈ ચમત્કાર ન કર્યો. ગણેશે વજન ગુમાવતો હતો. દશ મહિને ગણેશે મળવા આવ્યો ત્યારે તેનું વજન સો પાઉન્ડ ઘટી ગયું હતું.

બાબા ગોરખનાથના હાથમાંથી વધારે પૈસાદાર થવાની સ્કીમ છટકી ગઈ. આશ્ચર્ય તો એ વાતનું હતું કે “સાલા, ગ્રહોના મંત્રો વજન ઘટાડી શકે છે!”

નિરાશ ન થતાં બાબા ગોરખનાથે ગણેશેને કહ્યું “મને બેપાંચ દિવસ આપ અને રવિવારના દરેક ન્યૂઝ પેપરમાં આપણી નવી જાહેરખબર જોવા મળશે પછી આપણે નવો કોન્ટ્રાક્ટ કરીશું.”

ગણેશ ખૂબ આનંદભેર આશ્રમમાં મહાપ્રસાદ
આરોગીને ઘેર ગયો.

બીજા રવિવારનું છાપું તેણે ખોલ્યું. અંદર ફૂલ પેજ
એડ હતી.

“ગ્રહોના મંત્રોચ્ચારથી માથાના વાળ ઉગાડો – બાબા
ગોરખનાથ.”

ઓગસ્ટ, 2002

શકિલાબાનુ ઇન્ટરનેટવાલી

અનુક્રમણિકા

2003ની સાલમાં કોમ્પ્યુટર સામાજિક જીવનમાં પ્રવેશી રહ્યું છે ત્યારે ઇન્ટરનેટના, યાહુના, ઇન્ડિયાના ચેટરૂમમાં ગુજરાતના રૂમમાં બે વ્યક્તિ કોમ્પ્યુટરમાં ટાઈપ કરી કરીને વાતો કરતી હતી.

શાહરૂખ: તમારું નામ સુંદર છે.

શકિલા: તમારું નામ મને ન ગમ્યું. ચવાઈ ગયેલું છે.

શાહરૂખ: તો પછી તમે મારું નામ ક્લિક કેમ કર્યું.

શકિલા: એ જોવા કે પેલો એક્ટર શાહરૂખખાન તો ગુજરાતી ચેટરૂમમાં નથી ને! (હસી)

શાહરૂખ: જો હું એક્ટર હોઉં તો?

શકિલા: મને એક્ટર નથી ગમતા. મને વાસ્તવમાં રમૂજ માણસો ગમે છે, અને તમે રમૂજ લાગો છો. જુઓને! શાહરૂખના નામની જાળ બિછાવી છે, જેમાં શકિલા નામની આ માછલી આવી છે.

શાહરૂખ: તમે ક્યાંથી વાત કરો છો? અમદાવાદથી કે મુંબઈથી?

શકિલા: એવું જ સમજોને કે આણંદમાંથી ચેટ કરું છું. હું એડિસન ન્યૂ જર્સીમાં છું.

શાહરૂખ: હું ન્યૂયોર્કમાં છું.

શકિલા: તો તો આપણે પાડોશી ગણાઈએ.

શાહરૂખ: અરે વાહ, જિસકો ઢૂંઢતે થે ગલી ગલી, વો મિલી મકાન કે પિછવાડી.

શકિલા: વાહ, તમે તો કચરા શાયરી પણ કરો છો.
તમે મુસલમાન છો?

શાહરૂખ: ના, હું અઘાવીસ વરસનો દર્શન પટેલ છું.
તમે મુસલમાન છો?

શકિલા: ના, હું સ્તુતિ વ્યાસ સત્તાવીસની છું.

શાહરૂખ: તો પછી આ નામ?

શકિલા: શકિલા મારા દાદાજીની પ્રિય બ્લેક એન્ડ વ્હાઈટ એક્ટ્રેસ હતી.

શાહરૂખ: શાહરૂખ મારી મમ્મીનો ફેવરીટ એક્ટર છે.

શકિલા: તમે કોમ્પ્યુટર એન્જિનિયર છો?

શાહરૂખ: હા, તમે કેવી રીતે જાણ્યું?

શકિલા: મોટા પટેલ મોટેલમાં હોય. નાના પટેલ કોમ્પ્યુટરમાં હોય.

શાહરૂખ: તમે શું કરો છો?

શકિલા: હું ફિઝીકલ થેરાપિસ્ટ છું.

શાહરૂખ: તમે પરણેલાં છો? તમને કહી દઉં. હું છોકરી શોધું છું.

શકિલા: હું પરણી નથી. પરંતુ હું તમારી જેમ છોકરી નથી શોધતી (હસી)

શાહરૂખ: આ ઇન્ટરનેટ પર શું કરો છો?

શકિલા: હું મિત્રની શોધમાં છું. એવો મિત્ર કે જે પછી જીવનભર મિત્ર બની રહે.

શાહરૂખ: મારી દૃષ્ટિએ ઇન્ટરનેટના ચેટરૂમમાં જુદી અને ખોટી વ્યક્તિઓ ગપ્પાં મારતી હોય છે. જુઓને! તમે એક રૂપાળી-તરવરતી એડીસનની છોકરીની જગ્યાએ કોઈ ડોસીમા પણ હોઈ શકો.

શકિલા: એટલે તો તમને હું ચકાસું છું. તમે કોઈ કાકા, મોટેલમાં બેઠા બેઠા જુવાન છોકરીઓને તો ફસાવતા નથી ને! તમારો દેખાવ વર્ણવો.

શાહરૂખ: 5 ફૂટ 11 ઈંચ, ઘઉંવર્ણો, 180 પાઉન્ડ વજન. દેખાવ શાહરૂખ ખાન જેવો નથી પરંતુ આમિર ખાન જેવો છે.

શકિલા: 5 ફૂટ 11 ઈંચ એટલે ખરેખર 5 ફૂટ 8 ઈંચ, શ્યામ કલર અને જાડા દેખાવમાં જહોની લિવર જેવા, ખરુંને! આ કોમ્પ્યુટરમાં તો જહોની લિવર પણ શાહરૂખ ખાન બની શકે!

શાહરૂખ: એ તો જે દિવસે મળીશું ત્યારે તમે જ નક્કી કરજો કેવો છું. મને તમારાં મેઝરમેન્ટ કહો.

શકિલા: કઈ જાતનાં મેઝરમેન્ટ?

શાહરૂખ: છાતી કેટલી? કમર કેટલી? અને યુ નો વોટ

આઈ મીન, કેટલું?

શકિલા: તમે તો દરજી છો કે એન્જિનિયર?

શાહરૂખ: જો તમે સ્ત્રી હો તો તમને એટલી તો ખબર હોયને! અને હું કલ્પી શકું કે કેટલી દેખાવડી છોકરી જોડે વાત કરી રહ્યો છું.

દાદાજીની ગાડી અહીં અટકી. દાદાજી ગૂંચવાણા.

શકિલા: હું મારા મેઝરમેન્ટ પછીથી કહીશ. મને શરમ લાગે છે. આશા રાખું કે તમે વિકૃત મગજના ન હો.

શાહરૂખ: તો તો તમે સ્ત્રી નથી.

શકિલા: એક મિનિટ ચાલુ રાખો.

દાદાજી દોડ્યા બીજા રૂમમાં, ત્યાં એમનાં પત્ની રમાબા બેઠાં હતાં. દાદાજી બોલ્યા, “તમારા બ્લાઉઝની સાઇઝ કેટલી?”

રમાબા બોલ્યાં: “અત્યારે મારા બ્લાઉઝની સાઇઝની જરૂર કેમ પડી?”

દાદાજી કહે, “મારે કામ છે.”

રમાબા બોલ્યાં, “આખી જિંદગી મારી જોડે નસકોરાં બોલવીને સૂતા ન હોત તો મારું મેઝરમેન્ટ તમને મોઢે હોત.”

દાદાજી કહે, “સિરીયસલી, તમારી કમરની સાઇઝ કેટલી?”

રમાબા બોલ્યાં, “ઇન્ડિયન સ્ત્રીને કમરનું માપ ન પુછાય, વન સાઇઝ ફિટ્સ ઓલ એવા યણિયા અમે અમસ્તાં

નથી પહેરતાં!”

દાદાજી દોડ્યા પાછા કોમ્પ્યુટર તરફ અને ટાઈપ કર્યું.

શકિલા: હું મારો ફોટો શોધવા ગઈ હતી. તમે મારો ફોટો જુઓ તો મેઝરમેન્ટ જણાઈ જશે. આવતી કાલે સ્કેન કરીને મોકલીશ.

શાહરૂખ: સારું હું રાહ જોઈશ.

શકિલા: કાલે રાતે નવ વાગ્યે મળીશું. હમણાં મારી મમ્મી બોલાવે છે. (દાદાજીએ દૂર બેઠેલાં રમાબાને જોયાં.) ચાલો આવજો. ગુડનાઈટ, ભૂલતા નહીં આવતી કાલે નવ વાગ્યે.

શાહરૂખ: ગુડનાઈટ, સ્વીટ ડ્રીમ્સ.

ચંપકલાલે ક્લિક કરીને ઇન્ટરનેટને વિદાય આપી. હવે તેમના સૂવાનો ટાઇમ થયો હતો. બોત્તેર વરસના ચંપકલાલ અને રમાબા એડિસનમાં દીકરા રાહુલ અને તેની પત્ની મીનાને ત્યાં રહેતાં હતાં. વરસ દોઢ વરસથી. સિનિયર સિટીઝનની મેન્ટાલિટી ન રાખતાં મોડર્ન જમાનાનાં વૃદ્ધ થયાં હતાં. તે કહેતા, “ભગવાન મને વૃદ્ધ બનાવજે પણ ડોસો ન બનાવતો.” તેમની પૌત્રી સ્તુતિએ દાદાજીને નવી દૃષ્ટિ આપી. દાદાજીને વિશ્વદર્શન કરાવવા કોમ્પ્યુટરને દ્વારે ગોઠવી દીધા. ઇન્ટરનેટનો જાદુ સમજાવ્યો. તેમની પૌત્રી સ્તુતિ સત્તાવીસ વરસની હતી. દશ વરસની ઉંમરે અમેરિકા આવી. આજે ફિઝીકલ થેરાપિસ્ટ

છે.

દાદાજી હવે ગુજરાતના તો ગુજરાતના પરંતુ આખી દુનિયાનાં છાપાં વાંચે છે. તેમને ગમતાં 'ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા'નાં "યુ સેઈડ ઈટ"નાં હજારો કાર્ટૂન તેમનાથી એક ક્લિક દૂર છે. દુનિયાભરના મ્યુઝીયમમાં દાદાજી કોમ્પ્યુટર સામે બેસીને ફરે છે. સ્તુતિએ તેમને ઇજિપ્તની નાઈલ નદીનો પ્રોગ્રામ બતાવ્યો. દાદાજી અને રમાબા નાઈલના મૂળથી મુખ સુધી હોડીમાં ફર્યા.

આ ઇન્ટરનેટે તો દુનિયા આખીને ઘરમાં ઠાલવી દીધી છે. ઘરમાં હજારો નહીં, બલ્કે લાખો પુસ્તકો ઠાલવી દીધાં છે. સાથે સાથે હજારો સંગીતની ચેનલો, સંગીત સાંભળતાં સાંભળતાં વાંચવાનું. દાદાજીને આનાથી વધારે કશાની જરૂર પણ નહોતી.

રમાબા પણ ડાકોરના રણછોડજીનાં દર્શન-આરતી કોમ્પ્યુટરમાં કરતાં, જગન્નાથજી-રામેશ્વરમ-દ્વારકાધીશ સૌ એમના કોમ્પ્યુટરમાં. દુનિયાભરના આશ્રમો પણ કોમ્પ્યુટરમાં ખરા! સાધુ, સંતો, ભૂવાઓ બધાંની વેબસાઇટ, ચારે ધામની જાત્રા રમાબાના પગ નીચે.

હવે દાદાજીને રમાબા સાથે વાતો કરવાનો પણ સમય નહોતો. આખો વખત કોમ્પ્યુટર પર દૃષ્ટિ. કો'ક વાર તે ઐશ્વર્યા રાયનાં પ્રેમપ્રકરણો વાંચે, તો કદીક સત્યજિત રાયના

ફિલ્મજીવનના પ્રસંગો વાંચે તો ક્યારેક મધુ રાયનાં નાટકો વાંચે.

એક રાતે દશેક વાગ્યે, દાદાજીએ જોયું તો દીકરાની ઓફિસની લાઈટ ચાલુ હતી. સ્તુતિ કોમ્પ્યુટર પર બેઠી હતી. દાદાજી અંદર ગયા. સ્તુતિએ જણાવ્યું કે તે એના મિત્રો સાથે વાતો કરે છે. ચંપકલાલને નવાઈ લાગી. સ્તુતિએ વિગતે ચેટરૂમ સમજાવ્યા. તેણે કહ્યું કે “તમે યાહુ પર ક્લિક કરો, પછી ‘ચેટ’ પર ક્લિક કરો. પછી ‘ઇન્ડિયા’ પર ક્લિક કરો, પછી ‘ગુજરાત’ પર ક્લિક કરો. તમને ગુજરાતી મિત્રો મળશે.” સ્તુતિએ દાદાજીને કોમ્પ્યુટર પર બેસાડીને ડેમોન્સ્ટ્રેશન કર્યું. દાદાજીને સમજાવ્યું કે આપણું ખરું નામ કોઈને નહીં કહેવાનું, ફોન નંબર એડ્રેસ કશું નહીં આપવાનું. આપણે એક નીક નેમ – ઉપનામ ધારણ કરવાનું અને પછી દુનિયાભરના ગુજરાતીઓ સાથે વાતો કરો, મિત્રતા બઢાવો. રીઅલ લાઇફમાં કોઈ છોકરા સાથે વાત કરતાં શરમ લાગે. અહીં તો એવો સવાલ જ નથી. દાદાજીને તો જૂની આંખે નવાં ચશ્માં – છતાં ઇન્ટરનેટની નગરી સમજાઈ ગઈ. પછી સ્તુતિએ દાદાજીના બીજા ત્રણ મિત્રોના ઈ-મેઈલ એડ્રેસ લઈને યાહુ મેસેન્જર સર્વિસ જોડી આપી. તેમાં તેણે ભરૂચવાળા યોગેશકાકા, અમદાવાદના ભૂપેનકાકા, કેલિફોર્નિયાવાળા બિપિનકાકા અને દાદાજી ચારે રિટાયર્ડને યાહુ મેસેન્જરમાં ગોઠવી દીધા. હવે દાદાજી એકલા

નથી. એમના ગોઠિયાઓ સાથે જ છે.

કેટલાંક ડોસાઓ માટે અમેરિકા જેલ હોય છે. ચંપકલાલ માટે ઘર દુનિયા થઈ ગયું, મિત્રોની મહેફિલ થઈ ગઈ. ચંપકલાલ અમેરિકામાં જીવન વિતાવતા નથી, ચંપકલાલ અમેરિકામાં જીવન જીવે છે, માણે છે. હા, પાર્કમાં ફરવા જવાનું કે દેવદર્શન માટે મંદિરે જવાનું તો ચાલુ જ છે. એવું નથી કે કોમ્પ્યુટરની દુનિયામાં ખોવાઈ ગયા છે. સ્તુતિ શરમાળ પરંતુ સ્વતંત્ર મિજાજની છોકરી હતી. એના પિતા રાહુલને એના લગ્નની કાંઈ ઉતાવળ નહોતી. માતા મીના પોતે વીસ વરસે પરણી હતી એટલે સત્તાવીસ વરસની દીકરી ‘રહી ગઈ’ એમ લાગતું. સ્તુતિ અમેરિકન હતી. એ માનતી કે પરણવું તો મિત્રને જ. કોલેજના મિત્રોમાંથી કોઈ પરણવા જેવો ન મળ્યો અને આ કારણે ઘરમાં ઘણી વાર તંગ વાતાવરણ રહેતું મા-દીકરી વચ્ચે. દાદાજીને અને રમાબાને પણ ચિંતા રહેતી પણ કાંઈ બોલતાં નહોતા. માબાપ છોકરાઓ શોધી લાવતાં. છોકરી તેમને મળતી અને કોઈને કોઈ કારણે રિજેક્ટ કરતી.

નાટકના આ સમયે થયો દાદાજીનો પ્રવેશ. સાથે કોમ્પ્યુટર છે, જુવાન હૃદય છે અને નવી શીખેલી ચેટરૂમની વિદ્યા છે. કેલિફોર્નિયાવાળા તેમના મિત્ર બિપિને જણાવ્યું કે તેના દીકરાએ હોન્ગકોન્ગની ગુજરાતી છોકરી પસંદ કરી છે. તે બંને ઇન્ટરનેટ પર મળ્યાં. દાદાજીએ સ્તુતિ માટે નવી ટેકનોલોજીનો

ઉપયોગ કરવા વિચાર્યું.

શરૂઆતમાં દાદાજીએ પોતે આખા ઇન્ડિયાના છોકરાઓ સાથે 'દાદાજી'ના ઉપનામથી વાતો કરવા પ્રયત્ન કર્યો. કોઈએ એમની સાથે વાત ન કરી. ઘણાં કહેતાં, "અરે ડોસા! ભાગ અહીંથી! આ તો જુવાનિયાંનો મેળો છે." પરંતુ જ્યારથી તે સત્તાવીશ વરસની એડીસનમાં રહેતી ફિઝીકલ થેરાપિસ્ટ 'શકિલા' બનીને રૂમમાં ગયા ત્યાર પછી હાલત જુદી છે. રોજ છોકરાઓ અથવા તો છોકરાના નામે બુદ્ધાઓ 'શકિલા' સાથે વાત કરવા માંગે છે અને આવા સંજોગોમાં 'શાહરૂખ' આવી ગયો. દાદાજીને આ છોકરો સાચો લાગ્યો પરંતુ વધુ ચકાસણી કરવા બીજી રાતે નવ વાગ્યે ચેટરૂમમાં ગયા.

શકિલા: નમસ્તે, કેમ છો તમે?

શાહરૂખ: મજામાં છું. આશા રાખું કે તમારો આજનો દિવસ આનંદમાં ગયો હોય.

શકિલા: તમારો આભાર. તમારો દિવસ કેવો ગયો?

શાહરૂખ: મારાં બા માંદાં છે એટલે તેમને બપોરે ડોક્ટરને ત્યાં લઈ જવાં પડ્યાં હતાં.

શકિલા: બહુ ખોટું થયું. તેમને તાવ હતો?

શાહરૂખ: ના, બાને કેન્સર છે. અમેરિકામાં હું અને મારાં બા બે જ જણ છીએ.

દાદાજીને લાગ્યું કે દર્શન પટેલ સાચી વ્યક્તિ છે.

શકિલા: ઓહ! તો બાપુજી ઇન્ડિયા છે?

શાહરૂખ: તેમના સ્વર્ગવાસને પાંચ વરસ થઈ ગયાં.

શકિલા: બહુ ખોટું થયું. અમે સત્તર-અઠાર વરસથી ન્યૂ જર્સીમાં - એડીસનમાં રહીએ છીએ. હું એકની એક દીકરી છું. અમારી સાથે દાદાજી અને બા પણ રહે છે. આમ, કુટુંબ નાનું કહેવાય પણ મોટું છે. (હસી)

શાહરૂખ: દર્શનને તમારા ફોટાનાં દર્શન ક્યારે કરાવશો?

શકિલા: એ પછી કહું છું. પહેલાં એ કહો કે તમારા જેવી વ્યક્તિ આમ ઇન્ટરનેટ પર છોકરીની કેમ શોધ કરે છે?

શાહરૂખ: માનો કે માનો પણ હું શરમાળ છું. રીઅલ લાઇફમાં છોકરી આગળ 'ત-ત-ફ' થઈ જવાય છે. આ ઇન્ટરનેટની બલિહારી છે કે અહીં હું ખુલ્લી રીતે મારા વિચાર પ્રગટ કરી શકું છું.

શકિલા: તો તમને કોઈ છોકરી મળી?

શાહરૂખ: બેત્રણ મળી પણ ખરી. પરંતુ જ્યારે મારી શરત મૂકું છું કે પરણ્યા પછી પણ મારાં બા મારી સાથે જ રહેશે તો છોકરીઓ ચાલતી પકડે છે. મારી બાની સેવાયાકરીની તો વાત જ નથી પરંતુ તેની હાજરીથી છોકરીની સ્વતંત્રતા છિનવાઈ જાય છે.

શકિલા: એ તો બહુ કહેવાય. કાલે ઊઠીને મારા

દાદાજીને કેન્સર થાય તો એમને કાઢી મૂકવાના? જો મારાં સાસુને કેન્સર હોય તો તેમની સેવા કરવી એ આપણી ફરજ ગણાય. ભૂલતા નહીં હું ફિઝીકલ થેરાપિસ્ટ છું, તમને ચાર્જ નહીં કરું. (હસી)

શાહરૂખ: તમે બહુ દિલચસ્પ વ્યક્તિ છો. ફોટો ક્યારે મોકલો છો?

શકિલા: આજે રાતે સ્કેન કરીશ અને આવતી કાલે તમારી ઈ-મેઈલમાં હશે અને તમારા ફોટાનું શું? અને હા, મારે દર્શનનો ફોટો જોઈએ છે શાહરૂખનો નહીં.

શાહરૂખ: થોડી ધીરજ રાખો. ચાલુ રાખો, ફોટો મોકલું છું. બે ફોટા મોકલું છું, આખો અને પોર્ટ્રેઈટ.

શકિલા: લો, બંને ફોટા આવી ગયા. અરે વાહ, તમે તો ખૂબ દેખાવડા છો. પેલા શાહરૂખખાનનું નાક તે કાંઈ નાક છે? અને તેની ભમ્મર! વાંદરા જેવો લાગે છે. તમે તો તમે જ છો, જો તમે ખરેખર તમે હો તો.

શાહરૂખ: આભાર. હું હું જ છું. જો તમે તમે હો તો તમારો ફોટો મોકલો. હું રાહ જોઈશ.

બીજે દિવસે દાદાજીએ એમની લાડકીને ખાનગીમાં બોલાવીને દર્શનનો ફોટો બતાવ્યો. ઘરમાં માબાપને પછી વાત થશે. એક વાર સ્તુતિને તો ગમવો જોઈએને! દાદાજીએ સ્તુતિને સમજાવ્યું કે પોતાના મિત્રનો દીકરો છે. સ્તુતિને ફોટો ગમી

ગયો. સ્તુતિના ફોટા તો કોમ્પ્યુટરમાં ફેમિલી આલ્બમમાં હતા જ તેમણે તુરત જ દર્શન પટેલને ઈ-મેઈલમાં મોકલી આપ્યા.

તે રાતે --

શાહરૂખ: અરે વાહ! તમે તો શ્રીદેવી જેવાં લાગો છો ને! મોટી મોટી આંખો, મને તો ગમી ગયાં.

શકિલા: તમારો આભાર. પરંતુ મારે તમારાં દર્શન વાસ્તવ જીવનમાં કરવાં છે, અને તે પહેલાં મારે તમારી સાથે વાતો કરીને તમને ઓળખવા છે. સંપર્ક થયો. દર્શન થયાં અને યોગ્ય લાગશે - તમને અને બંનેને તો પછી - “કલોઝ એન્કાઉન્ટર ઓફ થર્ડ કાઈન્ડ” - મિલન.

શાહરૂખ: હા, હા, ચકાસો જેટલો ચકાસવો હોય તેટલો. મારે પણ તમારા વિષે ઘણું જાણવું છે.

શકિલા: તો ‘હો જાયે’! એક વાત કહીં દઉં - તમારાથી ઓછું કમાઉ છું (હસી), બીજું તમારાં બાને જિંદગીભર સાથે રાખીશું.

દાદાજી હવે રોજ રાતે કોમ્પ્યુટર પર દર્શન સાથે વાતો કરે છે અને બેસીને પોતાના મિત્રના દીકરા દર્શન વિષે સ્તુતિને વાતો કરે છે. એક દિવસે સ્તુતિએ દાદાજીને કહ્યું કે “દાદાજી, તમારા દર્શનનાં દર્શન ક્યારે કરાવશો? બતાવી દો મને. મમ્મી-પપ્પા તો રોજની એક ઓફર લાવે છે. પરંતુ કહીં દઉં છું છું મારી પસંદનો જ છોકરો પરણવાની છું.”

દાદાજીએ દર્શન સાથે મળવાનું સ્થળ પસંદ કર્યું. એડીસનનું રૂટ સત્તાવીસ પર આવેલું અમેરિકન ડાઇનર. નક્કી કરેલા ડાઇનર પર દાદા અને વ્હાલી દીકરી શનિવારની બપોરે પહોંચી ગયાં. દાદાજીએ સ્તુતિને જણાવ્યું કે પોતે દર્શનને કદી જોયો નથી ફક્ત ચેટરૂમમાં જ વાતો કરી છે. અને જો સ્તુતિને દેખાવ ગમે – વાતો ગમે તો હવે પછી ‘ડેટિંગ’ કરવાનું અને હરવાફરવાનું ગોઠવવાનું. સ્તુતિને છોકરો ન ગમે તો છાનામાના ધરભેગા થવાનું. આખી વાતમાં સ્તુતિ કરતાં દાદાજીને વધુ એકસાઈટમેન્ટ હતી. સ્તુતિને હવે ક્ષોભ થયો પરંતુ નવા જમાનાની અમેરિકન ઇન્ડિયન છોકરી હતી તેની પણ જિજ્ઞાસા વધી.

સ્તુતિને ડાઇનરના દરવાજા પાસે ઊભી રાખી દાદાજીએ અંદર ડાઇનિંગ હોલમાં નજર ફેરવી લીધી. જોયું તો એક ટેબલ ઉપર દેખાવડો ઇન્ડિયન છોકરો બેઠો હતો. તે દર્શન હશે એમ માની લીધું. દાદાજી બહાર ગયા અને સ્તુતિને જણાવ્યું. દાદાજીને બહાર રાખી સ્તુતિ અંદર આવી. દાદાજીના જણાવ્યા પ્રમાણેના ટેબલ પર તેણે ઇન્ડિયન છોકરો જોયો. આખા હોલમાં તે બે જ જણ ઇન્ડિયન હતા. છોકરાની નજર સ્તુતિ પર પડી તે ઊભો થઈ ગયો. સ્મિત આપીને તે બોલ્યો: “હલો, હું દર્શન.”

સ્તુતિ: “આઈ એમ સ્તુતિ.”

દર્શન: બેસો.

સ્તુતિ: તમે તમારા ફોટા કરતાં પણ વધુ સંદર છો.

દર્શન: શકિલા કેવી રીતે એનો મને ખ્યાલ નથી. પરંતુ તે આટલી રૂપાળી નહીં હોય.

સ્તુતિ: શાહરૂખ ખાન તમારી આગળ પાણી ભરે! પરંતુ વધુ વાતો કરીએ તે પહેલાં મારે તમને કંઈક કહેવું છે.

દર્શન: શું કહેવું છે?

સ્તુતિ: કોમ્પ્યુટર પર મેં તમારી સાથે વાતો નથી કરી.

દર્શન: એટલે? કોઈકે મને ઉલ્લુ બનાવ્યો?

સ્તુતિ: શાંતિથી સાંભળો. ઉલ્લુ બનાવવાનો સવાલ નથી પરંતુ તમે મારા દાદાજી સાથે વાતો કરતા હતા.

દર્શન: તો શું એ સેક્સી શકિલા તમારા દાદાજી હતા?

સ્તુતિ: મને માફ કરશો. પરંતુ દાદાજીએ ઇન્ટરનેટની કોઈ જાળમાં ન ફસાઈ જવાય માટે કર્યું હતું.

દર્શન: ઓહ, માઈ ગોડ! ચાલો મારી સાથે પેલા ખૂણાના બૂથમાં.

દર્શન અને સ્તુતિ હોલના બીજા ખૂણામાં આવેલા ડાઈનિંગ બૂથ પાસે ગયાં અને ત્યાં એક આઘેડવચની તંદુરસ્ત ઇન્ડિયન સ્ત્રી બેઠી હતી.

દર્શન: મમ્મી, મળો સ્તુતિને અને સ્તુતિ મળો શાહરૂખખાનને. અને સ્તુતિ પ્લીઝ બહારથી શકિલાને

બોલાવોને!

સૌએ ખાધુંપીધું અને રાજ કર્યું.

કોમ્પ્યુટરદેવ કી જય, ઇન્ટરનેટદેવ કી જય.

ડિસેમ્બર, 2002

એલ. રંગમ્

અનુક્રમણિકા

ભગવાન પાસે કાંઈ પણ માંગતાં પહેલાં વિચારવું. ભગવાન ભૂલથી આપણી માગણી મંજૂર કરી દે તો! હું રોજ પ્રાર્થના કરતો, “હે ભગવાન મને અમેરિકા મોકલ, ઇન્ડોન્ડ મોકલ તેમ ન બને તો છેવટે દુબઈ તો મોકલ જ! ત્યાં મજૂરી કરવી પડશે તો કરીશ. અરે! લોકોનાં જાજરૂ ધોઈશ પણ તું મને અમદાવાદની પોળમાંથી બહાર કાઢા!”

આજે હું અમેરિકામાં છું. ભગવાને મારી અરજી મંજૂર કરી દીધી. હવે અમેરિકામાં ટોયલેટ સાફ કરું છું.

મોટા બનેવીની કૃપાથી આ નાનો સાળો અમેરિકા આવી ગયો અને મોટા બનેવીની કૃપાથી આ નાનો સાળો લોકોનાં ટોયલેટ સાફ કરતો થઈ ગયો. વાત એમ હતી કે આપણે ઝાઝું ભણ્યા નહોતા. જેમ તેમ બી.એ. થયા હતા. અંગ્રેજીના ઠેકાણાં નહોતાં. ટી.વી. પર ક્રિકેટ મેચ જોઈએ તો સમજ પડે બાકી રેડિયો પરની ક્રિકેટ કોમેન્ટ્રી આપણને કદી સમજાઈ નથી. એરપોર્ટ ઉપર દેશી ઓફિસરોનું અંગ્રેજી પણ સમજાતું નહોતું. બનેવીએ કહ્યું કે, “અહીં જાત જાતના ધંધા થઈ શકે. કોઈ દેશીના સ્ટોરમાં જોડાવાની જરૂર નથી. તારી પાસે તો ગ્રીનકાર્ડ છે. એટલે કોઈ અમેરિકન કંપનીમાં રૅગ્યુલર પગાર

પર જોડાઈ જા.”

મહિના બે મહિના કશુંય કર્યા સિવાય બહેનને ત્યાં રહીને અમેરિકામાં મારે કેવી રીતે ઠરીઠામ થવું એ વિચારતો. ભારતથી આવતા દરેક ઇમિગ્રન્ટ પોતાના સ્પોન્સરરના ગામમાં જ જામી પડે છે. એમાં તો જર્સી સીટી અને એડિસન જેવાં ન્યૂજર્સીનાં શહેરોનો દેશીઓએ વિકાસ કર્યો.

મારે કોઈ અમેરિકન જોડે ઇંગ્લિશ ના બોલવું પડે એવી નોકરી માટે બનેલીએ પોતાના અમેરિકન મિત્રની જેનિટોરિયલ કંપનીમાં મને નોકરી અપાવવાનો વિચાર કર્યો. આ જેનિટોરિયલ કંપની મોટી મોટી ઓફિસો-બેન્કો બંધ થયા પછી સાંજના છથી રાતના બાર સુધીમાં સાફસૂફ કરી આપે. આવી કંપની પાસે દશ-પંદર ઓફિસોના કોન્ટ્રાક્ટ હોય.

અમેરિકામાં ઠરીઠામ થવા માટે કાંઈ વિચાર ખોટો નહોતો. પૈસાના પૈસા અને આરામનો આરામ. લોકોને મન જે ટોયલેટ હતાં - તે મારે મન સોનાની ખાણ બની ગયાં. અમેરિકામાં સફાઈની ઝુંબેશ જોઈને મને વિશેષ આનંદ થયો. ભારતમાં બધાં સફાઈ કરે છે પરંતુ કોઈ કાંઈ સાફ કરતું નથી.

મને નોકરી મળી ગઈ. થોડો અનુભવ લીધા પછી મારો પોતાનો પણ આ જ બિઝનેસ ખોલી શકાય. અઠવાડિયાની ટ્રેનિંગમાં બધું સમજાઈ ગયું. મારે રોજ સાંજે બંધ ઓફિસ બિલ્ડિંગ ખોલીને અંદર જુદા જુદા રૂમની ઓફિસોમાંથી ગાર્બેજ

કેન (કચરા ટોપલી) ખાલી કરી નાખવાનાં. ટેબલ-ખુરશી પર કટકો મારી દેવાનો. કાર્પેટ પર વેક્યુમ મારી દેવાનું. ટાઈલ્સ પર મશીનથી પોલિશ કરી દેવાનું. બાથરૂમમાં સિંક અને ટોયલેટ સાફ કરીને ટોયલેટ પેપર, નેપકીન વગેરેનો સ્ટોક ભરી દેવાનો. કામમાં કાંઈ ભલીવાર નહોતો અને સાંજના સો ડોલર જેવા મળે. રૂપિયામાં ગણતરી કરી તો આપણે ત્યાંના બેંક મેનેજર કે કોલેજના પ્રોફેસર કરતાં વધુ પગાર ગણાય.

મને એકલાને બે ઓફિસોનાં બિલ્ડિંગ આપવામાં આવ્યાં. બંનેને સાફ કરવાની જવાબદારી મારી. કંપનીની એક વાન આપવામાં આવી જેમાં એક વેક્યુમ ક્લિનર, કાર્પેટ શેમ્પુઅર, ટાઈલ્સ પોલિશર વગેરે સાધનો અને કેમિકલ્સ હતાં. દેશની બેકારીમાંથી છૂટીને સીધા અમેરિકાની ધરતી પર કામગારા થઈ ગયા.

પહેલા દિવસે – પહેલી ઓફિસમાં ગયો. એ અગાઉ સુપરવાઈઝરે મને ઓફિસમાં ફેરવ્યો હતો અને કામ બતાવ્યું હતું. “પ્લાસ્ટિક કલર કંપની” હતી. મુખ્ય દરવાજો ખોલો ત્યાં રિસેપ્શનરૂમ હતો. તે પસાર કરી અંદર જાવ તો ખાસ્સો મોટો ઓફિસ એરિયા હતો. ત્યાં પાંચ ટેબલ-ખુરશી હતાં, ત્રણ નાના રૂમ હતાં જેમાં પ્રાઈવેટ ઓફિસો હતી અને એક મોટો પ્રેસિડન્ટનો રૂમ હતો. બે બાથરૂમ હતાં જેન્ડર માટે અને લેડીઝ માટે. દરેક ટેબલ-ખુરશી પાસે એક એક ગાર્બેજ કેન હતાં.

હું દરેક રૂમમાં આંટો મારી આવ્યો. ઓફિસના મુખ્ય એરિયામાં કાર્પેટ હતી. આખી ઓફિસમાં હું એકલો હતો. મને કોઈ રોકનાર-ટોકનાર નહોતું. કોઈ પણ ખુરશી પર બેસવાની છૂટ. જો હું ઓફિસ સમયે આવ્યો હોઉં તો કોઈ મને કાંઈ પણ અડકવા ન દે અને અડકું તો ગુનો ગણાય અને અત્યારે ન અડકું તો ગુનો ગણાય! દરેકના ટેબલ પર તે વ્યક્તિના નામની પ્લેટ હતી. કોઈકે પોતાના ફોટા રાખ્યા હતા તો કોઈએ પોતાનાં બાળકોના ફોટા રાખ્યા હતા. બે રૂપાળી છોકરીઓ પણ હતી અને એક એક્ટર જેવો દેખાવડો છોકરો માઈકલ પણ હતો. છોકરીઓ જેનિફર અને જુલી, આપણે ચેક કરી લીધી. આપણને ચાલે કે નહીં? આમ તો આપણી પાસે ગ્રીનકાર્ડ હતું એટલે ઘણીએ દેશી છોકરીઓ મળશે પણ કોઈ અમેરિકન મળે તોય વાંધો નહોતો. બનેલી કહેતા કે અમેરિકનને પરણીશ તો વાત કઈ ભાષામાં કરીશ એને ગુજરાતી તો આવડે નહીં.

બાથરૂમો જોયાં, લેડીઝરૂમ ને જેન્ડર્સરૂમ. અમેરિકામાં કોઈ 'લેડીઝ' બાથરૂમ નહોતી જોઈ. અમેરિકન છોકરીની વાત બાજુએ રહી હું તો લેડીઝરૂમના જ પ્રેમમાં પડ્યો. અંદર પ્રવેશતામાં જ રોમાંચ થયો. અંદર બે ભાગ હતા. બહારના ભાગમાં સોફા, કોફી ટેબલ અને મેકઅપનો અરીસો હતાં. અંદરના ભાગમાં સિંક અને ટોયલેટ હતાં. ફ્લોર સાફ કરવા માંડ્યો. મને વાંઢાને ગલગલિયાં થવા માંડ્યાં. આ લેડીઝરૂમ

પણ કેટલો નસીબદાર કે એને મારા જેવો કદરદાન સાફ કરે છે. દેશના બાથરૂમનું તો નામ પણ ન લેવાય. અમેરિકન બાથરૂમોનું એટલું તો કહેવું પડે કે ખાનગી ઘરોમાં પણ ચોખ્ખાં હોય. ઘણાં લોકો તો એને ફૂલ અને પિક્ચરથી શણગારે પણ છે. બાથરૂમ વસ્તુ એવી છે કે બારણું બંધ કરો પછી તમે બાદશાહ, યજમાનની મેડિકલ કૅબીનેટ ખોલવી હોય તો ખોલાય. અંદર કયા પ્રકારની દવાઓ છે એ જોઈને કહી શકાય કે ઘરના લોકોની હેલ્થ કેવી રહે છે.

વ્યક્તિને જ્યારે કોઈ જોતું ન હોય અને વ્યક્તિ જે વર્તાવ કરે તે તેનું ખરું ચરિત્ર સૂચવે છે.

જરા વિચારો આ કંપનીના લેડિઝરૂમમાં કોઈ પુરુષ ડોકિયું સુદ્ધાં કરે તો તેને નોકરીમાંથી કાઢી મૂકે તેમાં મને બાદશાહ હોવાનો ખુમાર ચઢ્યો.

જેન્ટ્સરૂમ પણ ક્લિન કરી નાખ્યો. એમાં કોઈ રોમાંચક સવાલ જ નહોતો. હા, મને રોમાંચ થાત જો હું હોમોસેક્સ્યુઅલ પુરુષ હોત તો. અમેરિકામાં આવું બધું ઘણું હોય છે એમ સાંભળ્યું છે. પુરુષો એકમેક સાથે લગ્ન કરીને જાહેરજીવનમાં જીવે છે.

પ્રેસીડન્ટની ઓફિસને લોક હતું. મારી પાસે ચાવી હતી. ખોલી અંદર ગયો. ચેરીવુડનું ફર્સ્ટક્લાસ ફર્નિચર હતું. ગ્લાસ ટોપવાળા ટેબલ પર ડાન્સ કરતા ગણપતિની મૂર્તિ હતી.

ગણપતિ મને સાઉથ ઇન્ડિયન લાગ્યા. સામેની વુડ પેનલ પર ઇન્ડિયન કપલનો ફોટો હતો. સ્ત્રી રૂપરૂપનો અંબાર હતી. પુરુષ કાળો હતો. નજીકથી જોયું તો ખબર પડી કે તેને મૂછો પણ છે. આવી હેમામાલિની જેવી છોકરીની સાથે આ ક્યાંથી આવી ગયો?

મૂળ આપણે અમદાવાદની પોળની પેદાશ. પોળમાં કોને ઘેર શું બને છે તેની ઉત્સુકતા હંમેશા રહેતી અને બીજા લોકોના કામની-જીવનની પંચાત આપણે હંમેશાં કરતા. એટલી હદે કે કોને ઘેર શું અને કેવી રસોઈ બને છે તેની પણ જાણ રહેતી.

ટેબલ ઉપર પ્રેસીડન્ટે પોતાની પત્નીનો છૂટો ફોટો પણ રાખ્યો છે. એ છોકરી આપણને ગમી ગઈ. આજુબાજુ કોઈ બાળકનો ફોટો ન જણાયો. લાગ્યું કે આ લોકોને બાળકો નથી. પ્રેસીડન્ટની પત્નીના ફોટા પર સ્પ્રે કરીને તેની બ્રાસ ફેમ ઘસી ઘસીને ચળકતી કરી નાખી અને કોઈ જોતું તો નથી ને! આજુબાજુ નજર ફેરવી અને એ ફોટાને ચુંબન કર્યું. મઝા આવી ગઈ! લેઘરની ખુરશી હતી. રિવોલ્વીંગ એ ચેર પર બેસી બે ચક્કર લગાવ્યાં, પગ લાંબા કર્યાં. મેં પ્રેસીડન્ટની પત્નીનો ફોટો હાથમાં લીધો અને તેની આંખો જોયા કરી. મારા આખા શરીરમાં એક મીઠી લહેર આવી ગઈ. સામે નેમ પ્લેટ હતી. “એલ.

રંગમ.” બાજુમાં કેન્ડીની જાર હતી ખોલીને એક કેન્ડી મોઢામાં મૂકી.

મેં જોયું તો મિસ્ટર રંગમની ઓફિસમાં એક જુદો બાથરૂમ છે. સાથે સાથે શાવર પણ છે. ત્યાં બ્રશ મારી લીધું અને કચરો કાઢી લીધો.

ત્રણ કલાક એ ઓફિસમાં ગાળીને પછી નવ-દશ વાગ્યે એક બેન્કની ઓફિસ સાફ કરવા ગયો. ત્યાં તો એક મોટા રૂમમાં વેક્યુમ કરવાનું હતું અને એકબે ટેબલ સાફ કરવાનાં હતાં એટલે કાંઈ એક્સાઈટમેન્ટ નહોતી પરંતુ નોકરી એ નોકરી. આપણે ત્યાં પણ ટોયલેટ સાફ કરતાં.

મને આ “પ્લાસ્ટિક કલર કંપની”માં મઝા આવી ગઈ. રોજ સાફસૂકી કરવા કરતાં તો મને લોકોના જીવનમાં મઝા આવવા માંડી. આ અમેરિકન લોકો શું ખાય છે? પીએ છે? દરેકના ગાર્બેજ કેનમાંથી જાતજાતની વસ્તુઓ નીકળતી. એકાઉન્ટન્ટના ગાર્બેજમાંથી ઘણી વાર બિયરનાં કેન નીકળતાં. સેક્રેટરી જુલીના ગાર્બેજમાંથી કેડીટકાર્ડનાં બિલ નીકળતાં, લાગતું કે જુલીબેન દેવાદાર હશે. જે દિવસે બધાંના ગાર્બેજમાંથી જો પ્લાસ્ટિકની ડીશો મળે તો ખબર પડે કે આજે ઓફિસમાં કોઈની બર્થ ડે હશે તે બધાંએ કંક ખાધી છે.

મારી જિજ્ઞાસા એકલી ગાર્બેજથી નહોતી સંતોષાતી. હું બધાંના ટેબલના ડ્રોઅર પણ જોવા લાગ્યો. અંદરની વસ્તુઓ

પરથી જાતજાતની વાતો જાણવા મળતી.

એક દિવસ મેં માઈકલના ડ્રોઅરમાં સરસ બોક્સ જોયું અને તેના પર સરસ ગીફ્ટ રેપર હતું. કોઈ મસ્ત ગીફ્ટ હશે. ઉપર લખ્યું હતું “ટુ માઈ વેલેન્ટાઈન.” આમ માઈકલ ખૂબ દેખાવડો યુવાન હતો. કોઈ એક્ટર જેવો દેખાતો હતો. ભૂરી આંખો અને બ્લોન્ડ હેર હતા. મને થયું કે અ ગીફ્ટ જુલીને આપવાનો હશે કારણ કે જુલી પણ દેખાવડી હતી.

મિસ્ટર રંગમની રૂમમાં હું ખાસ્સો સમય વિતાવતો. સાફ કરવા નહીં, પરંતુ તેમની પત્નીના ફોટાને જોવા. તેની આંખોએ મને ગાંડો કર્યો હતો. એક દિવસે મેં તેના ટેબલ પર ફિલ્મ શેલમાંથી ડેવલપ કરેલા ફોટા જોયા. મને ખબર પડી કે આ પ્રેસીડેન્ટને માબાપ પણ છે. આ ચાર લોકોના ફોટા હતા તેમાંથી એક ફાંકડો દેખાતો મારી સ્વપ્નસુંદરીનો ફોટો મેં સરકાવી લીધો હતો, મારા આનંદ માટે. મને મજનુ હોવાનો ખુમાર ચઢ્યો.

વેલેન્ટાઈન ડે પર હું સાંજે મિસ્ટર રંગમની ઓફિસ સાફ કરવા ગયો તો મેં તેમના ગાર્બેજમાં પેલા માઈકલની ગીફ્ટનાં રેપર જોયાં અને હું ચમક્યો. પેલા માઈકલે ગીફ્ટ મિસ્ટર રંગમને આપી? વિચાર્યું, હશે! આપે. કંપનીના પ્રેસીડન્ટ છેને! પણ વેલેન્ટાઈન ડેની ગીફ્ટ? વેલેન્ટાઈન ડેને દિવસે તો

પ્રેમીઓ એકમેકને ગીફ્ટ આપે. હશે! અમેરિકામાં કાંઈ જુદું હશે!
કદાચ પ્રેસીડન્ટ ગે તો ન હોઈ શકે?

વાત ઠું ભૂલી ગયો. પરંતુ બીજા અઠવાડિયે ઠું પ્રેસીડન્ટના ટેબલ પાછળ સાફ કરવા ગયો ત્યાં નાનકડું કેબિનેટ હતું. મેં અગાઉ એ ખોલવા પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ ફાવ્યો નહોતો. તે કેબિનેટ આજે ખેંચતાંમાં જ ખૂલી ગયું. અંદર થોડાં મેંગેઝિન હતાં. ખોલીને જોયાં તો “પ્લે ગર્લ” મેંગેઝિન હતાં. આ ‘પ્લે ગર્લ’ મેંગેઝિન આ પ્રેસિડેન્ટ વાંચે છે? એમાં તો પુરુષોના ઉઘાડા ફોટા હોય છે. આ પ્રેસિડન્ટ મારો બેટો હોમોસેક્સ્યુઅલ માણસ છે.

આપણે અમેરિકામાં બધું શીખીએ એ સમજી શકાય પરંતુ આ શીખવાની શી જરૂર? મેં મારી સ્વપ્નસુંદરી તરફ જોયું. હવે મને તેની દયા આવી. આ કાળિયો, આવી સુંદર સ્ત્રીનું જીવન શાને વેડફી રહ્યો છે. એમને બાળકો નથી એનો જવાબ મળી ગયો.

મિસ્ટર રંગમ ગે છે! એ વાત મને સતાવવા લાગી.

વેલેન્ટાઈન ડે પછીના અઠવાડિયે જ્યારે છ વાગ્યે ‘પ્લાસ્ટિક કલર કંપની’માં ગયો તો મેં જોયું કે પાર્કિંગ લોટમાં બરાબર ઓફિસના દરવાજા પાસે બે કાર હતી અને પ્રેસીડન્ટની ઓફિસની લાઈટ ખુલ્લી હતી. મને થયું કે આજે મિસ્ટર રંગમ જોવા મળશે. અંદર ગયો, જોયું તો માઈકલ અંદર ઊભો હતો.

માઈકલે મને બે કલાક પછી આવવાનું કહ્યું. મેં તેમ છતાં ડોકિયું કર્યું તો અંદર મિસ્ટર રંગમની ઓફિસ ખુલ્લી હતી. મેં વિચાર્યું આ બે શું કરતા હશે? અને હું ભાગ્યો. મને થયું કે આ લોકો ઘણું ખોટું કરી રહ્યા છે. હું ગયો બેન્ક સાફ કરવા અને બે કલાક પછી આવ્યો ત્યારે ઓફિસમાં કોઈ નહોતું. હું સીધો મિસ્ટર રંગમની ઓફિસમાં ગયો. અંદર મને એક જાતની બદબૂ આવી છતાં બધું સાફ કરવા લાગ્યો. જ્યારે બાથરૂમ સાફ કરવા ગયો તો શાવરમાં મેં માઈકલના બ્લોન્ડ વાળ જોયા. મને શેરલોક હોમ્સનો ખુમાર યદી ગયો. મેં મારી સ્વપ્નસુંદરીનું જીવન બચાવવાનો નિર્ણય લીધો અને થયું કે મિસિસ રંગમને આ વાતની જાણ કરવી જોઈએ. જો તે છૂટાછેડા લે અને મારા આ કામના બદલામાં પોતે મને પસંદ કરે તો!

મેં તરત જ ત્યાં ટેબલ પર પડેલા કાર્ડમાંથી “એલ. રંગમ”નો હોમ ફોન નંબર શોધી નાખ્યો અને ફોન કર્યો. કોઈ સ્ત્રીનો મધુર અવાજ આવ્યો. મારા આખા અસ્તિત્વમાં અણઅણાટી થઈ ગઈ. મેં કહ્યું, “મારે મિસિસ રંગમ સાથે વાત કરવી છે.” સામેથી જવાબ આવ્યો, “હું જ મિસિસ રંગમ છું.”

મેં તેને મારી ઓળખાણ આપીને કહ્યું, “તમારા પતિ હોમોસેક્સ્યુઅલ વ્યક્તિ છે અને માઈકલ તેનો પ્રેમી છે.”

પેલીએ ઠંડા કલેજે પૂછ્યું, “તમે કેવી રીતે જાણ્યું? તમારી પાસે સાબિતી છે?”

મેં તેને વેલેન્ટાઈન-ડે ગીફ્ટની, ‘પ્લે ગર્લ’ મેગેઝિન અને આજ સાંજના બંનેના મિલન અને શાવરની વાતો કરી. મને એમ હતું કે મારી સ્વપ્નસુંદરી બૂમ પાડશે.પરંતુ બૂમ તો મારા સુપરવાઈઝરે બીજે દિવસે પાડી. તેણે મને બોલાવીને ખખડાવ્યો.

“તને ખબર છે? લક્ષ્મી રંગમ એ પ્લાસ્ટિક કંપનીની માલિક છે. તેણે મારો પચાસ હજારનો કોન્ટ્રાક્ટ કેન્સલ કર્યો છે. તેણે મને તારાં બધાં પરાક્રમ કહ્યાં. એ તો સાડું છે કે તને જેલમાં નથી મોકલતી. તું આ ધંધામાં ન ચાલે.”

હજુ પણ “પ્લાસ્ટિક કલર કંપની”ના બારણા પાસે બે કાર પાર્ક કરેલી હોય છે અને પ્રેસિડન્ટની ઓફિસની લાઈટ ચાલુ હોય છે.

ફેબ્રુઆરી, 2003

મારા કાકા

અનુક્રમણિકા

જૂની ફિલ્મ ‘દેવદાસ’માં એક સીન હતો. જેમાં દેવદાસના પિતાનું મૃત્યુ થાય છે. દેવદાસ દુઃખ ભરેલા ચહેરે બહાર ઓટલા પર બેઠો હોય છે. દૂરથી ખોટું ખોટું રડતાં લોકો દેવદાસને સાંત્વન આપવા આવે છે. દિલીપકુમારની એક્ટિંગ છે. હાથનો અંગૂઠો દેખાડીને રડતા લોકોને ઈશારો કરે છે કે અંદર જઈ મારાં કુટુંબીઓ આગળ રડો. વાહ! શું એક્ટિંગ હતી! મારા દિલમાં દિલીપકુમારની અદા છવાઈ ગઈ. ત્યારે જ નક્કી કરી નાખ્યું કે બાપુજીનું મૃત્યુ થશે ત્યારે દેવદાસની જેમ ગુમસુમ બનીને દિલીપકુમારની એક્ટિંગ કરવી. ત્યારે હું બાર વરસનો હતો. મારા બાપુજીનું મૃત્યુ થયું ત્યારે હું સત્તાવીશનો હતો. તેમના મૃત્યુ પ્રસંગે નહોતો યાદ દેવદાસ કે નહોતી યાદ દિલીપકુમારની એક્ટિંગ. અઠવાડિયા સુધી દિવસરાત રડ્યો છું. બાને બાઝીને રડ્યો છું. નાનાં ભાઈબહેનોને બાઝીને રડ્યો છું. બાપુનું મૃત્યુ એવું કારમું હતું કે જીવનમાં તે પછીના કોઈ પણ મૃત્યુની અસર નથી થઈ.

મારા બાપુજીને અમે “કાકા” કહેતા હતા. આમ લાગે વિચિત્ર પરંતુ તે સમજવા માટે રાજપીપળાના જાની કુટુંબનો ઇતિહાસ જાણવો જરૂરી છે.

ગામમાં રસ્તા નહોતા ત્યારે મારા દાદા વિશ્વનાથ જાની પાસે બે ફોર્ડ (ફોડિયાં) કાર અને ચારપાંચ બસો હતી. બે હજાર એકર જેટલી જમીન હતી. લોટ દળવાની પહેલવહેલી ફ્લોર મિલ હતી અને મૂંગી ફિલ્મનું ઠેઠર (થિયેટર) હતું. એમ કહેવાય કે દાદા શૉ બિઝનેસમાં હતા. અમારા કુટુંબમાં કોઈ એક્ટર ના પાક્યો પણ બધા ફિલ્મો જોતા થઈ ગયા. દાદાને આઠ દીકરા અને બે દીકરીઓ એમાં મારા બાપુજી સૌથી નાના.

આ જાની કુટુંબ સંયુક્ત કુટુંબ હતું. રસોડે એક વખતે 40-50 માણસોની રસોઈ થતી તેથી મોટા ભાઈના દીકરાઓ અને દીકરીઓ મારા બાપુજીને કાકા કહેતાં એટલે હું અને મારી બહેન તિલુ તેમને કાકા કહેતાં. કોઈએ અમને સુધાર્યાં નહીં અને ત્યારથી મારા બાપુ મારા કાકા થઈ ગયા. વરસો પછી દાદાના મૃત્યુ બાદ જાની કુટુંબની પડતી શરૂ થઈ ગઈ. ખાસ કરીને આઝાદી પછી નવા ગણોત્તરધારાને કારણે મારા બધા કાકાઓની જમીનો જતી રહી. મારા કાકા ગણોત્તર વિના પાંચ ચાકર રાખીને પોતે ખેતી કરતા એટલે અમારી થોડીઘણી જમીન રહી.

મારા કાકાને સૌથી વધારે રસ ક્રિકેટમાં હતો. નાનપણથી કોલેજ સુધી કાયમ એક વાત વડીલો તરફથી સાંભળવા મળતી કે “તારો બાપ તો રાજપીપળા સ્ટેટની ટીમનો દાદો હતો.” “સુધનભાઈની બોલિંગ ભલભલાને ખખડાવી નાખે.” જ્યારે હું ડાબા હાથે બોલિંગ કરતો ત્યારે મારા કાકા સાથે

ભણેલા શિક્ષકો કહેતા કે “તારો બાપ પણ ડાબોડી બોલર હતો.” મારા કાકા હંમેશાં કહેતા કે ક્રિકેટમાં કેપ્ટન બનવા કરતાં બોલર બનવું જેથી કેપ્ટન આપણી ખુશામત કરે. અમારી હાઈસ્કૂલમાં વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની ક્રિકેટમેચ યોજાઈ હતી. મારો મોટામાં મોટો વસવસો એ રહ્યો કે એ મેચમાં મને રમવાનું ન મળ્યું અને શિક્ષકોએ શરત મૂકી હતી કે એમની ટીમમાં મારા કાકા બોલિંગ કરશે. બીજી શરત એ હતી કે ઘોતિયાં પહેરતા શિક્ષકો ઘોતિયું પહેરીને જ રમશે. પંચોલી સાહેબ અને બિહારીલાલ ઘોતિયું તો ઘોતિયું પણ ચંપલ પહેરીને આવ્યા હતા. એકલા મારા કાકા સફેદ ખમીશ – સફેદ પેન્ટ અને સફેદ ચામડાના બૂટ પહેરીને આવ્યા હતા. જ્યારે તેમણે રમેશ વ્યાસને – કેપ્ટનને – બેત્રણ બોલમાં જ ક્લીન બોલ્ડ કર્યો ત્યારે હું મારા મિત્ર આગળ ડંફાસ મારતો હતો – જોયા મારા કાકા ! શિક્ષકોને ફીલિંગ ભરવાનો કંટાળો આવતો – વહેલા અંધારાનું બહાનું કાઢીને ઘર ભણી ચાલતી પકડી – આમ મેચ ડ્રો થઈ.

જાની કુટુંબમાંથી લક્ષ્મી ચાલી ગઈ હતી તેમ છતાં અમે “કાકા કાકા”ના છોકરા મળતા ત્યારે કહેતા કે “કડકે કડકે મગર જમીનદાર કે લડકે” અને એકમેકને “ઠાકોર” “બાદશાહ” “રાજજા”નાં સંબોધન કરતા. અમે દેવેન્દ્રને “અરેઠીનરેશ” કહેતાં કારણ કે એક જમાનામાં વ્હાલાકાકાની જમીનો અરેઠી ગામમાં હતી. લક્ષ્મી નહોતી – રાજ નહોતું છતાં બધાં રાજાની જેમ

જીવ્યાં છે. આજે ત્રીજી પેઢીએ અમારામાંથી ઘણા લાખોપતિ બન્યા છે. વચ્ચેનાં પચાસ વરસ (એક પેઢી) ખરાબ ગયાં. અમારા કુટુંબમાં કોઈ કૃષ્ણ નથી પાક્યો પણ અમે યાદવાસ્થળી જરૂર કરી છે. અર્જુનનો અભાવ હતો છતાં મિનિ મહાભારત જરૂર કર્યું છે.

મારા કાકાને આ પડતીનું કાયમ દુઃખ રહેતું. પરંતુ તેમણે પોતે કદી જાહોજલાલી નથી માણી. ઘરમાં સૌથી નાના એટલે એમની 21 વરસની ઉંમરે દાદા ગુજરી ગયા. સાયકલ ઉપર ઘરેથી – રાજપીપળાથી – અમારે ગામ ભિલવસી જાય. ત્યાં એકલા રહીને ખેતી કરવાની અને દાદાનું દેવું ભરવાનું. મને કાયમ કહે કે તારે ભણવાનું છે ખેતીમાં નથી પડવાનું. અને મારા વચલા ભાઈ હેમંતને એમણે ખેતી માટે તૈયાર કર્યો જે હાલ ખેતી કરાવે છે. ખેતી એટલે મારે મન મિત્રોને ખેતરમાં લઈ જઈને પોંક ખવડાવવાનો. મકાઈના ડોડાની ગૂણ તો હું કોલેજમાં પણ લઈ જતો હતો.

આમ જુઓ તો મારા કાકા મેટ્રિક જ પાસ હતા. વાંચવાનો શોખ ન્યૂઝ પેપર અને મેંગેઝીન પૂરતો જ હતો. જે કાંઈ શીખ્યા હતા તે ખેતી અને જીવનમાંથી શીખ્યા હતા અને રહ્યુંસહ્યું ફિલ્મોમાંથી મેળવ્યું હતું. ખેડૂતને અમુક વખતે સીજન હોય અને અમુક વખતે સીજન ના હોય. જ્યારે સીજન ના હોય ત્યારે મારા કાકા ગામના એકમાત્ર ઠેઠરમાં સિનેમા જોતા. મારા

બીજા કાકાઓ - મુકુંદકાકા અને ધનજીકાકા પણ ઘણીવાર અંદર હોય અને તે ત્રણે વારાફરતી આવ્યા હોય અને જુદા બેઠા હોય. અમે ચારપાંચ એમના દીકરાઓ પાંચ આનામાં આગળ બેઠા હોઈએ અને ઇન્ટરવલમાં બાંકડા નીચે સંતાઈ જઈએ. ઘેર જઈએ તો મારા કાકા મને પૂછે કે “ઇન્ટરવલમાં કાંઈ દેખાયા નહીં?” ઘણી વખતે કોઈ થર્ડ ક્લાસ ફિલ્મમાં આખું ઠેઠર ખાલી હોય પણ પાંચસાત જાની બેઠા હોય. હું કોલેજમાં (વડોદરા, ભરુચ, સુરત, અમદાવાદ) હતો અને મારા કાકા શહેરમાં આવે અને કહું કે ચાલો આપણે બલરાજ સહાનીનું ‘ઘરસંસાર’ જોવા જઈએ ત્યારે કહે કે “પોતે “તુમસા નહીં દેખા” જોઈને બેઠો છે ને બાપને ઘરસંસાર બતાવવા નીકળ્યો છે.” જ્યારે મારા કાકા જીવતા હતા ત્યારે મને એમના માટે જે લાગણી હતી તે વિષે આજે વિચારું છું તો લાગે છે કે મારા મિત્ર હતા. તેમણે ગુરુ દ્રોણ બનવાનો પ્રયત્ન નથી કર્યો પરંતુ ડહાપણની શિખામણની વાતો કર્યા સિવાય મને એકલવ્ય બનવાની તક આપી છે - અને કદી અંગૂઠો માગ્યો નથી.

મારા કાકાને ‘બાપુજી’માં મારી પત્ની હંસાએ ફેરવ્યા હતા. તે કહેતી “તમે મારા કાકા ક્યાંથી? તમે મારા બાપુજી.” હંસા જ્યારે તેમને બાપુજી કહે ત્યારે આખું કુટુંબ મારા કાકાની મજાક કરે - “લો! છેવટે તમે બાપુજી થયા ખરા” અને બાપુજી શબ્દ તેમને ગમતો એમ આપણને યોખ્ખું દેખાય.

આપણે ત્યાં છોકરીઓ ઘર ઘર રમતી હોય ત્યારે ઢીંગલી પાસે રસોઈ બનાવડાવશે, કપડાં ધોવડાવશે, પડોશની ઢીંગલીને ત્યાં વાતો કરાવશે પરંતુ ઢીંગલાને ઓફિસના બહાને ખુરશી નીચે ખોસી દેશે. એટલું જ નહીં પરંતુ મારી બહેન તિલુ ગાતી હતી તેમ “માર સપાટો, તારો ઢીંગલો મુઓ!” આપણાં કુટુંબમાં પિતાનો રોલ પડદા પાછળ હોય છે જ્યારે માતા આંખ સમક્ષ રહે છે. પરંતુ મારા કાકાને રેગ્યુલર ઓફિસનું કામ નહોતું એટલે અમને સવાર-બપોર ને સાંજ જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે મળી રહેતા.

મારા કાકા એક ગામમાં જન્મ્યા, મોટા થયા, કમાયા, જીવ્યા અને મૃત્યુ પામ્યા. આખું ગામ એમને ઓળખે. કદી ગામના સડેલા પોલિટિક્સમાં પડ્યા નથી. ક્રિકેટ અને બીજી રમતોને મહત્ત્વ આપે. લેખકો (ભણેલાઓ) અને ઓફિસરોનો એ આદર કરે. ‘મરતાને મેર’ ન કહે. ધર્મમાં તે માનતા, ભગવાન જુએ છે એમ માનતા પરંતુ અંધશ્રદ્ધાળુ નહોતા. મારા હાથે ખાનગીમાં તેમણે ઘણાં દાન કરાવ્યાં છે. હું અમુક ગરીબ કુટુંબોને કપડાં-અનાજ અને પૈસા એમની સૂચનાથી આપી આવતો હતો. આ અમારા બેનું સિકેટ હતું. મને બીજા કોઈ સંસ્કાર ન મળ્યા હોત અને આ એક જ મળ્યા હોત તોપણ જીવન જીવવાની મજા આવત. મને લાગે છે કે તેમણે મારાં નાનાં ભાઈ-બહેનોને પણ એ ટેવ પાડી છે. મારી બા

ભગવાનનાં મંદિરોમાં દાન કરતી અને તગડા પૂજારીઓને જમાડવા ભરબપોરે ચંપલ પહેર્યા સિવાય, તાપમાં જમણનો થાળ મારી પાસે ઊંચકાવીને પુષ્ટ મેળવતી.

કહેવાય છે કે જ્યાં માબાપની પર્સનાલિટી જુદી જુદી હોય, જ્યાં માબાપ વચ્ચે ડગલે ને પગલે મતભેદ હોય તો છોકરાંને સાચાખોટામાં બહુ સમજ નથી પડતી. અમારે ત્યાં આનાથી સાવ ઊંધું હતું. મારા કાકા ઉત્તર હતા તો બા દક્ષિણ હતી. પરંતુ દક્ષિણ પાસે બધા ઉત્તર હતા તેથી અમે ખોટા કંપાસની જેમ દક્ષિણ તરફ તાકીને ઊભા રહેતા. જેમ જેમ મોટા થતા ગયા તેમ તેમ ઉત્તર તરફ વળવા લાગ્યા. ખરેખર તો બંનેનાં કાર્યક્ષેત્ર એવાં તો વહેંચાઈ ગયાં હતાં કે બંનેને એકબીજાના કાર્યક્ષેત્રની સહેજે ગતાગમ નહોતી. કાકાએ કદી રસોડામાં પગ મૂક્યો નથી. મહેમાન આવે ત્યારે કે સાંજે શું જમવું છે એની કદી ચર્ચા કરી નથી. અને બાએ વરસાદ પડી ગયો અને બિયારણ કેમ નથી થયું કે કયા ખેતરમાં શું વાવ્યું છે એ વિષે પૂછ્યું નહોતું. આ દુનિયામાં મોટામાં મોટું દુઃખ એ છે કે જે વ્યક્તિ કોઈ વાત પર ખોટી હોય છે તે પોતાની જિંદ છોડતી નથી અને જે સાચી હોય છે તે કદી પોતાની વાતનો આગ્રહ રાખતી નથી. કોઈપણ વિષય હોય તો મેં મારી બાને ટસથી મસ થતાં જોઈ નથી. મારા કાકા કહે “જા ને, તું તારે કરવું હોય તે કર. ખોટી પડીશ તો અમારી પાસે જ આવીશ ને!” પરંતુ

તેઓ ઊંચા અવાજે એકેવાર બોલ્યા નથી. એથી ઊલટું મેં મારા મામાઓ વિષે ગમ્મત પર કરેલી મજાક પર તે રડી હતી. ત્યારે મારા કાકાએ કહ્યું કે “આજ પછી તારે કાંઈ કહેવું હોય તો આપણા કાકાઓની મજાક કરવી પણ મામાઓની નહીં.”

મારા કાકાની કિડની બગડી ગઈ હતી. ડાયાલિસીસ જેવો શબ્દ નહોતો સાંભળ્યો. એ હોસ્પિટલમાં હતા. ધીમું ધીમું ઝેર ચઢતું હતું. મૃત્યુ નક્કી હતું. તેમને ઝાડા-પેશાબની તકલીફ હતી. અઠવાડિયાથી શરીરમાંથી મળ નહોતો નીકળ્યો અને પેટના દર્દથી પીડાતા હતા. હું અને બા હોસ્પિટલમાં હતાં. એક સવારે બા કહે ચાલો હું તમારી સાથે જાજરૂમાં આવું છું અને તેમના શરીરમાંથી મળ કાઢવો. બન્ને બહાર આવ્યાં. કાકાનું પેટ હળવું થયું. તે સૂઈ ગયા પછી મારી બા મને બાઝીને રડી પડી અને બોલી કે “અંદર તારા કાકા કહે કે આવો પ્રેમ અને ચાકરી કોણ કરે? મને આવતા જનમમાં પણ તું જ પાછી મળજે.”

આજે આટલાં વરસ પછી બધું યાદ કરું છું તો લાગે છે કે આ મા-બાપ બીજા સાત જનમ મળે તો મોક્ષનો મોહ પણ ન રાખું.

જુલાઈ, 1996

રામ + રામ = માતા

અનુક્રમણિકા

“શિવાજીને નીંદર ન આવે, માતા જીજીબાઈ ઝુલાવે.” જ્યારે પણ આ હાલરડું સાંભળું છું ત્યારે મને મારી બા યાદ આવે છે. તેણે આ હાલરડું મને કે મારાં કોઈ ભાઈબહેનને ગાયું નથી. તેનું એક સ્ટાન્ડર્ડ હાલરડું હતું. તેમાં દીકરી માટે “બહેના” અને દીકરા માટે “ભઈલા” શબ્દનો ફેરફાર કરતી. હાલરડાના ભાવ સારા હતાં, પરંતુ વાક્યના છેડે “સૂઈ જા હવે”નો પ્રાસ આવતો.

મારી બા સુશીલા, ટીનેજ મધર હતી. પંદર વરસે પરણી અને સોળમાં વરસે હું જન્મ્યો. મારી ચૌદ વરસની ઉંમરે – જ્યારે હું દુનિયાનું ડહાપણ અને જીવનનાં રહસ્યો સમજી ચૂક્યો હતો ત્યારે મારી બા ત્રીસ વરસની હતી. એટલે મેં મારી બાને કાયમ જુવાન જોઈ છે અને અમારામાં મિત્રો જેટલો પ્રેમ, સ્પર્ધા, અદેખાઈ અને વિશ્વાસ હતો. મારા મિત્ર કિશોરની બા પંચાવન વરસની હતી. તે રોજ રાતે પગ દબાવડાવે. એ જોઈને મેં મારી બાને પૂછ્યું “લાવ તારા પગ દબાવી આપું.” તો જવાબ મળ્યો, “મારા પગ થોડા તૂટી ગયા છે? જા, તું છાનોમાનો તારું લેશન કર.” આથી બરણીનાં ઢાંકણાં ખોલવાથી

વિશેષ કોઈપણ પ્રકારની માતૃસેવાની તક મને નથી મળી.

મને નથી લાગતું કે તે જમાનામાં બાળઉછેરનાં પુસ્તકો મળતાં હોય. તેથી બાળઉછેરના બધા પ્રયોગો મારા પર થયા હતા અને તેમાંથી થયેલી ભૂલો તેણે પછીનાં પાંચ બાળકોમાં સુધારી હતી. હું ચાર-પાંચ મહિનાનો હતો ત્યારે ઉપરના માળે બારીમાંથી ધૂસી આવેલા એક વાનરે મને ઊંચકી જવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. ત્યારે સોળેક વરસની માતાની ચીસોથી કે પછી માનવબાળને વાંદરાના ગળે લટકતાં ન આવડ્યું તેથી વાનર મને ત્રણ-ચાર ફૂટ ઊંચકીને પછી તો પડતો મૂકીને ભાગ્યો. આમ જગત, એક વાનરે ઉછેરેલા માનવ બાળની વાર્તામાંથી બચી ગયું.

જો અમારા ગામની સો વ્યક્તિઓને મારી બાના વ્યક્તિત્વનો સર્વે કરવા કહે તો ચાર વાત આગળ આવશે. એક તો સ્વચ્છતા, બીજું અતિશય બોલવાનું, ત્રીજું હિંમત અને ચોથી પ્રભુભક્તિ.

એની સ્વચ્છતાએ તો મારો ઘાણ કાઢ્યો છે. જો હું નાહીને ઊઠું અને એ જુએ તો કહે કે “આ શું ન્હાયો? તારી ચઢી તો કોરી છે?” આથી દરરોજ ન્હાતી વખતે અડધી બાલદી મારી ચઢી પલાળવામાં વાપરતો અને બાકીની અડધી ન્હાવામાં વાપરતો. આમ સત્તા સામે શાણપણ કેમ વાપરવું એ શીખવા મળ્યું.

એક દિવસે હું ગિલ્લીદંડા રમીને ઘેર આવ્યો. ઘરના ઓટલા નીચે તે ચોખ્ખાં કપડાં પહેરેલી બાઈ જોડે વાતો કરતી હતી. પેલી બાઈએ મને જોયો. “આ તમારો બાબો છે?” મારી બાઈએ એક નજરમાં મને તપાસ્યો અને રિજેક્ટ કર્યો. “ના હં, આ તો અમારા પડોશીનો છે. મારો હરનિશ તો ચોખ્ખાં કપડાં પહેરીને લાઇબ્રેરીમાં ગયો છે.” કહેવાની જરૂર નથી કે તે રાતે મને સારા ઘરના છોકરાઓ અને હલકા વરણના છોકરાઓનો તફાવત સમજાવવામાં આવ્યો.

તે બોલતી ઘણું, તે ગાતી ઘણું અને આ બધું મોટેથી કરતી. મળસ્કે ઊઠીને ઘરકામ કરતાં ભજન ગાતી. બાજુવાળા ઉમંગલાલ કહે “સુશીલાબહેન, તમે અમને ઉઠાડી દો છો.” તો કહેતી, “તમે તો કેવા બામણ છો કે ભગવાનનું નામ નથી ગમતું!” રોજ સવારે બે કલાક હું લાઇબ્રેરીમાં મેંગેઝીન્સ અને છાપાં વાંચવા જતો. લાઇબ્રેરી ઘરથી દૂર હતી પણ મારી બાની એક બૂમ આવે તો બીજા લોકો વાંચવાનું પડતું મૂકીને મારા તરફ જોતાં જાણે કહેતાં હોય કે, “ભાઈ, બીજી બૂમો પડે તે પહેલાં ઘેર જા.” જો હું રમતો હોઉં તો બધાં છોકરાં કહે કે “હરનિશ ઘેર જા, ઘેર જા” કારણ કે હું ઘેર ન જાઉં ત્યાં સુધી તે બૂમ પાડતી.

રાજપીપળાથી અંકલેશ્વરની ટ્રેનમાં તો પોતાના ડબ્બાઓમાં બેઠેલાઓને ભજન ગવડાવતી. પ્રભુની વાતો કરતી.

મારી બાને જો દુનિયામાં જોડ મળી હોય તો તે મારાં સાસુની. તેમને પણ બોલવા જોઈએ. એક વખત મેં તેમની વાતો સાંભળી હતી. મારી બા કહે કે “પરમ દિવસે રાજપીપળામાં ડોંગરે શાસ્ત્રીની કથા હતી. તેમાં હું ગઈ”તી.” મારાં સાસુ કહે, “પરમ દિવસે અમે માલુની કોલેજમાં ડ્રામા જોવા ગયાં હતાં.” મારી બા કહે કે “દુનિયામાં ડોંગરે શાસ્ત્રી જેવી કોઈ કથા ના કહે.” મારાં સાસુ બોલ્યાં “નાટકો તો આઈ.એન.ટી.નાં જ પરંતુ કોલેજનાં નાટકો પણ હવે સારાં આવે છે.” – ટૂંકમાં મારે વચ્ચે પડવું પડ્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે બન્નેએ મને કહ્યું કે તું તારું કામ કર ને અમારી વાતો સાંભળવાની શી જરૂર છે?

ભાવતાલ કરવામાં તે અમદાવાદીઓને શરમાવે તેવી હતી. અમારા ગામમાં એક સાડીવાળો, સાડીઓની મોટી ગાંસડી લઈને આવ્યો. અમારો ઓટલો મોટો અને ચોખ્ખો તેથી તે સાડી વેચવા ત્યાં બેઠો. આઠ-દશ સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ ગઈ. હું ઘરની બારી પર બેઠાં બેઠાં વાંચતો હતો. તે ફેરિયાએ મારી બાને એક ભૂરી સાડી બતાવી. “લો બહેન, લઈ લો આ સાડી. આમ પચાસમાં વેચું છું તમને ચાલીસમાં આપીશ.” મારી બાએ સાડી ઊંચી નીચી કરી કહ્યું “પાંચ રૂપિયામાં આપવી છે?” બે મિનિટે ફેરિયો બોલ્યો “ચાલો, પાંચીસમાં આપી દઈશ.” મારી બા કહે “પાંચ રૂપિયાથી વધારે એક પૈસો નહીં.” બીજી પાંચ મિનિટ પછી પેલો ત્રીસ રૂપિયા પર આવ્યો અને મારી બા છ રૂપિયા

પર. બીજી પંદર મિનિટ પછી સોદો નવ રૂપિયે થાય એમ લાગ્યું ત્યારે મારી બાએ જણાવ્યું કે સાડી નથી લેવી. પેલાને કાંઈ સમજાયું નહીં. બીજી સ્ત્રીઓને પણ નવાઈ લાગી. ફેરિયો કહે “બહેન હવે કેમ નથી લેવી?” “જો ભાઈ, સાડી ચાલીસની હતી તો તું નવે આપવા કેમ તૈયાર થયો? નક્કી સાડીમાં ખોટ હશે?” છેવટે એ સાડી લીલુકાકીએ લીધી અને બીજે દિવસે ખબર પડી કે સાડીમાં વચ્ચે સાંધો હતો.

મારી બા કોઈથી ડરતી નહીં. પોતાનાં છોકરાંઓને કોઈ હાથ અડાડી જાય તો તેનું આવી બનતું. મને કલાસમાં વાગે કરે નહીં અથવા કોઈ છોકરો મારે નહીં એની દરકાર મારા દરેક શિક્ષકોએ કરી છે. એક વખતે મને નાનકડી ઝપાઝપમાં ગાલે ઉઝરડા પડ્યા ત્યારે બીજા દિવસની રાહ જોયા વિના તે મારા વર્ગશિક્ષકને ત્યાં મારું કાંડું ઘસડીને લઈ ગઈ હતી. ત્યારે તેની ઉંમર પચીસ વરસની હતી. આઝાદી પછી અમારી વધારાની જમીન સરકારે લઈ લીધી તેના બદલામાં પેસાના હપ્તા બાંધી આપ્યા. મારા બાપુજી મામલતદાર કચેરીમાં સવારે દશ વાગ્યે ગયા. બપોરે બે વાગ્યે પાછા આવ્યા અને બોલ્યા કે “આજે મામલતદારને ટાઇમ નહોતો. કાલે બોલાવ્યો છે.” બીજે દિવસે એ જ હાલત, ત્રીજે દિવસે પણ દશ વાગ્યે ગયા અને બપોરે બે વાગ્યે ભૂખ્યા ઘેર આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે “પટાવાળાએ સાહેબ માટે ચા-પાણીના દશ રૂપિયા માંગ્યા છે.” અને તે પુષ્કળ

ગુસ્સે થયા. બીજે દિવસે તે દશ વાગ્યે પાછા મામલતદાર ઓફિસમાં ગયા. અમે દરબાર રોડ પર રહીએ, સાડા દશે મામલતદાર અને પટાવાળો અમારા ઘર પાસેથી જાય. મારી બાએ જોયા. તે ઝડપથી ઘરની બહાર આવી. તેણે બૂમ પાડી “ઓ સાહેબ, ઓ સાહેબ.” સાહેબ ઊભા રહી ગયા. “સાહેબ, અમારા ઘરવાળા, પૈસા લેવા રોજ તમારી ઓફિસે ધક્કા ખાય છે. ગાંધી બાપુ લોકોને લૂંટવા માટે તમને રાજ આપી ગયા છે? જમીનો અમારી, પૈસા અમારા પછી તમારે શું? તમને નોકરી કરવાના સરકાર પૈસા તો આપે છે?” રસ્તાની વચ્ચે સાહેબે બનતું કરવાનું વચન આપ્યું. કલાકમાં તો મારા બાપુજી ઘેર આવી ગયા. તે બોલ્યા. “કાંઈ સમજ નથી પડતી આજે મામલતદારે આવતામાં અંદર બોલાવ્યો – પૈસા ગણી આપ્યા અને ચા પણ પિવડાવી.” એમની પીઠ પાછળ મારી બાએ હસતાં હસતાં મારા તરફ તાલી મેળવવા હાથ લંબાવ્યો.

તે ભણી હતી માત્ર ‘ફાઈનલ’ સુધી પરંતુ ગામના ઓફિસરો, વકીલો અને સરકારી અમલદારો માટે માથાનો દુખાવો હતી. ગામના મેયરને તો તે ધમકી આપતી કે તમારે ચૂંટણીમાં બામણોના મત જોઈએ છે કે નહીં? 1952ની પહેલી સામાન્ય ચૂંટણી વખતે, મારા બાપુજી કહેતા કે ‘આપણે કોંગ્રેસમાં મત આપવાનો.’ ત્યારે મારી બા કહેતી, “મારો મત એ ‘પવિત્ર મત’ છે. ખાનગી છે. હું મારો મત મારી મરજી

પ્રમાણે આપીશ. કોઈને નહીં કહું.” પછી કહે કે “મત તો હું કોન્ગ્રેસને જ આપવાની છું પણ બાપુને પજવવા માટે આમ કહું છું.” આથી મારા બાપુજી ચિડાતા. એનામાં આવી વિનોદવૃત્તિ પણ હતી. ઘણાં ઘણાં લોકોએ મારી બાને મ્યુનિસિપાલિટીની ચૂંટણીમાં ઊભી રાખવા પ્રયત્નો કર્યા હતા. તે બોલતી કે “અમે બામણભાઈ સાત ચોપડી ભણેલાં અમને કાયદા ના આવડે.” ખરેખર તે કોઈ પણ ગૂંચમાં સત્ય અને સામાન્ય બુદ્ધિ વાપરતી અને તેને કાયદો બનાવી દેતી. તેની યાદશક્તિ ઘણી હતી. વાંચેલી નવલકથા કે જોયેલી ફિલ્મની વાત તો તમારે કરવાની જ નહીં, નહીંતો ઊંડાણમાં આખી વાત કરશે. પૂજામાં શુકલ મહારાજ પણ ગભરાય. સુશીલાબહેનને બધી વિધિ મોઢે હતી.

મારી બાનું કહેવું હતું કે તે પરણીને સાસરે આવી ત્યારે મોટામાં મોટી નવાઈ એ લાગી કે અમારા ઘરમાં ભગવાનને કોઈ સ્થાન નહોતું. મારા બાપુજીના ઘરમાં ધાર્મિક સંસ્કાર નહોતા આથી તે સાસરિયાંઓ માટે “આસુરી સંપત્તિ” અને પિયરીયાં માટે “સંસ્કારી પ્રજા”ના શબ્દ-પ્રયોગ કરતી. 1955-60ના અરસામાં રાજપીપળાથી પંદર માઈલ નર્મદા નદી પર એક જૂના ખંડેર સમા દેવસ્થાનમાં રણછોડજીની મૂર્તિ હતી ત્યાં એક બાવો રહેતો. મારી બાએ રણછોડજીની મહિમાનો અમારા કુટુંબમાં પ્રચાર કર્યો. શરૂઆતમાં અમારાં કાકી અને ભત્રીજીને લઈને બસમાં જતી. પછી દર પૂનમે ચાલતાં જવાનું ચાલું કર્યું.

વરસ બે વરસમાં ગામના થોડા ભક્તો જોડાયા. બીજાં બે-પાંચ વરસમાં ગામમાંથી થોડા સંઘો ઊપડતા થઈ ગયા. ખંડેર મંદિર થઈ ગયું, મૂર્તિ ભગવાન થઈ ગઈ અને બાવો મહારાજ થઈ ગયો. પછીનાં વરસોમાં તે સંઘ સાથે રણછોડજીના દર્શને ડાકોર ચાલતી જતી. ભગવાનમાં તેને આટલી બધી શ્રદ્ધા હતી કે જીવનના બધા પ્રશ્નો તે ભગવાનને સોંપતી. જીવનની દરેક ઘટના ભગવાનની ઇચ્છા ગણતી. મારી બા શુકન-અપશુકનમાં બહુ માનતી. હું પરીક્ષા આપવા જતો ત્યારે શુકન વિના ઘરનાં પગથિયાં ન ઊતરવા દે. સવઈ દરજીને બોલાવીને કહે કે “જો પેલા મંદિર પાસે ગાય ઊભી છે ને! તેને મારીને પણ આ બાજુ લઈ આવ.” મારી બાને એક વાતનો સંતોષ હતો કે અમે ભાઈબહેન ધાર્મિકવૃત્તિવાળાં છીએ અને એ વાત એને કોઈ કહેતું ત્યારે ખૂબ ખુશ થઈ જતી.

આમ જુઓ તો મારી બા જગતની સ્ટાન્ડર્ડ બા હતી. છોકરાંઓના આનંદે રાજી અને છોકરાંઓના દુઃખે દુઃખી. તે અમેરિકા આવી હતી. તેની અમેરિકાની મુસાફરીની મને જરાય ચિંતા નહોતી. તેણે પ્લેઈનમાં એરહોસ્ટેસને ફ્રેંડ બનાવી હતી. કોંક્રીટમાં પણ ફરી આવી. પાયલોટ અને એરહોસ્ટેસ કસ્ટમ સુધી મૂકી ગયાં હતાં અને કસ્ટમ ઓફિસર તેની બેંગ બહાર દરવાજા સુધી મૂકી ગયો હતો. અમેરિકામાં મંદિરો જોઈને ખૂબ ખુશ થઈ હતી.

નાની ઉંમરે 44 વરસે વિધવા થઈ ચાર છોકરાં પરણાવ્યાં. ઘણી વિના જાતે ખેતી કરાવી. સુશીલાબહેન અમારી માતા હતી. જ્યારે રણછોડજીને પગે લાગીએ ત્યારે માતાનાં દર્શન થાય છે. અમે નાના હતા ત્યારે લખતા કે રામ + રામ એટલે કેટલા? જવાબ હતો રામ + રામ = માતા (સવા બે સવા ચાર + સવા બે સવા ચાર = સાડા ચાર, સાડા આઠ) અને એ વાત સાચી છે કે માતા ભગવાનથી પણ બમણી છે.

એપ્રિલ, 1995

નિવેદન

અમેરિકામાં વસતાં નવોદિત લેખકો-કવિઓને પ્રોત્સાહન મળે એ આશયથી ગુજરાતી લિટરરી એકેડેમી ઓફ નોર્થ અમેરિકાએ સ્વર્ગસ્થ વકીલ 'શ્રી નરોત્તમદાસ કે દેસાઈ પુસ્તક પ્રકાશન યોજના' શરૂ કરી છે. રંગદ્વાર પ્રકાશન અમદાવાદ દ્વારા પ્રગટ થતો શ્રી હરનિશ જાનીનો વાર્તાસંગ્રહ "સુધન" આ યોજનાના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે પસંદ કરાયો છે. અકાદમીના સર્વ સભ્યોને આ પુસ્તક મોકલવાની વ્યવસ્થા થઈ છે. આ યોજના માટે અકાદમીને શ્રીમતી તૃપ્તિ અને કેની દેસાઈનો આર્થિક સહયોગ મળ્યો છે. એ માટે અકાદમી એમનો આભાર માને છે અને શ્રી હરનિશ જાનીને અભિનંદન પાઠવે છે.

રામ ગઢવી

પ્રમુખ

ગુજરાતી લિટરરી અકાદમી ઓફ નોર્થ અમેરિકા

મારી વાર્તા

આ મારો પહેલો વાર્તાસંગ્રહ છે. 1961માં પહેલી વાર્તા છપાયા પછી લેખક બનવાનો નશો ચઢ્યો હતો. એટલી હદે કે ચાલીસ વરસ પછી આપણી 'ષષ્ટિપૂર્તિ' ઊજવાવી જોઈએ. તે નશો 1969માં અમેરિકા આવ્યો ત્યાં સુધી રહ્યો. તે ગાળામાં થોડીઘણી વાર્તાઓ જુદાં જુદાં સામયિકોમાં છપાઈ. "ચિત્રલેખા" વાર્તા-હરીફાઈમાં ઇનામ પણ મળ્યું હતું. 1969 પછી બાવીસ વરસ સુધી અમેરિકાનો નશો રહ્યો. હું "યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ માઇન્ડ"માં બદલાઈ ગયો. ગુજરાતી વાંચવા-લખવાનું ઊંચે મુકાઈ ગયું. મને શી ખબર કે જે ગુજરાતને છોડીને અહીં આવ્યો છું તે ગુજરાત મારી પાછળ પાછળ અમેરિકા આવશે!

હું કહું છું કે "અમેરિકામાં જો તમે ભણેલા હશો તો સુખી થશો અને નહીં ભણેલા હો તો પૈસાવાળા થશો." 60ના દશકામાં આવ્યા ભણવાવાળા, પછી જોડાયા નોકરીઓમાં એમાં ડૉક્ટરો પણ ખરા. હવે તેઓ થયા પૈસાવાળા એટલે પાછળ આવ્યા ફાળો ઉઘરાવનારા. ફિલ્મી જગતના નાયવાવાળા અને પોલિટિશિયનો. હવે અમેરિકામાં પાપ વધી ગયું એટલે સાધુસંતો અને સાધુસંતોના વેશમાં ભૂવાઓની વણઝાર ચાલુ થઈ. 1965માં પાંચ દશ હજાર ભારતીયો હશે. 2001ની ગણતરી મુજબ સત્તર લાખ છે.

આમાં ગુજરાતી ભાષાનું સ્થાન ક્યાં?

પહેલી પેઢીના ઇમિગ્રેંટ્સ ઇંગ્લીશ બોલવામાં માનતા હતા. બીજી પેઢીનાં તેમનાં બાળકો જ્યારે ફક્ત ઇંગ્લીશ બોલવા

લાગ્યાં ત્યારે તેઓ ગભરાયા. સરકી જતી ગુજરાતી ભાષા તરફ દોડ્યા.

‘માનવી ગુજરાતમાંથી ભલે નીકળી જાય પરંતુ માનવીમાંથી ગુજરાત નીકળતું નથી.’

અમેરિકામાં છેલ્લાં વીસ વરસમાં ગુજરાતી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ. ગુજરાતી છાપાં ચાલુ થયાં. સાહિત્યિક લખાણ છાપતાં મેગેઝિન ચાલુ થયાં. ગુજરાતમાંથી સારા સારા લેખકો અને કવિઓ અમેરિકાની મુલાકાતે આવવા લાગ્યા. આજે તો લાગે છે કે ગુજરાતી ભાષા અમેરિકામાં ટકી જશે. આપણી ભાષામાં ઇંગ્લીશ શબ્દો છૂટથી બોલાય છે તેને માટે ‘વર્ણસંકર’ શબ્દ નથી વાપરતો એને હું ભાષાવૃદ્ધિ ગણું છું. આમેય આજની ગુજરાતીમાં લગભગ ૩૦ ટકા ફારસી શબ્દો છે.

હું વાતોનો રસિયો છું. વાર્તાનો માણસ છું. માણસ ભૂખ્યો છું. ગુજરાત મેલ(ટ્રેન)નું સંતાન છું. મને પાર્ટીઓ ગમે છે. એક ગુજરાતી સાહિત્ય સભામાં પાર્ટી સમજી પહોંચી ગયો અને વાર્તા લખાઈ ગઈ. “સાઠ દિન”ની સભામાં ગુણીજનો અને ભાવુકોની હાજરીમાં વાર્તાવાંચન કરવા માંડ્યું. દેશ છોડ્યા પછી બાવીસ વર્ષ પછી હું લખું છું પણ “લેખક” નથી, લેખક તો ઝવેરચંદ મેઘાણી. ટૂંકી જિંદગીમાં કેટલું બધું લખ્યું! કેટલું ઉત્તમ લખ્યું! 1950 પહેલાં જન્મેલી ભાગ્યશાળી પેઢીનો પ્રતિનિધિ છું કે જેનું જીવન રેડિયો અને લાઇબ્રેરીએ ઘડ્યું છે. આજે એ કામ ટી.વી. અને ફિલ્મસ્ટાર કરી રહ્યા છે. હવે પછીની પેઢી માબાપનો સંપર્ક પણ ઇ-મેઈલથી કરશે.

મને વ્યક્તિચરિત્રો ગમે છે અને જીવનચરિત્રો ગમે છે.

આધ્યામિક અને ચિંતનાત્મક લેખોથી દૂર ભાગું છું. ‘ગીતા’ વાંચ્યા પછી બીજા લેખો બકવાસ લાગે છે, દંભ લાગે છે. મોપાસાં, ચેખોવ, માર્ક ટ્વેઈન અને આલ્બર્ટો મોરાવિયા મારા પ્રિય લેખકો રહ્યા છે. જોકે મારા પ્રિય લેખકોનું લિસ્ટ ખૂબ લાંબું છે. અમેરિકન જીવનમાં રોબિન વિલિયમ્સ, બિલી ક્રિસ્ટલ, જ્યોર્જ કાર્લિન, જેરી સાઈનફેલ્ડ જેવા કોમેડિયનોએ મને હમેશાં હસાવ્યો છે. એ લોકો મને ગમે છે. હાસ્યવિનોદમાં જ્યુઈશ લોકોની તોલે કોઈ પ્રજા ન આવે. હાસ્યવિનોદ આપણામાં બહુ ઓછો છે.

સંગ્રહની શરૂઆતની વાર્તાઓ ‘ધિ લોટરી’, ‘ઇન્થોરન્સ’, ‘સુપર કંડક્ટર’, ‘મરદ’ વિ. અહીંના પહેલી પેઢીના ઇમિગ્રેન્ટ્સનાં જીવન રજૂ કરે છે. ‘શ્રી સત્યનારાયણની કથા’ અને ‘ચેત મહંદર’ આપણા લોકોની ધર્મીધતા મને ખૂંચે છે તે બતાવે છે. ‘મહાકવિ ગુન્દરમ’ સાહિત્ય જેવા ગંભીર વિષયની હળવી બાજુ રજૂ કરે છે. મૂળ હું ગુજરાતી, ગુજરાતમાં ઉછેર થયો. બાળપણની અસર જીવનભર રહેવાની. અમેરિકામાં ભલે સ્પોટર્સ કાર ફેરવું પરંતુ બાળપણમાં ભઈલા ધાંચીની સાચકલની દુકાનમાંથી ભાડે લીધેલી નાની સાચકલ મારામાંથી નીકળવાની નથી. ‘સ્વીટ થર્ટીન’, ‘સિનેમા, નાટક અને વાર્તા’, ‘બારાખડીનો પહેલો અક્ષર’ જેવી વાર્તાઓ દ્વારા મેં મારા ભૂતકાળને અને વતનને યાદ કર્યાં છે.

વાર્તાસંગ્રહના શીર્ષક વિષે - 1961માં જ્યારે

‘ચાંદની’માં મારી પહેલી વાર્તા પ્રગટ થઈ હતી ત્યારે મારા બાપુજીએ મને પૂછ્યું કે લેખક તરીકે તારું નામ ‘હરનિશ સુધનલાલ જાની’ કેમ લખ્યું નથી?’ મેં કહ્યું કે એવું લખવાનો રિવાજ નથી. તો કહે કે ‘રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ’, ‘નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયા’ તો લખાય છે! ત્યારે મેં કહ્યું હતું કે સાક્ષરનું નામ ત્રણ શબ્દોનું હોય, લેખકનું નામ બે શબ્દોનું હોય. મારે લેખક થવું છે. આજે મારા વાર્તાસંગ્રહને “સુધન” દ્વારા ઓળખાવવામાં મને સંતોષ છે, ગૌરવ છે.

મારી વાર્તાઓ એટલે અમેરિકાની પહેલી પેઢીના ગુજરાતીઓનો ઇતિહાસ. બધાંને બહુ ગમે એમ તો બનવાનું જ નથી. પરંતુ કોઈને પણ કશુંય ગમી જશે તો મારું લખ્યું સાર્થક. ગમે તો ગામને કહેજો, ન ગમે તો મને કહેજો.

- હરનિશ જાની

Harnish Jani,

4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

ઈ.મેલ : harnishjani5@gmail.com ફોન : 1-609-585-0861

ઋણસ્વીકાર

મેં જીવનમાં બનેલા બધા સારા પ્રસંગોનું લિસ્ટ બનાવ્યું. જોયું કે કેટલામાં મારી હોશિયારી કે આવડત કારણરૂપ છે? તો જણાયું એકેમાં નહીં. દરેક સારા પ્રસંગમાં ભગવાને બીજી વ્યક્તિઓને નિમિત્ત બનાવી મારી નાવને ઠેકાણે પાડી છે.

આ પુસ્તક વિષે બે શબ્દો લખવા બદલ બે મહાનુભાવોનો હું કાયમી ઋણી રહીશ. શ્રી રઘુવીર ચૌધરીનો અને શ્રી મધુ રાયનો.

જ્યારે પણ જાહેરમાં, મધુ રાયની હાજરીમાં વાર્તાવાંચન કર્યું છે ત્યારે વચ્ચે વચ્ચે થતા અદ્વહાસ્યને સાંભળ્યા પછી રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક માટે કોઈ લાલસા રહી નથી. ગજબની હાસ્યવૃત્તિ છે મધુ રાયમાં! અમારા સંબંધમાં મૂળે મસ્તી-મજાક જ છે અને તેમાં વચ્ચે વચ્ચે સાહિત્ય આવી જાય છે. ‘બાંસી નામની એક છોકરી’ અને ‘કોઈ પણ એક ફૂલનું નામ બોલો તો’ જેવા શીર્ષકે મને એમનો ચાહક બનાવ્યો છે. હું માનું છું કે એ ‘અઘરું અઘરું’ લખે છે. એમની વાર્તાઓ બે વાર વાંચવી પડે છે કારણ કે પહેલી વાર સમજાતી નથી. એમના નિબંધો બે વાર વાંચું છું કારણ કે એક વારથી પેટ ભરાતું નથી. મધુ રાયના મારા માટેના પ્રેમ માટે હું ગૌરવ અનુભવું છું.

રામનવમીના મારા જન્મદિવસ પાછળ કોઈક કારણ હશે. જીવનમાં રામ મારી સામે જ રહ્યા છે. રઘુવીરનો ભક્ત હું

લગભગ 1965થી છું. કેટલીય વાર વિચારતો “અધઘઘ” આ માણસ કેટલું લખે છે? ભગવાનની કૃપા હોય તો આવું ને આટલું લખાય. અમેરિકામાં એમનાં દીકરી દૃષ્ટિ પટેલને જેટલી વાર મળવાનું થયું છે તેટલી વાર રઘુવીર ચૌધરીને મળ્યાનો સંતોષ થયો છે. 1997માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં વડોદરામાં મળ્યો ત્યારથી મારો આદર ઓર વધ્યો. મારી વાર્તાઓ વાંચે છે જાણી મારો આત્મવિશ્વાસ વધ્યો. માટું આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવામાં એમના સહકાર માટે હું એમનો ઋણી છું.

‘ગુર્જરી ડાયજેસ્ટ’ના સંપાદક કિશોર દેસાઈનો આભાર જેટલો માનું તેટલો ઓછો છે. ‘ગુર્જરી’એ મને લખતો કર્યો. કિશોરભાઈએ પ્રેસમાં જતાં પહેલાં છેલ્લી મિનિટે મારી વાર્તાઓ લીધી છે. દરિયાપારના દોસ્ત વિપુલ કલ્યાણીનો અંતરથી આભાર. લંડનથી પ્રસિદ્ધ થતા ‘ઓપિનિયન’માં મારી વાર્તાઓને, લેખોને સ્થાન આપવા બદલ. આ બન્ને મેંગેઝિનો સાથે સંકળાવાનું મને ગૌરવ છે.

મારા જીવનમાં હાસ્યનો પાયો નાખનાર મારો મિત્ર યોગેશ પુરોહિત અમે આઠમાં ધોરણમાં હતા ત્યારે બકુલ ત્રિપાઠીનું ‘સચરાચરમાં’ મોટેથી વાંચી ક્યાં ક્યાં હસવું તે સમજાવ્યું. જ્યોતીન્દ્ર દવે અને ધનસુખલાલ મહેતાની ‘અમે બધાં’ પણ મોટેથી વાંચી સંભળાવી હતી એનું સ્મરણ થાય છે.

સાઠ દિનના મિત્રોનો આભાર. ખાસ કરીને સર્જનાત્મક ટીકા માટે ડૉ. આર. પી. શાહ અને ડૉ. બિનીતા શાહ, ડૉ. ભરત અને ઉષા શાહ, રોહિત અને રક્ષા પંડ્યા, મુકુંદ અને ગીતા જોષી અને હિરેન માલાણીનો હું ઋણી છું. કાંતિ મેપાણીના પ્રોત્સાહન અને માર્ગદર્શન માટે જીવનભર ઋણી રહીશ.

મારી વાર્તાઓ અને મારી વાતોના પ્રસંશક, મારા મિત્રો રાહુલ અને મીના શુક્લ, ડૉ. ઇન્દ્ર અને ડૉ. ઉષા ગુહ્યા, કૌશિક અને પ્રતિમા મણિયાર અને હરેન્દ્ર અને શીલા જાનીનો પણ આભારી છું.

ગુજરાતી લિટરરી એકેડેમી ઓફ નોર્થ અમેરિકાના પ્રમુખશ્રી રામ ગઢવીએ એકેડેમીના કાર્યક્રમોમાં આમંત્રીને મારી લેખન પ્રવૃત્તિના વિકાસમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે એમનો દિલથી આભાર. આ પુસ્તકના પ્રકાશન દ્વારા દરિયાપારના લેખકોને પ્રોત્સાહન આપવા બદલ એકેડેમીની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્યો અને એકેડેમીના સભ્યોનો દિલથી આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકની કવર ડિઝાઇન સામે ચાલીને કરી આપવા બદલ અને પ્રૂફરીડિંગ માટે કિશોર રાવળનો ઋણી રહીશ.

કોઈપણ વાર્તાના “આઈડિયા”ના અખતરા મારી દીકરીઓ આશિની અને શિવાની પર થયા છે અને તેમનાં

સૂચનો અગત્યનાં હતાં. મારા દીકરા સંદીપને મેં મારી વાર્તાવસ્તુ ઇંગ્લીશમાં ભાષાંતર કરીને કહી છે. તેનો “ઇટ્સ ઓકે”નો ઉચ્ચાર મારા માટે ઘણો હતો. આ સૌનો આભાર.

આ પુસ્તક માટે વરસોથી ઝંખતી અને મારી એકની એક વાત ચાર વાર સાંભળ્યા પછી પણ હસતી મારી પત્ની હંસાનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર. એના સહકાર વિના આ પુસ્તકનું અસ્તિત્વ જ ન હોત.

Harnish Jani,

4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

ઈ.મેલ : harnishjani5@gmail.com ફોન : 1-609-585-0861

હરનિશ જાનીની વાર્તાઓ

ગુજરાતના ગાલે એક મુઠ્ઠી ગુલાલ

મધુ રાય

એક સમય હતો ગુજરાતી વાર્તાઓનો, ખાસ કરીને ‘ચાંદની’ મેંગેઝિનની વાર્તાઓનો. મારી માફક ઘણા લોકોએ લખવાની શરૂઆત ત્યાંથી કરેલી. ‘ચાંદની’માં નવા વાર્તાલેખનની વાર્તાની સાથે તેમનો ટૂંકો પરિચય, સરનામું અને નાનો ફોટો પણ પ્રકાશિત થતાં, પછી વાચકોના પ્રશંસાપત્રો આવતા; જે તે સમયે અત્યંત રોમાંચક લાગતું.

તે સમયે ‘ચાંદની’, ‘આરામ’, ‘સવિતા’ વગેરે વાર્તામાસિકો બડા ઠાઠથી ચાલતાં અને ટિપિકલી, એ વાર્તાઓની શરૂઆત ‘હું સવારના શાક લેવા જતો હતો ત્યારે ઝોળી આપતાં શ્રીમતીજીએ ફરમાન કર્યું કે કારેલાં લેતા આવજો’ એવી રીતે થતી. એમાં ભાભીના હાથની ચા, માની મમતા, કચકડાની પટ્ટીની જેમ પસાર થતા ફલેશબેક, લાપસીનું આંધણ, બોર બોર જેવડાં આંસુ, ડસક ડસક રડતી બેની, ગજ ગજ ફૂલતી છાતી, દાણા દાણા થતી રેવડી, તસતસતું જોબન અને પ્રેમીઓની આંખોનાં તારામૈત્રક વગેરેની પણ બોલબાલા હતી. આ સામયિકો વિદ્વાનો માટે હતાં એવું પણ નહોતું; ‘ચાંદની’, ‘આરામ’, ‘સવિતા’ વગેરે અત્યંત તેજીમાં હતાં,

ટ્રેનોમાં ને કોલેજોમાં ને દુકાનોમાં ને શાકબજારોમાં, યાને આમ વાચક સમુદાયમાં તે ત્રણેય પુષ્કળ લોકપ્રિય હતાં. વાર્તાના એ સુવર્ણકાળમાં ભારત છોડીને પરદેશ આવી વસેલા ગુજરાતીઓના મનમાં ગુજરાતી વાર્તાની એ છબિ સ્થિર હોય તેવો સંભવ છે.

આજે ગુજરાતી વાર્તાઓના બજાર મંદ છે. ફક્ત વાર્તાઓનું મુંબઈનું સામયિક ‘ગદ્યપર્વ’ ફક્ત બૌદ્ધિકોનું ગણાય છે. ‘સમર્પણ’માં વાર્તાઓ સ્વીકારાય છે પણ અમુક વિષયોનો બાધ છે.

પરદેશ આવી વસેલા ગુજરાતીઓમાંથી ઘણાંએ ઘણું સિદ્ધ કર્યું છે. આતિથ્ય, ભોજનાલય, વાણિજ્ય, તબીબી, ઇજનેરી, વિજ્ઞાન વગેરેથી માંડીને અવકાશયાત્રાનાં ક્ષેત્રોમાં ગુજરાતીઓએ ડંકા વગાડ્યા છે. એ ડંકામાંથી થોડાક પડઘા સાહિત્યમાં પડ્યા છે અને એમ કહી શકાય કે જેમ ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ દાકતરો, ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ ઇજનેરો, વિજ્ઞાનીઓ અને ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠીઓ ગુજરાતની બહાર છે તેમ ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ સાહિત્યકારો પણ હવે ગુજરાત બહાર છે.

પરદેશવાસી મેઘાવી, પ્રતાપી અને તેજસ્વી ગુજરાતી સાહિત્યકારો મોજથી, શોખથી, અપની અપની ચાલમાં ચાલે અને પોતપોતાના તાલમાં નૃત્ય કરે છે.

એમાં પ્રવેશે છે, હલો, હરનિશ જાની.

‘હું નાનો હતો ત્યારે મારાં ખમીસ દરજી આપી જાય તો કાયમ એનાં બટન કરતાં ગાજ નાનાં આવે; નવી ફાઉન્ટન લીક થાય, નવી સાયકલ વાંકી ચાલે. મારાં મધર ગાજમાં ચાકુ ભરાવી મોટું કરી આપે, પણ તેમ કરવાથી કાણું બટન કરતાં મોટું થઈ જાય પણ હું ચલાવી લઉં. કોણ માથાફૂટ કરે.’

હરનિશ (કે હર્નિશ શબ્દ ક્યાંથી આવ્યો કે તેનો અર્થ શો તેનો ખ્યાલ કોઈને નથી) જાનીના મગજમાં ખરેખર કચકડાની પટ્ટીની જેમ તેમના જીવનપ્રસંગો અનવરત, અનિમિત્ત ચાલ્યા જ કરે છે. ઇન્ટરનેટના વેબપેજની લિન્કસની માફક એમાંથી આંટા, ફાંટા છૂટે, આડી, અવળી, ત્રાંસી, લાંબી, તીરાકાર ગતિથી નવાં પત્રો, નૂતન પ્રસંગો આવે અને જાય. વાત નાની હોય કે મોટી અને સાચી હોય કે ખોટી પણ હરનિશ જાનીના મસ્તિષ્કમાંથી પ્રોસેસ થઈને આવે ત્યારે કથાનક ચાલુ સોપ ઓપેરા જેવો રસ આપે.

“મારો એક ફ્રેન્ડ હતો હર્ષદ, અમેરિકા આવી ગયેલો યંગ એજમાં; એક બીજો પણ ફ્રેન્ડ હતો નવસારીમાં. હર્ષદ ને સુમિત્રા, તેણે સુમિત્રા જોડે મેરેજ કરેલું, આ હર્ષદ કોલેજનો ફ્રેન્ડ હતો. તેને છીંકો ખાવાની ટેવ, બહુ જોર જોરથી ખાય, અને બેત્રણ નહીં બાર બાર એકીસાથે, અને છીંક ખાય અને બોલે આહ! દરેક વાર બોલે આહ! તે એક વાર શિકાગોમાં મળી ગયો ને અમારે વર્લ્ડ ટ્રેડ સેન્ટરની વાત થઈ તો તે પરથી તે કહે કે

સીયર્સ ટાવર ઉપર નાઈન્ટીન સેવેન્ટી નાઈનમાં તેને એક ઓસ્ટ્રેલિયન ડિપ્લોમેટ બાઈ મળેલી. તે કઈ વોલ્ડાહાઈમ એ વખતે નાઝી તરીકે બદનામ થયેલા, તેને કોઈ કોન્ફરન્સમાં ડિફેન્ડ કરવા તે શિકાગો આવેલી. તે ઓસ્ટ્રેલિયન ડિપ્લોમેટે હર્ષદ સાથે લન્ય લીધું, ફર્યા, પછી કહ્યું કે તારી પાસે ટકસીડો છે? ટકસીડો ક્યાંથી હોય? તે વખતે તો આપણે બધા ભણતા હતા. બાઈએ હર્ષદને ટકસીડો ભાડે અપાવ્યો, અને સાંજે તે પહેરાવીને હાથમાં હાથ નાખીને તેને કોન્સુલેટના ફન્ક્શનમાં લઈ ગયેલી અને હર્ષદ કહે કે ફન્ક્શન પછી રાતે તેની હોટેલ ઉપર ગયાં. પથારીમાં સૂતાં અને કિસ કરી યુ નો, પણ કહે કે રાઈટ ટાઈમે હર્ષદને છીંકો આવી અને એ કહે આહ! આહ! આહ! અને પેલી બાઈએ અકળાઈને તેને કાઢી મૂક્યો કે કશુંક ઇન્ફેક્શન લાગી જશે!”

અને આ કિસ્સા પછી જાનીને તરત એવુંયે સ્ફુરે કે ‘એ તમને ખબર છે, “કુમાર” મેગેઝીનમાં પેનમાં શાહી ભરવાની સહેલી રીત આવેલી એક અંકમાં! પેન કાયમ હું તો પાયલોટ લેતો, બધા કહેતા વિલ્સન સારી, સ્વદેશી, પણ આઈ ડોન્ટ નો, મને પાયલોટ ફાવી ગયેલી.’

બાય ગોડ, જાનીની બાનીને માણવાની સાચી રીત છે એમની સાથે બાય રોડ ફરવા જવામાં. રસ્તાનો વળાંક, રેડિયોનું ગીત, રાહદારીનો ડગલો, કોફીનો સ્વાદ કંઈ પણ એમને

કશાકની યાદ દેવડાવે અને અધધ વરસતા એમના કથાપ્રપાતમાં હક્કાબક્કા આપણે નહાઈ ઊઠીએ. એમની વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં હસ્યા જ કરીએ.

કેમ કે જાની જગત જુએ છે અને સતત તેને ગોઠવવા મથે છે પોતાના મગજમાં અને નિરંતર વિસ્મિત થાય છે જાની જગતની અનૂઠી ચાલથી. એ કહે તે ક્ષણે ક્ષણે પોતે પણ પહેલી વાર નૈસર્ગિક રચાતી એ રોચક કહાણી સાંભળતા હોય એવા ગેલમાં આવી જાય છે. પહેરણું બટન ગાજ કરતાં નાનું હોય તો બી સહી, મોટું હોય તો બી સહી. હરનિશ જાની તે પહેરે એટલે પહેરણુ જરીનો જામો બની જાય છે. એમની હાસ્યકળા બિલકુલ ગોઠવેલી નથી. એકની એક વાત તેમની પાસેથી બે વાર સાંભળવા મળતી નથી. તેમની પાસે અજબની સંખ્યામાં એવી ગજબની વાતો છે કે એ બધી કહી શકાવાની નથી.

રંજ એ વાતનો છે કે એમની વાર્તાઓ એમની પ્રચંડ હાસ્યકળાનો પૂરો પરિચય આપી શકે તેમ નથી. આ સંગ્રહમાં હરનિશ જાનીની એ કથનશૈલીનો આઈસબર્ગની ટોચ સરખો આકર્ષક આભાસ છે.

પરદેશના ગુજરાતીઓની જીવનશૈલી, એમની ચિંતાઓ, એમનાં લક્ષ્યો બધું ગુજરાત કરતાં સહેજ સહેજ જુદું હોય છે. ફર્સ્ટ જનરેશનના ગુજરાતી સેટલ થવાની, વેજ ખાવાની કે નોનવેજ ચલાવી લેવાની, ઇમિગ્રેશનની, જોબની,

બિઝનેસની, ઇન્ડિયા પૈસા મોકલવાની, બાળકોને સંસ્કાર આપવાની, બેબી સિટિંગની, એલ્ડર સિસ્ટરને સ્પોન્સર કરવાની ફિકરમાં હોય છે. કાંઈક સ્થિર થયા બાદ હાઉસનાં પેમેન્ટ, સંતાનોનાં ડેટિંગ, સાધુસંતોના સત્કારની વાતો થાય છે. પછી ફાધર મધરને બોલાવવાની અને અહીંના સમાજમાં આગળ આવવાની તજવીજ હોય છે અને પરદેશ વસેલી ગુજરાતી નારી મોટર હાંકે છે, જોબ પર જાય છે, ચિલ્ડ્રનને બેબીસિટર પાસે મૂકે છે, અઠવાડિયાની રસોઈ એકસાથે બનાવી રાખે છે.

સેકન્ડ જનરેશનની પ્રજા ડબલ રોલમાં હોય છે. વિચારે અમેરિકન અને સંસ્કારે ગુજરાતી હોવાનો અનુભવ કેવો હશે તે આપણે કદી નહીં જાણી શકીએ. આપણે એમની સાથે અંગ્રેજીમાં બોલીએ છીએ ત્યારે એક ગુપ્ત રીતે એમના કરતાં અંગ્રેજી ઓછું આવડતું હોવાનું કબૂલ કરીએ છીએ. આપણાં સંતાનો સાથેનો આપણો વહેવાર ગુજરાતી માતાપિતા કરતાં બહુ જુદો છે. એ બાળકો મોટાં થઈ અમેરિકન મુખ્ય પ્રવાહમાં જોડાશે, અને એમનાં સંતાન અને તેમનાં સંતાનોનાં સંતાન આખરે પૂરેપૂરા અમેરિકન ઘડામાં ઘોળાઈ જશે. પચીસ પચાસ વર્ષમાં આપણું આપણાપણું અહીં લુપ્ત થવાનું છે તે આપણે જોઈએ છીએ અને એટલે બમણા મમતથી તેને આપણે બાથ ભીડી બેઠાં છીએ.

હિન્દીમાં કહે છે કે ‘સાહિત્ય સમાજ કા દર્પણ હૈ’ અને

અહીંનાં લખાણોમાં હવે શાકની ઝોળીની કે શ્રીમતીજીની ફરમાયશની વાતના સ્થાને આ બધું આવી રહ્યું છે, આવશે, અને વાર્તાના વસ્તુનો વ્યાપ વિશાળ થયો છે, થતો જશે.

‘અમેરિકાનું જીવન જ એવું છે ને કે સામાન્ય જીવની વાર્તા પણ કથામાં પરિણમે,’ કહે છે ભોગીલાલ કઠિયારાના સ્વાંગમાં હરનિશ જાની; પહેલો પુરુષ એકવચનમાં કહેવાયેલી ‘સત્યનારાયણની કથા’ વાર્તામાં.

આ સંગ્રહ જાનીના વાર્તાલેખનના વિકાસનું ડોક્યુમેન્ટેશન બની રહે છે. આમાં ‘ચાંદની’(1961)માં આવેલી પ્રથમ વાર્તાથી માંડીને અમેરિકાથી છેલ્લી લખાયેલી (2002) વાર્તા પણ છે. છતાં, અમુક નોંધપાત્ર વાર્તાઓ નથી, અને અમુક નિવારી શકાય તેવી જૂની વાર્તાઓ સેન્ટીમેન્ટલ કારણોસર છે, જે તેમને નફકરા મશ્કરા તરીકે ઓળખતા લોકને લગીર ચક્તિ કરે તેવી બીના છે.

એક ઝાટકે કશું કહેવું હોય તો કહેવાય કે હરનિશ જાનીના વાર્તાલેખનમાં મૌલિકતા આવી છે એમની અમેરિકન વાર્તાઓમાં. એમની ભારતીય વાર્તાઓમાં તે સમયની પ્રચલિત શૈલી વધુ છે.

અમેરિકામાં લખાયેલી ‘સિનેમા, નાટક અને વાર્તા’ નામે વાર્તામાં એમની શૈલીનો પહેલો ઉઘાડ દેખાય છે. ‘સત્યનારાયણની કથા’માં કટાક્ષનો પાશ આવે છે, ‘અમેરિકા

અમેરિકા'માં પોતાના મનોજગતનાં પાત્રોને જાનીએ વધુ વિગતે દોર્યા છે, 'બારાખડીનો પહેલો અક્ષર'માં ભાષાની છટા દેખા દે છે.

જાનીએ અહીં સરેરાશ વર્ષની એક વાર્તા લીધી છે. જેમ જેમ વાર્તાઓ લખાતી જાય છે તેમ તેમ લેખકને નવી આત્મશ્રદ્ધા સાંપડે છે અને અનુકરણ કે સુશોભન કે સાત્ત્વિક વસ્તુઓને મૂકીને તે પોતાની લાગણીઓ અને વિચારોને સ્થાન આપતા થયા છે. સન 1998ની 'સુપર કંડકટર' વાર્તા એ રીતે એમનાં મૌલિક શૈલી, વસ્તુ, ભાષા, પાત્રાલેખન વગેરેનો પરિચય આપે છે. 'ઇન્સ્યોરન્સ', 'ધિ લોટરી', 'મહાકવિ ગુન્દરમ' આદિ વાર્તાઓમાં પણ અમેરિકામાં જ ઊગે તેવાં વાર્તાપુષ્પો છે. મને ગમે છે તેમની નાગાર્લેન્ડ (યુ.એસ.એ.) વાર્તા. હવે શું થશે તેની આપણને ખબર પડી જાય છે છતાં સાઈનફેલ્ડના એપિસોડ ફરી ફરી જોઈએ તેમ આ વાંચવાની મજા આવે છે.

અને અંતે, ફરી એક વાર ઇન્કલાબ, ઝિંદાબાદ!

કોઈ પણ કોલોનીના જીવનકાળમાં એવો સમય આવે છે કે તેણે પોતાની મૂળ ભૂમિના ધ્યાદા મટીને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર બની અલગ પ્રતિભા વિકસાવવાની ફરજ પડે છે, એવી મતલબનું કશુંક કહીને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અમેરિકાએ ચાર જુલાઈ 1976માં મૂળભૂમિ બ્રિટનથી મુક્ત થવાની ઘોષણા કરી હતી. ગુજરાતી સાહિત્યની કારકિર્દીમાં પણ હવે એવો સમય આવ્યો

છે કે મૂળ ભૂમિના લેખકોની સામે નતનયને શિષ્યભાવે લઘુતા સ્વીકારી જીવવાને બદલે ભારત બહાર વસતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો પોતાની અલગ પ્રતિભાની ઘોષણા કરે.

આપણે પરદેશ વસતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો ભલે ઢોંગ કરીએ કે આપણે ગુજરાતના સાહિત્યકાર છીએ પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. આપણી ભાષા ભલે ગુજરાતી છે, જેમ અમેરિકાની ભાષા ભલે અંગ્રેજી છે પણ અમેરિકાનું સાહિત્ય ઇન્ડિયન સાહિત્ય કરતાં અલગ અને યુ નો, ચડિયાતું છે તે જ રીતે પરદેશી ગુજરાતી લેખકોએ દેશી ગુજરાતી લેખકો કરતાં પોતાની મુઠ્ઠી ઊંચેરી પ્રતિભા સિદ્ધ કરી બતાવવાની છે.

હવે વતન કોઈ નોસ્ટાલ્જિયાના સણકા આપતી માયાભૂમિ નથી, હવે વતનનું પોલ્યુશન આપણને શ્વાસ લેવા દેતું નથી, કરપ્શન અને કરપીણ કોમી દંગા આપણને ખાતરી આપે છે કે આપણે આ નથી, આવા નથી. હવે આપણો દેશ છે અમેરિકા.

હવે શરૂ થાય છે અમેરિકન ગુજરાતી વાર્તાનો સુવર્ણકાળ.

4 જુલાઈ 2002(જર્સી સિટી, ન્યૂ જર્સી)

(A Page from Printed book)

‘Sudhan’, collection of short stories

By Harnish Jani, 2003

(c) હરનિશ જાની

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2003

પ્રત : 1250

મૂલ્ય : 100=00

પ્રકાશક : સુનીતા ચૌધરી

રંગદ્વાર પ્રકાશન,

15, યુનિવર્સિટી પ્લાઝા,

દાદાસાહેબનાં પગલાં પાસે, નવરંગપુરા,

અમદાવાદ – 380 009, ફોન : 7913344

ટાઇપ સેટિંગ : રંગદ્વાર પ્રકાશન

મુદ્રક : ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરી

મિરઝાપુર રોડ, અમદાવાદ – 380 004

(A Page for eBook)

‘Sudhan’, collection of short stories

By Harnish Jani, 2003

(c) હરનિશ જાની

પ્રકાશન વર્ષ : March 2017

● પ્રકાશક ●

Harnish Jani,

4, Pleasant Drive, Yardville, NJ 08620-USA

ઈ.મેલ : harnishjani5@gmail.com

ફોન : 1-609-585-0861

● ટાઇપ સેટિંગ ●

મૈત્રી શાહ, (maitri@arniontechnologies.com)

● GujaratiLexicon ●

410 – Shiromani Complex,

Opp. Jhansi Rani BRTS Bus Stand,

Ambawadi, Satellite, Ahmedabad – 380 015

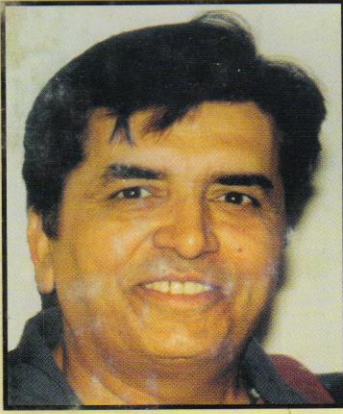
Ph : 079 – 4890 9758

● માર્ગદર્શક અને સહાયક ●

ઉત્તમ ગજ્જર

Gurunagar, Varachha Road, Surat- 395 006

ફોન : 0261-255 3591 ઈ.મેઈલ: uttamgajjar@gmail.com

શ્રી હરનિશ સુધનલાલ જાની (૧૯૪૧) ગુજરાતમાં રહેતા હોત તો પ્રથમ પંક્તિના હાસ્યકાર તરીકે વિવેચકોની જીભને ટેરવે બિરાજતા હોત. એ કુશળ વક્તા છે, આડું બોલતાં થાકતા નથી. વાંકટેખા વિવેચક તરીકે પણ એ પ્રેમાળ છે. તેથી ગેરહાજર વ્યક્તિ વિશે હસાવતાં એ સામે બેઠેલાને વિશ્વાસમાં લઈ શકે છે. સાઠના થયા ત્યાં સુધી સહૃદયો સાથે સીધી વાત કરતા રહ્યા, હવે પુસ્તક દ્વારા પરોક્ષ નાતો બાંધશે.

હરનિશભાઈ બહુશ્રુત છે, પોલિમર સાયન્સના ઈજનેર છે. દેખાવમાં રાજપીપળાના અપહૃત રાજકુમાર જેવા. બાપદાદાની બહોળી ખેતી સાચવવાને બદલે અમેરિકા આવી ચાતુર્વર્ણનું કામ કરી જાની થવાની સાથે વધુ તો લખવા જોગ અનુભવી થયા. પત્ની હંસાબેન, સંતાનો આશિની, શિવાની અને સંદીપ હરનિશભાઈની લખવાની પ્રવૃત્તિને બદલી ન શકાય એવી ટેવ માની સહાનુભૂતિથી જુએ છે. જાતે પણ લખી જાણે છે.

હરનિશભાઈ રેખાચિત્ર અને નવલિકાની કળાના નિષ્ણાત છે. 'રામ + રામ = માતા' અનન્ય ચરિત્ર છે. વડીલો અને અનુગામી પેઢી સાથે આ લેખક તીવ્ર રાગાવેગથી સંકળાયેલા છે. અસલ બ્રાહ્મણ હોઈ ધર્મના નામે ઉપરછલ્લો કર્મકાંડ કરી જુનવાણી માણસને છેતરનારાઓ વિશે લખતાં એમની હાસ્ય-કટાક્ષની શક્તિ ખીલી ઊઠે છે. તો સુંદર છટાઓ ધારણ કરીને આવતા સ્વાર્થને રહસ્યકથાની રચનારીતિમાં પલોટી એ કલાત્મક અંત સુધી પહોંચી શકે છે. એમની કથાઓની રજૂઆત કરનાર 'હું' નાં જૂજવાં રૂપ પણ વિવેચકોનો અભ્યાસ-વિષય બનશે. એમનાં નર્મ-મર્મ મુખર બનીને પણ સર્જકતાના સમને સ્પર્શતાં રહે છે. દરિયાપારનું ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રગટ થવા લાગ્યું છે ત્યારે એમાં આ હાસ્યકથાઓનો ઉમેરો સાથે જ 'સુધન' સિદ્ધ થશે.

- રઘુવીર ચૌધરી

હરનિશ જાની જગત જુએ છે, અને સતત તેને ગોઠવવા મથે છે. પોતાના મગજમાં નિરંતર વિસ્મિત થાય છે જાની જગતની અનૂઠી ચાલથી. એ કહે તે ક્ષણે જ જાણે પોતે પણ પહેલી વાર નૈસર્ગિક રીતે રચાતી એ રોચક કહાણી સાંભળતા હોય એવા ગેલમાં આવી જાય છે. પહેરણાનું બટન ગાજ કરતાં નાનું હોય તો બી સહી, મોટું હોય તો બી સહી. હરનિશ જાની તે પહેરે એટલે પહેરણ જરીનો જામો બની જાય છે. એમની હાસ્યકળા બિલકુલ ગોઠવેલી નથી. એકની એક વાત તેની પાસેથી બે વાર સાંભળવા મળતી નથી. તેમની પાસે અજબની સંખ્યામાં એવી ગજબની વાતો છે કે એ બધી કહી શકાવાની નથી.

- મધુ રાય